

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Kultuuripärandi loovrakenduste magistriõppekava

Eda Kivisild

**KARKSI JA HALLISTE KIHELKONDADE KINNASTE KUDUMISE
TRADITSIOON 19. SAJANDIST TÄNAPÄEVANI**

Magistritöö

Juhendaja: Kristi Jõeste, MA

Viljandi 2023

Sisukord

Sissejuhatus	4
Magistritöö uurimiseesmärk, uurimisküsimus ja meetodid	7
Magistritöös kasutatavad allikad	8
1. 19. sajand ja 19. - 20. sajandi vahetus Karksi ja Halliste kihelkonna kinnaste vaatenurgast	11
1.1 18. – 19. sajandi kihelkondlikud sidemed, tõmbekeskused ja kaubandus.....	11
1.2. 19. ja 20. sajandi vahetus. Linna ja maa lähenemine.	12
1.3. Ajafaktor 18. – 19. sajandil võrreldes 20. sajandiga	13
1.4. Kinnaste kudumine 19. sajandil.....	16
1.5. Meriinolammaste kasvatamine Eestis	21
1.6. Kontaktid Lätiga ja võimalikud vastastikused mõjutused.....	23
1.6.1. Kinnaste uurimine Läti Riiklikus Ajaloomuuseumis ja järeldused	24
2. 20. sajand ja kinnaste kudumine Karksi ja Halliste kihelkonnas	32
2.1. Teedevõrk ja tõmbekeskused.....	32
2.2. 20. sajandil I poolel aset leidnud muutused kuni II maailmasõjani.....	33
2.3. Käsitöölehed ja -ajakirjad ning nendes avaldatud kindamustrid ja kudumissoovitused kuni II maailmasõjani	35
2.2.1. Käsitööleht	37
2.2.2. Käsitöölehe teine tulemine	39
2.2.3. Taluperenaine.....	42
2.2.4. Eesti Naine	43
2.2.5. Maret	44
2.2.6. Ajakiri Kõigile	47
3. Kindakudumine 20. sajandi II poolel, Eesti NSV Liidu koosseisus	50
3.1. Poliitilised suunised ja rahvakunst	51
3.2. Kodu- ja naistajakirjad 20. saj II poolel.....	52
3.2.1. Nõukogude Naine	52
3.2.2. Käsitöö Album	56
3.2.3. Käsitööajalehed ja -ajakirjad 1990-ndatel aastatel	57
3.3. Rahvakunstimeistrite koondis UKU	59
3.4. Kinnaste kudumine Halliste ja Karksi kihelkonnas 20. sajandil	61
4. 21. sajand ja kindakudumise traditsioonide taaselustamine	67
4.1. Kudumisoskusest üldiselt, sotsiaalmeedia ja kirjandus	68

4.2. Kinnaste kudumine Halliste ja Karksi kihelkonnas 21. sajandil	70
4.3. Vanade oskuste uurimine, taaselustamine ja koolitused	75
Kokkuvõte	78
Summary	81
Kasutatud kirjandus	84
Ajakirjad:	87
ERM-i arhiivid:	87
Intervjuud:	88
Vaadeldud esemed:	88
LISA 1 Läti kinnastes esinevad mustrid ja nende tähendused	89
LISA 2 ERM-i kogutud Halliste kindakirjade joonised	90
LISA 3 Rahvakunstimeistrite koondises UKU valmistatud Halliste ja Karksi kihelkonna- ainelised kindad.	94
LISA 4 20. sajandil muuseumitesse kogutud Halliste ja Karksi kihelkonna mustri- ga labakindad	99

Keegi kunstientusiast seletas mulle hiljuti, et kui võidaks teha album meie kinnastest, ilusa, paksu paberi pääle trükitud loomulikkudes värvides välja anda need kombinatsioonivõime imetööd, need varrastel kujutatud arabeskid, siis saaks see raamat sarnane, mille vaatamisest kõrgemat maitsemist elu enam ei võiks pakkuda. (Helmi Reiman-Neggo, Eesti rahvakunstist. Eesti Rahva Muuseumi väljaanne nr 16, Tartu 1918; uustrükk Reiman-Neggo 2013: 169)

Sissejuhatus

Minu magistritöö teema on Halliste ja Karksi kihelkondade kinnaste kudumise traditsioonid 19. – 21. sajandil. Eesti aladelt on vanim silmuskoeline tükk on leitud Ida-Eestist Peipsi järvest põhja pool. Seal asub vana vadjalaste kalmistu, kuhu on maetud 11. – 15. sajandil. Väike silmkoekatke on leitud ka Siksali kalmistult Võrumaal Läti piiri lähedal. Mitmed keskaegsed silmuskoelised katked on leitud Tartus tehtud väljakaevamiste käigus. Enim tähelepanu on silmuskoelistest leidudest saanud aga Rabivere raba leid 17. sajandist. Üks sealt leitud katketest on käpakirjaga ese, mida võib, arvestades ülaosas olevat pooletahilist kahandusosa, tõenäoliselt pidada kindaks. Tükil on ka kahevärviline loodus. (Pink 2014:20 – 27)

Helmi Reiman kirjutab artiklis „Stiilist Eesti rahvakunstis“ järgmist: *Geomeetrilised kirjad on nähtavasti kõik kudumisel sündinud. See tehnika, mis üksikute motiivide otsekohene looja, on kogu ornamentika iseloom kindlaks määranud; ka kus kirju õmmeldakse, ei tehta seda vabalt, vaid kanga lõimed loetakse ära. /.../ Tehnika on motiivid loonud, mitte fantaasia. Üksik kuju ei tähenda midagi, ta on ainult rütmitunnetuse seisukohalt huvitav. Ka kus nimi näitab, nagu oleks tahetud loodust järele aimata, kus „kassikäpa- ja liblikakirjast“ kuuleme, on vististi- vähemalt etnograafia praeguse arvamise järgi – ainult hiljem, juhuslise sarnasuse pääl põhjenev nimi tehniliselt sündinud motiivile. (Reiman-Neggo 2013: 166)*

Halliste ja Karksi kihelkondades olid 19. sajandi esimesel poolel kootud kindad kõik labakindad sinise-valge kirjalised. Randmeosad võisid olla valged, kuid hakati lisama ka mitmevärvilisi triipe. Sel ajal hakati kuduma ka sõrmkindaid ehk *sõrmilisi kindaid*. (Jürgen 2015: 92) Eesti esimene naissoost etnograaf, Kolga-Jaanist pärit Helmi Reiman-Neggo märgib oma 27. septembril 1916 Eesti Rahva Muuseumis peetud kõnes, et Abja kandi kinnastel on täiesti oma äratuntav, ülipeenikese lõnga abil saavutatud kribuline rahutu stiil (Reiman-Neggo 2013: 173).

Halliste ja Karksi ehk läänemulgi kinnaste põhiline kudumistehnika oli kirjamine. Kirikindad kooti peenest kahekordsest lõngast. Kinda alustamiseks loodi keskmiselt 120 – 148 silmust ning labaosas kasvatati silmuseid kuni 224-ni. Sarnaseid kindaid on kogutud ka mujalt, peamiselt Halliste ja Karksi naaberkihekondadest, mistõttu on võimalik, et need on sattunud teistesse kihelkondadesse läänemulkide kaudu või oli selline kudumisstiil varasemalt laialdasem (Jõeste 2021: 72). Saartelt leiab peene korrutatud lõngaga kootud kindaid Muhu saarelt.

20. sajandil seoses linnastumise kasvuga ja muutustega ühiskondlikus elus peenemustriliste kinnaste kudumise oskus ja vajadus vähenes ja kadus sootuks. Kindaid kooti ja ilmus ka õpetusi, kuid tegemist ei olnud enam peenekirjalise kudumiga, vaid tavapäraselt võeti ühele vardale 14-16 silmust, ringile siis vastavalt 56-74 silmust (Käsitööleht 1935, 2: 28.). Kindad ei olnud enam seotud rituaalidega, vaid vajalikud kaitseks külma eest.

21. sajandil on kudujad ja pärandihoidjad võtnud endale eesmärgiks taastada peenkudumise oskus, leida selleks sobivad töövahendid ja taas avastada Halliste ja Karksi kinnaste kudumise võtted. 2021. aastal viis kudumismeistrite ühendus Koopiaklubi ellu aktsiooni „Meie raudvara on kindad“. Selle käigus kudasid meistrid Anu Raua keskusele tulu saamiseks Mulgi, sealhulgas ka Karksi ja Halliste kihelkondadest Eesti Rahva Muuseumisse (edaspidi ERM)i kogutud kinnaste põhjal koopiakindad.

Karksi ja Halliste kihelkonna kinnaste tehnoloogilise poole on Kristi Jõeste põhjalikult läbi uurinud. Seega küsimusele „kuidas?“ on vastused leitud. Soovin käesoleva uurimistöö kaudu teada saada, **mis oli kõnealuste kinnaste unikaalselt peenemustrilise kudumise kultuuriline põhjus ja kuidas see ajas muutunud on?** Kinnaste tehnoloogilistel iseärasustel võiks olla kultuuriteoreetiline põhjendus ja oma uurimistöös loodan selle leida.

Magistritöö **uurimisprobleem** on, mis tingis Karksi ja Halliste kihelkonnas peenemustriliste kinnaste kudumise traditsiooni? Milline oli 19. sajandil neis kihelkondades külaühiskond ja millised olid kvaliteetse käsitöö kriteeriumid lähtudes kinnastest? Miks peenekirjaliste kinnaste kudumise oskus hävis ja mis on see, miks meisterkudujad seda 21. sajandil jälle taastada soovivad?

Etnograafid ja folkloristid on uurinud 19. sajandi käsitöö tegemist ja seoseid külaühiskonna erinevate rituaalidega üldisemalt. Käsitletud on ka Halliste ja Karksi kihelkonda, kuid keskendutud on protsessile ja sealhulgas ka riitusele üldisemalt. Näiteks on välja toodud, et

pulmas kaeti pruut sõbaga ja ta nägu polnud üldse näha. Sestap ei saanud ta ise süüagi, vaid pidi lootma, et keegi kõrvaolijatest annab talle sõba alla tükikese.

19. sajandi kogukonnarituaalides olid kindad tähtsal kohal. Varasemalt on uurijad kirjeldanud protseduure, kellele ja mille eest kindaid jagati. Miks Halliste ja Karksi külaühiskond pidas nõuetekohaseks vaid peenekirjalisi kindaid, senistest uurimustest välja ei tule. Aga et peenekirjalised kindad olid au sees, selle kohta ütleb üks Halliste kihelkonnast kogutud rahvalaul nii:

*Siiski sain veel sandid veimed
sukad suured, tallad laiad
Kindad suure kirjalised
Üüke paras pangi kanne.
Neid ma viskan virdsa sisse
Neid ma saadan sasta sisse.¹*

Nii et uurimata on põhjus, miks peenemustrilisi kindaid kooti.

Halliste ja Karksi kihelkondade puhul on tegemist on piirikihelkondadega, mis alles 20. sajandi keskpaiku tulid Viljandi rajooni koosseisu. Enne seda olid need Pärnu kreisi/maakonna koosseisu. 1930. aastal on avaldanud raamatu August Tammekann, Johan Kõpp ja Edgar Kant „Pärnumaa: maateaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus“, kus on märgitud, et Halliste ja Karksi kihelkonnad kuuluvad keele ja kultuuri poolest Mulgimaale. Kas nende kihelkondade paarisaja aastane kuuluvus Pärnumaa koosseisu tingis erinevusi kindakudumise traditsioonis võrreldes naaberkihelkondadega?

Teiselt poolt asetsevad Karksi ja Halliste kihelkonnad Läti piiri ääres ja rahvalauludest ilmneb tihe side nii Riiaga kui Ruhjaga, aga ka Aluliina (Aluksne) ja isegi Võnnuga (Cesis). Kristi Jõeste sõnul on tal materjali, mis annab aimu, et mingid seosed võisid olemas olla. Ise ta seda uurinud pole. Seega on võimalik, et mingi isikupära kinnaste kudumise traditsioonist on tulnud Lätist ning on võimalik, et ka mõned mustrid ja kudumisvõtted on seotud Lätiga. Selle uurimissuuna pakkus välja Kristi Jõeste ja ta lisas, et see on teda ammu huvitanud, kuid uurimiseni pole seni veel jõudnud.

---

¹ <https://kivike.kirmus.ee/index.php?oid=1&module=400&op=3&pid=ERA-13314-20508-59791>

Kinnaste kudumise juures on oluline ka materjal. Seega pööran tähelepanu lõngale. Tõenäoliselt oli meie maatõugu lammaste tallevillast võimalik kedrata peenikest lõnga ja sellest kindaid kududa. Samuti kasvatati nii Liivimaal kui Eestimaal meriinolambaid. Põhiliselt tegelesid sellega mõisnikud, aga et on avaldatud eestikeelsed meriinolammaste pidamise õpetuse raamatud, siis pidid sellega kokku puutama ka eestlased. Loodan, et Hurda kogud kirjandusmuuseumis, korrespondentide vastused ja välitööde päevikud ERM-is ning minu enda välitööd annavad selle kohta täpsemaid vastuseid.

Minul sugukondlikku sidet Karksi ega Halliste kihelkonnaga ei ole. Mulgi kultuur on mind kõnetanud aga vähemalt 20 aastat ning see huvi kasvas veelgi pärast seda, kui ma 2009. aastal läbisin Mulgimaa giidi kursuse. Sellest ajast pean end „hobimulgiks“ ja pole ju Viljandigi Mulgimaast teab kui kaugel. Ajalooliselt olid Viljandi kihelkonna lõunaosa rahvarõivad tugevate Mulgi mõjudega. Mulgimaa giidide kursuse jooksul õppisin tundma Mulgi kihelkondi ning märkama Mulgimaa käsitööd ja selle kihelkondlikke eripärasid.

Magistritöö uurimiseesmärk, uurimisküsimus ja meetodid

Uurimishüpooteesi ma oma magistritöös ei esita. Mul ei ole kesket väidet, mida ma peaks hakama tõestama, vaid töö keskendub Halliste ja Karksi kihelkondade kinnastele kui kultuurilistele artefaktidele, millel oli 19. sajandi külaühiskonnas oma tähendus, mis 20. sajandil kadus peaaegu täielikult ja mis 21. sajandi teise kümnendi lõpus on hakanud taas oma kohta leidma.

Uurimistöö põhiline küsimus on: Kas Halliste ja Karksi kinnaste ainulaadselt peen kude ja muster viitab kinnaste ainulaadsele rollile nende kihelkondade rahvakultuuris ja kui palju on see säilinud läbi kahe sajandi ja uurimiseesmärk on välja selgitada, mis oli kõnealuste kinnaste unikaalselt peenemustrilise kudumise kultuuriline põhjus ja kuidas on see muutunud läbi kahe sajandi.

Abistavad küsimused on:

1. Milline oli 19. sajandi külaühiskond Halliste ja Karksi kihelkonnas?
2. Millised olid sotsiaalsed normid ja kuidas need olid kujunenud?
3. Kas peenemustrilistel kinnastel oli tähendus ja kuidas see kujunes?
4. Kas kinnaste tehnoloogial on sarnasusi Läti kinnastega?

5. Millised asjaolud tingisid peenemustriliste kinnaste kudumise ja kandmise vähenemise 19. ja 20. sajandi vahetumisel?
6. Miks 20. sajandil peenemustrilise kinnaste traditsioon kadus?
7. Milline on peenemustriliste kinnaste kudumise oskus tänapäeval?

Magistritöö valimi moodustavad ERM-is 14 Karksi kihelkonnast kogutud kinnast ja 34 Halliste kihelkonnast kogutud kinnast. Kümme paari Halliste kindaid on ERMi Heimtali muuseumis ja kolm paari Viljandi muuseumis. Läti Riiklikus Ajaloomuuseumis uurisin 54 Vidzeme piirkonna kindaid. 20. ja 21. sajandil kootud kinnaste valimit täiendas lisaks ERM-ile ka Mulgi Ukuvakk. 2020. aasta sügisel käisin Mulgi Ukuvakas intervjuerimas Eve Kuuset (Kuuse) ja Õie Pertelsoni (Pertelson). Lisaks vaatasin ja fotografeerisin ettevõttele kootud kuut kindapaari, mis on kootud põhiliselt kunagiste rahvakunstimeistrite koondise UKU Halliste ja Karksi kindamustrite kavandite alusel. Välitööde käigus uurisin ja fotografeerisin 23 kindapaari või üksikut kinnast, mille on kudunud Halliste kihelkonnas elavad naised 20. või 21. sajandil. 21. sajandi materjali kogusin ka sotsiaalmeedia ja intervjuude abil.

Magistritöös kasutatavad uurimismeetodid on etnograafiline praktikapõhine vaatlusmeetod, allikakriitika, mille abil kirjeldan kindaid. Selle käigus uurin ka esemete parandamisvõtteid, kulumisastmeid ja muid nüansse, sest nende abil on võimalik teada saada, kui palju neid kindaid kasutati. Praktikapõhist rekonstruktsiooni meetodit kasutades kodusin valmis kaks paari kindaid, kasutades erineva jämedusega ja päritoluga lõngu ja vardaid (1,0 ja 1,25). Ilma praktilist tööd läbi tegemata oli mul keeruline öelda, kui palju võtab keskmiselt peenemustriliste kinnaste kudumine aega ja milliseid spetsiifilisi oskusi see nõuab. Uurimismeetodina kasutasin ka intervjuud. Intervjuerisin Valve Raabet (Raabe), Viivi Metstet (Metste), Koidu Sauna (Saun), Lembi Tanit (Tani), Anneli Aasnat (Aasna) ja Ingrid Tukka (Tukk). Kõik nad on kokku puutunud kinnaste kudumisega 20. ja 21. sajandil.

Magistritöös kasutatavad allikad

Uurimismaterjali loodan saada kirjandusmuuseumi Hurda kogudest, ERM-i korrespondentide vastustest, etnograafilistes allikatest ja välitööde päevikutest. Aja jooksul on avaldatud ka publitseeritud allikaid. Neist toon esile Linda Saksa 1960. aastal ilmunud „Mulgi kirikindad ja

kirisukad“, mida kasutatakse praegugi. 1972. aastal ilmus Kalju Konsini „Silmkoesemed“, kus on samuti juttu kirikinnastest ja muustritest ning raamatus on ka fotod kinnastest. 2015. aastal ilmus Tiina Jürgeeni koostatud kogumik Mulgi rahvarõivastest, milles on samuti Karksi ja Halliste kinnaste kohta nii tekstilist kui fotomaterjali. Kudumistehnikatest annavad ülevaate raamatud Kristi Jõeste, Siiri Reimani (Reiman) ja Anu Pingi (Pink) „Eesti silmuskudumine I. Tavad ja tehnikad.“ (2014), Anu Pingi “Eesti silmuskudumine II. Sukad ja sokid.” (2017) ning Kristi Jõeste „Eesti silmuskudumine III. Labakindad.“ (2021). Geograafiliselt ja kultuuriliselt annavad kõnealustest kihelkondadest ülevaate 1930. aastal avaldatud J.Köpp, A. Tamme kann ja E. Kant „Pärnumaa: maateaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus“, H. Sepa (Sepp) 1929. avaldatud raamatut “Pärnumaa ajalugu” ning Heiki Pärdi 2017. aastal ilmunud “Eesti argielu. Teekond moodsasse maailma”. ERM-i s on etnograafiliste jooniste kogus olevad Halliste kihelkonnast kogutud kindamustrid (lisa 2), selle põhjal saab analüüsida, milliseid mustreid on kasutatud ja kasutatakse ka praegu.

Kolmandaks uurin läbi käsitööajakirjad ja naistele mõeldud ajakirjad, kus on sees käsitöö rubriik alates aastast 1904 ja lõpetades aastaga 2023 märts. See annab võimaluse teha kindlaks, millised on lugejate ootused ja soovid seoses kinnaste kudumisega, kui palju avaldatakse rahvuslikke mustreid, millised on üldised trendid ja kui palju on viiteid Karksi ja Halliste kihelkondade kohapõhisusele. Vaatan läbi MuIS.ee kogutud kindad (lisa 4), mis on või võivad olla seotud Halliste või Karksi kihelkonna muustritega. Vaatluse all on vaid Eestis kootud kindad. Siberis, Kanadas, Saksamaal ja Ameerika Ühendriikides kootud kindad, kus leidub samuti Karksi ja Hallistest pärit mustreid, antud uurimistöös ei kajastu. See nõuaks eraldi uurimist.

Sotsiaalmeediaportaalis Facebook on koduleht Alistekund, mida peab Ado Tuuga. Seal leiab mitmeid fotosid, kus inimesetel on kindad käes. Mustreid pole küll võimalik välja lugeda, sest enamjaolt on tegemist must-valgete fotodega, kuid aru on saada, et tegemist on kirjatud labakinnastega, mitte sõrmikutega. 21. sajandi kindakudumise teemat kajastab FB grupp “Kudujate koopiaklubi”.

Magistritöö koosneb sissejuhatausest, neljast peatükist, eesti ja inglise keelsest kokkuvõttest, kasutatud allikate loetelust ja neljast lisast.

Täna kõiki, kes on käesoleva töö valmimisele kaasa aidanud. Suur aitäh juhendajale Kristi Jõestele. Ilma tema abi, toeta ning tähelepanekuteta ei oleks see töö kaugeltki selline

nagu see on. Tänu kuulub ka Anneli Aasnale ja Ingrid Tukale, kes aitasid läbi viia välitööd Halliste kihelkonnas. Tänan Una Dževečkat Läti Riiklikust Ajaloomuuseumist, kes abistas mind Läti kinnaste uurimisel ja tõi fondidest välja järjest uusi esemeid. *Paldies!*

1. 19. sajand ja 19. - 20. sajandi vahetus Karksi ja Halliste kihelkonna kinnaste vaatenurgast

1.1 18. – 19. sajandi kihelkondlikud sidemed, tõmbekeskused ja kaubandus

Mõistmaks, kas Karksi ja Halliste kihelkondade peenemustriliste kinnaste kudumise traditsiooni ja üldse rahvarõivaste eripära võis mõjutada nende geograafiline asend, teedevõrk ja tõmbekeskused, teen väikese ülevaate geograafilistest ja majanduslikest aspektidest. Kindad ei ole iseseisvad esemed, vaid moodustavad ühe osa üldisest kultuuripildist. Kinnaste kandmise tähendus võib aja jooksul muutuda, kuid on igal ajal seotud inimeste vajaduste ja moega.

Mõisaküla kuulus 1774. aastal Ruhja kihelkonda ja Riia kreisi (Sepp 1929: 64), Laatre mõis kuulus Volmari (Valmiera) maakonda (Tammekann *et al* 1930: 309). 19. sajandil läks postimaantee Riiaast Volmari kaudu Pärnumaale, kus ta Volmarist Rantseni (Renceni) Ruhja (Ruijena) kaudu edasi suundus; Pärnumaa piirides olid Mõisaküla, Kilingi, Surju postijaamad. (Sepp 1929: 48) Pärnu oli tegus kaubanduskeskus nii sadama kui teedevõrgustiku poolest. Seal veeti välja näiteks vilja, lina, linaseemet, metsa ning linn kasvas maakonnast ja ka mujal Lõuna-Eestist sinna elama asuvate inimeste arvelt. Kui 1871. aastal oli Pärnus 6799 elanikku, siis 1881. aastal juba 12 966 elanikku. Pärnu kaubandusele andis hoogu ka Pärnu-Valga kitsarööpmeline raudtee ja Viljandi harutee, mis valmis 1896. aasta sügisel. Pärast teoorjuse lõppu Pärnumaa elanike töö- ja palgaolud paranesid, kuid see ei sündinud ühtlaselt: Lõuna-Pärnumaal oli see kiirem kui näiteks Loode-Pärnumaal. (Sepp 1929: 62 – 63)

Talupojamaailma sotsiaalne kese oli 18. – 19. sajandil küla, kus kõik tundsid kõiki ja hoidsid üksteisel silma peal. Kõik oli allutatud talu huvidele (Pärdi 2017: 223). Kalurid käisid mööda maad talust tallu oma kaupa pakkumas. Aegade jooksul olid kalakaubanduses kujunenud kindlad talunike ja kalurite omavahelise kaubavahetuse piirkonnad ja Lääne-Eesti kalurid käisid kuni Viljandimaale välja. (Viires, Vunder 2008: 185) Tähtis osa talurahvakaubanduses oli linnadel. Seal olid turud ja tegutsesid kindlad talurahvakaupmehed, kes ostsid talude kaupa kokku ja andsid vastu talule vajalikku kaupa. Maapoode oli veel 19. sajandil üpris vähe. Selle koha täitsid harjuskid, kelle kauba hulgas oli ka kudumisvardaid (Viires, Vunder 2008: 186 – 188). Linnades ja 19. sajandist ka maakohtades peeti igal aastal laatapid. Linnades peeti kaks-kolm päeva kestvaid talurahvalaatu, kus talutoodete müüjateks olid peamiselt talupojad ise. Maal peetavad talurahvalaadad kestsid harilikult 1 – 2 päeva. Märkimisväärselt kasvas laatade toimumiskohtade arv 19. sajandi jooksul: kui 1830. aastal oli kogu Eestis linnades ja maal

kokku 39 laadapaika, enamused neist Lõuna- ja Loode-Eestis, siis 1900. aastal oli juba 157 laadapaika ja need asusid juba enam-vähem üle Eesti. (Viires, Vunder 2008: 189-191)

19. sajandi II poolel hakkas naturaalmajanduslik ühiskond lagunema ja ruumi andma industriaalühiskonnale. Oluliseks keskuseks, kuhu koondusid talurahva üha kasvavaid vajadusi rahuldavaid käsitöölised, sai Abja-Paluoja. Kasv hoogustus veelgi seoses raudtee valmisega 1897. aastal. 1914. aastal alustas tööd Abja toorlinatööstus. (Voolmaa 1968: 290) Abja-Paluoja asula elanikkond oli tulnud ümbruskonna küladest. Talurahvas pärines pigem selle kehvemast osast ja peale nende elasid Abja-Palujal ka käsitöölised ja kaupmehed. Kõik nad olid kaasa toonud oma kodukoha harjumused; käsitöölised teenindasid eelkõige talurahvast, asulate elanikud pidasid loomi. Rõivastuses säilis sama joon talurahvaga ja võis märgata mitme kihelkonna (Halliste, Saarde, aga ka Tarvastu) rahvarõivaid, nende üksikelemente, linnamoole ülemineku vorme ja kaasaegset moerõivastust. (Voolmaa 1968: 291 ja 297)

1.2. 19. ja 20. sajandi vahetus. Linna ja maa lähenemine.

19. ja 20. sajandi vahetus muutis elu nii linnas kui maal. Käesoleva alapeatüki eesmärk on analüüsida, millised muutused aset leidsid, kuidas linna- ja maaelanikud need vastu võtsid, kuidas muutusid traditsioonid, kombed, rõivastus ja sellega ühes ka kinnaste tähendus.

1860. aastatest hakkas talupojakultuuris aset leidma suur murrang. See tähendas järkjärgulist loobumist naturaalmajandusest ning linnapärase elulaadi, moodsa rõivastuse, elamute ja mööbli omaksvõttu. Mulgimaa talurahvas osales aktiivselt rahvuslikus liikumises ja see piirkond oli ka majanduslikult edukam võrreldes Põhja- ja Lääne-Eestiga. 1870. aastatel kui populaarseks said odavad saksa eklektiliste kirjadega käsitöö- ja muustrilehed ning aniliinvärvid, lähenesid maa- ja linnamood veelgi ning kiirenes ka rahvarõivastest loobumine. (Rahvarõivas tähendab antud kontekstis talurahvale omast riietust, mis erines mõisate moest ja linnamoest. - E.K). Uusi mustreid aitasid levitada ka põllumajandusseltside näitused, kus tähtsal kohal oli naiste käsitöö. (Viires 2001:227 – 229)

Carl Robert Jakobson kutsus samal ajal üles saatma talle vanade kirjadega esemeid, et arvatavasti koostöös oma õe Natalie Jakobsoniga hakata kokku panema naiste käsitöö raamatut. Paraku jäi plaan ellu viimata. Rahvusliku iseteadvuse näitamiseks kandis Jakobson ka juba üldisest kasutusest kõrvale jäänud rahvarõivakuube. (Viires 2001: 229, 231) Arenenud põllumajanduspiirkondade linnakeskustes (Tartus ja Pärnus 1870. a; Viljandis 1871. a) asutati

põllumajandusseltse. Maapiirkondades asutati põllumajandusselts esimesena 1893. aastal Hallistes. 1910. aastal asutas Mari Raamot, kelle sünnikodu on Tarvastu kihelkonnas Kitsi külas Tamme talus, talumajandust edendava kutsekooli Tartu lähedal Sahkapuu talus, 1911. aastal asutas Marie Sapas Liplapi kodumajanduskooli Halliste kihelkonnas Vana-Karistes. 1938. aastal oli Eestis 23 põllumajanduskooli ja 11 kodumajanduskooli tütarlastele (Viires 2001: 242). 19. sajandi lõpust tungis linlik elustiil üha tugevamini ka maa eluruumide sisustusse. Eeskujuks olid linnade agulirahva ja väikekodanlaste kodud, sest nendega oli maarahval tihe-
dam kontakt. (Viires 2013: 245) Eraelu keskmesse nihkus perekond. Hakkasid eralduma avalik aeg ja privaataeg. Avaliku aja mõiste alla mahutub kella- ja kalendridistsipliinile allutatud tööaeg ning privaataeg oli kellast mõjutamata vaba ja perekonnale pühendatud aeg. (Pärdi 2017: 223)

Karksi ja Halliste kihelkonnad olid Pärnumaa kagupoolsed piirkonnad ja olemuselt sarnasemad Kesk- ja Lõuna-Viljandimaaga. Samuti võib neis kihelkondades märgata kokku-
puuteid Lätiga. Ehitised olid selles piirkonnas rohkem arenenud kui muudes kihelkondades, näiteks olid 1920-ndate aastate lõpuks peaaegu kadunud ilma korstnata elumajad. (Tamme-
kann *et al* 1930: 62-63). Karksi ala liideti Viljandimaaga 1939. aasta vallareformiga, Halliste ala Viljandi rajooniga 1962. aastal, kui kaotati Abja rajoon (entsyklopeedia.ee).

Eesti Vabariigi ajal liikus rõivastus veelgi enam linnamoe suunas. Tõusis ostukaupade osatähtsus, rohkem pöörati tähelepanu moele. Kodune kangakudumine püsis, kuid peorõivaste materjalina seda enam ei hinnatud. Lihtsamad õmblustööd tegid perenaised siiski ise, selleks korraldati õmbluskursusi, mis arendasid õmblemisoskust, maitset ja rõivastumiskultuuri (Voolmaa 1968: 302)

1.3. Ajafaktor 18. – 19. sajandil võrreldes 20. sajandiga

Agraarühiskonnas reguleerisid aega looduslikud tsüklid, neist sõltus inimese toimetulek aastaaegade vaheldumisest ja see lõi tema teadvuse struktuuri. Inimese teadvuses oli kordumine, mitte muutumine ja see määras ka tema käitumise. Arhailine ühiskond eitas individuaalsust, norm oli käituda nii, nagu kõik teised ja nagu oli käitunud minevikus. (Gurevitš 1992: 78)

Talurahva jaoks sõltus aeg kõige rohkem looduskeskkonnast. Inimesed allusid looduse ja päikese rütmidele ning tööaasta langes kokku looduse aastaga. Talupojal oli peaaegu alati

üheaegselt käsil mitu tööd ning aja mõõdupuuks oli töö, mitte vastupidi nagu tänapäeval. Ka eestlaste seas oli käibel ütlus: „Kui jumal lõi aja, lõi ta seda piisavalt.“ (Pärdi 2001: 6)

Maal voolas elu pikkamööda ja sellesse suhtuti kannatlikult. Alatasa korrutati: pea tehtud pilla-palla, kaua tehtud, kaunikene. Minna külla täpselt kutsutud ajaks oli äärmiselt ebavii- sakas. Põhimõttega, et aega on, suhtuti ka teiste inimeste aega. Kui keegi tuli külla asja pärast, siis ei sobinud kohe asjast rääkima hakata. Heietati üldist juttu ja alles umbes tunni möödudes lausuti: „Mul oli ikka asja ka.“. Kui külaline hakkas liiga kiiresti oma asjast rääkima ja tahtis ära minna, siis pererahvas küsis: „Kas tulid tuld tooma või?“ 19. sajandi lõpus oli jõukamates majapidamistes kell seinal tiksumas, kuid see oli pigem iluasi, staatuse näitaja. (Pärdi 2017: 30-31)

Muinasajast pärit tsükliline ajamõistmine käibis Eesti maarahva seas kuni 19. sajandi. Siis hakkasid rahvapärasele ajaarvamisele üha tugevamat surve avaldama mitmesugused ühiskonnaelu korraldavad asutused: kirik, kool, mõis; eriti oluliselt mõjutas talurahvast val- laomavalitsuste ja -kohtute töö. Nimetatud koosmõjude toimel kasvas talupojal kiiresti vaja- dus tunda kella, osata kirjutada kuupäevi, teada oma vanust. (Vahtre 1991: 133 – 135) Uus, lineaarne ajakäsitlus hakkas üsna jõuliselt trügima eestlaste muistse tsüklilise ajasüsteemi kõr- vale, kuid mitte veel asemele. Uudse mõtteviisi omaksvõtmine sai talurahva jaoks eluliselt tähtsaks 19. sajandil kui talurahvas haarati üha enam turumajandusse. Siis toimus Eestis lõplik murrang üleminekul tsükliliselt ajaarvamiselt lineaarsele ajaarvamisele ning 19. sajandi lõ- puks oli uus ajakäsitlus jõudnud saada ka avaliku kasvatusdiskursuse põhivaraks (Vahtre 1991: 120)

Uus, „moodne“ maailm koos uue arusaamaga ajast sündis linnas. Linnakäsitöölise elu oli looduse ja selle rütmiga seotud hoopis keerukamalt ja vahendatumalt kui taluinimesel. Lin- nas sai ajast töö mõõtühik ja aega mõõtis kell. Aeg muutus lineaarseks: tuli minevikust ja läks tulevikku läbi olevikuks nimetatavast punktist. Inimesed puutusid esmakordselt kokku tõsias- jaga, et aeg, mille kulgu nad märkasid varem vaid siis, kui toimus mõni sündmus, ei peatunud ka sündmuste puudumise korral. (Gurevitš 1992: 117 – 120)

Sirgjoonelise ajamõiste juurdumist Euroopas kiirendas tööstuse areng 18. – 19.sajan- dil. Tööstuskapitalism muutis nii tootmisviise, kui ka sotsiaalsed ja majandussuhteid ning ini- meste mõtlemist. Esiplaanile tõusis töö- ja elukorralduse koordineerimine ja standardiseeri- mine tervikuna ehk distsipliin. Standardiseeritud arusaam jagab aja lahtritesse, mida tuleb

üksteisest lahus hoida. Neid, kes ei suuda oma aega korraldada ja jagada, peetakse ebaprakti- listeks ja isegi ebausaldusväärseteks. Aeg ei ole mitte ainult raha, vaid ka staatuse ja vastutuse sümbol. (Pärdi 2017: 33 – 34)

Kapitalism lahutas tootmise ja mittetootmise, töö ja puhkuse. Vastavalt sellele jagunes aeg tööajaks ja vabaks ajaks. Selle tulemusena kujunes välja kaks vastandlikku elusfääri: avalik ja privaatne. Avalikus sfääris läks aeg kellade, eeskirjade ja ajagraafikute meelevalda, eraaega kogeti aga jätkuvalt kvalitatiivsetes vormides (polükroonselt). Talumeestel olid kellad linnasõitudel või vallamajas asju ajades, talutöid tehes polnud kella vaja. Ka tekstiilikäsitöö ning sealhulgas kindakudumine oli talutöö, mille puhul aega ei mõõdetud. Ajamahukas töö ei omanud sellist tähendust nagu praegu. Tööd kui sellist võeti loomuliku seisundina, kuigi samaaegselt oli see ka karm vajadus. Mõiste „nädalalõpp“ või „jõudeaeg“ on eesti kultuuris suhteliselt uus nähtus, isegi linnastunud rahva hulgas kohanes see alles 1960-1970-ndatel aastatel, traditsioonilise talupoegliku elulaadiga maainimese jaoks on need tänapäevani võõraks jäänud. (Pärdi 2001: 11)

Talurahva hulgas valitses põhimõte, et tööd tuli teha mõnuga, siis on ka lõpptulemus hea. Pärdi nendib, et 20. sajandi alguses sarnanes Eesti talupoja suhtumine töösse ja selle tulemusse keskaegse käsitöölise omaga, kelle jaoks oli töö peale kõige muu ka moraalse rahulduse allikas. Eesti taluinimese meelest oli töötegemise juures kõige taunitavam lohakas ja kiirustamine. Kõige tähtsamaks peeti töövõtteid, mille rakendamine tagab parima tulemuse. Tähtis ei olnud, kui kaua mingit tööd tehti, vaid kuidas seda tehti ja mis sellest välja tuli. (Pärdi 2017: 34)

20. sajandi esimesel poolel kulges elu eesti maaperedes endiselt traditsiooniliselt. Kellad olid küll olemas, kuid need ei valitsenud talupere aega. Kell talutoa seinal võis näidata väga „inimlikku“ aega ja keegi ei teinud sellest probleemi. Traditsioonilise ajamõistmise jälgi võib Eesti maainimese teadvuses leida ka tänapäeval, 21. sajandil. Inimestel, kel on raske hakkama saada täpset ajastust nõudvate toimingutega väldivad ebakindlust ja hilinemist sellega, et tulevad kohale veerand tundi varem. Teine tuntud viis end hilinemise vastu kindlustada on keerata kodune seinakell õigest ajast 15 minutit ette. (Pärdi 2017: 37)

Suurimad muutused eestlaste suhtumises aega toimusid nõukogude ajal, mil linnastumine ja industrialiseerimine saavutasid varasemaga võrreldes väga kõrge taseme. Kella järgi pidid tööle hakkama ka maainimesed, sest põllumajanduslikus suurtootmises rakendati tööstusega sarnaseid põhimõtteid. Kellaga sundis arvestama ka üldine elukorraldus: maakohtades

mõjutas elurütmi näiteks ühissõidukite sõiduplaan. Bussiliinide võrk oli toona tihe, talitles korralikult ning piletihinnad hoiti madalal. (Pärdi 2017: 39)

Tänapäevane ajasüsteem on ratsionaalne ja rangelt formaalne. Aeg on tervik, mida saab mehaaniliselt jagada mõõdetavateks standardseteks ühikuteks. Lisaks on aeg väga spetsialiseeritud: iga asja jaoks on oma aeg. Säärast aega nimetatakse monokroonseks ning selle vastandit polükroonseks. Monokroonsed kultuurid (sh Eesti) on orienteeritud töökohustustele, ajagraafikutele ja protseduuridele. Need on üks-asi-korraga kultuurid. Polükroonsed kultuurid seavad esikohale inimese, inimsuhted ja perekonna. (Pärdi 2017: 33, viidatud Hall 1983: 51-53)

Töökohtade ümberpaiknemine privaatalalt avalikku sfääri on peetud 20. sajandil toimunud sotsiaal-kultuurilistest muutustest kõige suuremaks. Talus puudusid töö ja muu elu vahel igasugused piirid, ka linnade ja alevite väikeettevõtjad – poepidajad, käsitöölised elasisid ja töötasid sama katuse all. Töökohtade ümberkolimine avalikku sfääri muutis aja, kus elati, võõras-tele suletud, privaatseks ja intiimseks kohaks. (Pärdi 2017: 47)

Aja jagamine pole absoluutne. Eriti pärast koroonapandeemiat on hakatud aega ümber hindama. CV-online 2020. aasta augustis läbi 1200 vastajaga tööturu küsitluse. Selgus, et 26% vastajatest soovis töötada ainult kodukontoris, 16% ainult ettevõtte kontoris ning 49% pidas ideaalseks aja jagamist kontoris ja kodus töötamise vahel. Tööandjatest suhtus kodukontori kasutamisse soosivalt 67%. Kodukontoris töötamisel on mitmeid eeliseid - aja kokkuhoid töölemineku arvelt, paindlik ajaplaneerimine, sageli tulemuslikum ajakasutus ja mugavus. Samas on ameteid, kus kodukontoris töötamine ei ole võimalik. (tööelublogi.ee)

Üha olulisemaks saab 21. sajandil paindlik tööaeg ning töö- ja pereelu tasakaalustatud. Urmas Viilmaa sõnas “Aasta isa 2022” auhinna kättesaamisel, et kõige õigem ajakasutus tähendab aja planeerimist nii, et eraldame suure osa igast oma päevast, nädalast, kuust ja aastast oma perega, kallima ja lastega koos veetmiseks. (Viilmaa 2022)

1.4. Kinnaste kudumine 19. sajandil

Halliste ja Karksi kinnaste põhiline kudumistehnika oli kirjamine. Kirikindad kooti ülipeenest kahekordsest lõngast. Kinda alustamiseks loodi keskmiseks 120-148 silmust ning labaosas kasvatati silmuseid kuni 200-ni. Samasuguseid tihedakoelisi kindaid on muuseumi-

tesse kogutud ka teistest, peamiselt Karksi ja Halliste naaberkihelkondadest, kuid taolise kindakudumise keskuseks võib ikkagi lugeda Lääne-Mulgi kihelkondi (Jõeste 2021: 72). Saartelt leiab peene korrutatud lõngaga kootud kindaid Muhu saarelt. 19. sajandil kootud kindad on kitsa randmeosaga ja pikisuunaliste ridadena jooksvad kindakirjad, mis koosnevad vaheldumisi kahest või enamast motiivist. Kindakirjad on põhiliselt geomeetrilise ornamendiga. (Jürgen 2015: 92; Mulgi kindad 1998: 1)

Kindad olid seotud ka kommetega. Need olid olulised kosjade vastuvõtmisel. On tõenäoline, et mitte igasuguste kinnastega ei sobinud kosjasid vastu võtta, vaid need pidid tavalistest erinema. Selliste kinnaste kudumine ja kandmine võis olla ka näide demonstratiivsest tarbimisest, mille põhieesmärk on tõsta ja rõhutada kindakandja sotsiaalset staatust võimalikult kõrgena. Peenemustriliste kinnaste aeganõudev valmistamine on ju tegelikult sümboolse kulutamise näide - mina kulutan nii palju aega ja tööd sellise asja peale, sellepärast, et ma saan seda endale lubada. Ka pulmas jagas pruut kümneid paari kindaid. Mulgimaal tõmmati ka veel 19. sajandi algul surnule kindad kätte. Mujal oli selline komme juba kadunud. Matusitel pidid kindlasti kindad saama hauakaevajad. (Saks 1960: 8-9)

Karksi ja Halliste kihelkondades loodus tehti kahte moodi: silmused loodi kas kahele vardale või loodi neljale vardale eraldi. Kudumine toimus viie vardaga. Karksi ja Halliste kindad olid kirjatud ehk kootud kahe või enama värvi lõngaga nii, et moodustub kiri. 19. saj esimesel poolel kootud kindad olid labakindad, mida nimetati ka *peokindad*. Loodust nimetati *veereks* (*veer*), sellele järgnes randmeosa ehk *pära* ja seejärel laba ehk *peo*. Laba kahandust kutsuti *lõpets*. Soonikkoes kootud randmed on üldjuhul lühikesed, 2-4 cm. Kooti ka pikemaid värvilisi sakilisi randmeid ja üksikjuhtudel palmikulisi randmeosaid. Randmekoe lõpetas sageli pahempidi kootud rida. Labaosa on kootud tavaliselt kahevärvilisena, sinise ja valgega ning sageli küljekasvatusega. Pöial on kootud mustrisse ja pöidlaotsad on külgedel kahandatud samamoodi kindaatstega, enamasti kahetahiliste kahandusega, Karksi ja Halliste kihelkonna kinnastele on iseloomulikud piki kinnast geomeetriliste ornamentidega kulgevad ja korduvad motiivid, samuti esineb diagonaalse võrestikega kindakirju. (Saks 1960: 101 – 2; Jürgen 2015: 92, Jõeste 2021: 72 – 73)

Kindad ei kantud mitte ainult kaitseks külma eest, vaid need olid seotud ka kommetega. Kinnastel oli oluline roll kosjade vastuvõtmisel, pulmas jagas pruut kümneid paari kindaid. Enne abielunaise peakatte pähepanekut tõstis peigmehe isa kahe pirruga pruudi peast ära valge linase palaka või villase sõba ja viskas partele. Selle eest sai peigmehe isa sõbakindad.

Mulgimaal tõmmati ka veel 19. sajandi algul surnule kindad kätte. Mujal oli selline komme juba kadunud. Matustel pidid kindlasti kindad saama hauakaevajad. (Saks 1960:8-9)

Lugesin läbi Eesti Kirjandusmuuseumisse Halliste ja Karksi kihelkonnast kogutud rahvalaulud, -jutud, mõistatused, muistendid. Kinnaste kudumise võtete kohta rahvalaulud ei kõnele. Kinnaste kudumine seostub pigem usinusega, nagu näiteks:

*Tilluke, terävikene,
ulluke, usinakene
kuab sukka suure kirja,
kuab kinda kilbilise,
ajab amme armilise.*

(Tampere 1941: 286)

Mustrite kohta ütleb üks Karksi kandi rahvalaul:

*Kägo lää ärä siita maalta,
jätt ta kirja kivi pääle,
jätt ta märgi mätesse,
armi aiatebeesse.
Olli kulus kubja naine,
olli kitus kiltre naine,
aus aidamehe naine,
võt's ta kirja kivi päälta,
võt's ta märgi mätteesta ,
armi aiateibeesta,
kudas kirja kindees,
kudas märgi mäntellesse,
kudas armi ammeess.
Kostest tunnus kubija naine,
kostest kitus kiltre naine,
aus aidamehe naine?
Kirikunna kävveenna,*

alteressa astuenna,
käokirja kindeenna,
käomärgi mäntelenna,
käoarmi ammeenna –
säältep tunnus kubija naine,
säältep kitus kiltre naine,
aus aidamehe naine.

(Tampere 1941: 479)

Halliste kihelkonnast on August Kitzberg saatnud Carl Robert Jakobsonile sellise rahvalaulu:

Kägu jätt kirja kivi pääle,
armi aia teibeässe,
kägu jätt' pilu pilliroogu,
poole ratta raantse pääle.
Talunaise, targa naise,
võttiv' kirja kivi päälta,
armi aia teibäesta,
võttiv' pilu pilliroosta,
poole ratta raantsemalta,
panniv' kirja kindaesse,
armi amme ääre'esse,
pistiv ilu peenikese
poole-ratta põlle pääle.

(Nõukogude Naine 1960, 5)

Kinda kudumise võtete ja peene kirja kudumise tähenduse kohta ei anna juurde ka ERMi etnograafilised allikad ega korrespondentide vastused. Ilmselt oli 19. saj lõpus ja 20. saj I poolel kinnaste kudumine nii elementaarne tegevus, et selle kohta ei osanud kogujad küsida.

Seega jääb küsimus „Miks kooti tihedaid ja peenikeste varrastega kindaid?“ põhjalikumaks ja otseseks vastuseta, kuid lähtudes olemasolevatest faktidest, võib põhjuseid tuletada.

Karksi ja Halliste kihkekonnad olid majanduslikult eduka piirkonnaga, kus jõuti pidada ka sulaseid ja teenijatüdrukuid ning peretütred ja noorikud näidata, et võivad oma aega kulutada peenete ja aeganõudvate kinnaste kudumiseks. Sajandivahetusel hakkas peale tungima linnamood, mille võtsid esimesena omaks just nooremad inimesed.

Teine põhjus võiks olla sarnasuse ja samal ajal ka erinevuse taotlus. Ants Viires kirjutab: *Folklorism vastab inimpsüühika sügavamatele vajadustele: ühelt poolt karjaloomale iseloomulik ühetaolisus, teistega ühte jalga astumise taotlus, teiselt poolt oma eripära ja individuaalsuse rõhutamise vajadus.* (Viires 20: 283) Sarnasuse püüdlus peegeldab traditsioonilist kogukondlikku mentaliteeti, mis ei lubanud „oma“ inimestel üksteisest milleski välja palju erineda (Pärdi 2017: 77). Inimesed ja eriti naised ei puutunud välismaailmaga palju kokku ja sellepärast peeti oma moest kõvasti kinni ning püüti olla üksteise sarnased (ERM STA Läänemaa 1926: 1430-1435 Vormsi).

Karksi ja Halliste rahvarõivad on väga konservatiivsed: vaipseelik, hame, taimeaineiline villane vabakäeline tikand jne. Kuna kindad olid 19. sajandil talurahvarõivastuse komponent ja neil oli ka oluline osa kombestikust, siis on võimalik, et peene lõngaga kindaid kooti kunagi laiemalgi territooriumil kui Halliste ja Karksi kihelkonnad. Naaberkihelkondades rahvarõivamood muutus ja seoses sellega ka kindamood, kuid Halliste ja Karksi kihelkondades säilis sarnaselt rahvarõivastega konservatiivne kudumisviis. Jämedamast lõngast ja varrastega kootud kindad oleks „omadest“ erinenud ja arvestades külakogukonnas kehtestatud reegleid, poleks sellele tõenäoliselt hea pilguga vaadatud.

Kolmanda faktorina märgin suhtumise aega. Hallistest on pärit KV 732:555: „Mis puutub ajasse, siis vaadati töö tulemust rohkem kui kella“. Talurahva jaoks sõltus aeg kõige rohkem looduskeskkonnast, inimesed ei valitsenud loodust, vaid allusid selle rütmidele ning tööaasta langes kokku looduse aastaga. Talupojal oli peaaegu alati üheaegselt käsil mitu tööd ning aja mõõdupuuks oli töö, mitte vastupidi nagu tänapäeval. Öeldi, et kui jumal lõi aja, lõi ta seda piisavalt. (Pärdi 2017: 30) Ilmselt on meil 21. sajandi esimesel veerandil end keeruline asetada samasse ajasüsteemi, milles elas 19. sajandi talupoeg, aga Karksi ja Halliste kihelkonna kinnaste töövõtetest on näha, et kudujate jaoks oli selleks tööks aja võtmine oluline.

1.5. Meriinolammaste kasvatamine Eestis

Nagu eelpool öeldud, on Karksi ja Halliste kihelkonnas 19. sajandil kootud kindad ülipeenikesest kahekordsest lõngast. Seni oleme olnud puuduva uurimistöö tõttu peaaesjalikult arvamusel, et 19. sajandil oli kinnaste kudumise materjaliks kohalike eesti lammaste vill, millest kedrati kodus lõnga. Peenemate tekstiilide jaoks, nagu mulgi labakindad, oli tõenäoliselt kasutusel tallevillast lõng, mis on peenem ja pehmem. Kasutati ka ostetud lõnga. Näiteks Heimtali muuseumis on kindad ERM HM E 578, mille lõnga struktuur on teistsugune, siidisem. Et sarnasest lõngast kindaid leidsin ka Läti Riiklikust Ajaloomuuseumist, siis võib olla tegemist nn Riia lõngaga. Taukle talu Halliste kihelkonnas, kust kõnealune kinnas on kogutud, on Läti piirile väga lähedal.

21. sajandil ei ole me erinevate eksperimentide tulemusena ainult eesti lammaste kraasvillast nii peenikest kahekordset lõnga saanud, et kududa peenemustrilisi tihedaid kindaid, selleks on sobivamaks osutunud välismaist päritolu lõngad kuni 12/2 peenuses (vt Saara Kirjastuse e-pood). Tõenäoliselt võib probleem peituda ka erinevate lambavillade omadustes ning sorteerimise puudumises suuremates villavabrikutes: kõik villad pannakse ühte ja nii ei olegi võimalik saada eri pehmusega lõngu. Kamm- ja poolkammtöötlemise meetodi kaudu saab küll peenemat lõnga (14/2 ja peenem), kuid kindakudumiseks see siiski ei sobi, kuna on liiga sile (Jõeste 2021: 15). Meriinolammaste villa kiud on peenikesem ja pikem ning sellest saab teha peenemat lõnga. Katsed tänapäevaste meriinotõugude villaga kindakudumise lõnga arenduseks on veel algusjärgus, kuid ajalooost on teada, et seda võidi ajalooliselt siin mail kasutada.

19. sajandi I poolel andsid põllumajanduses tähtsat sissetulekut villalambad, keda peeti peamiselt mõisates. Esimesed meriinotõust sugulambad toodi Saksamaalt (Saksenist ja Preisi- maalt) Eestisse 1826. aastal ja jaotati mitmesse mõisasse (Palupera, Reola, Vana-Kuuste, Purdi jne). Sellest ajast hakkas villalamba kasvatus Eesti- ja Liivimaal kiiresti arenema. Venemaa riigivalitsus andis 1828. aastal Liivimaa mõisapidajatele lambakasvatuse edendamiseks 43 000 rubla hõbedas ilma protsendita pikaajalist laenu. See oli tole aja mõistes suur summa. Avinurme ja Tori riigimõisad andis riik 24 aastaks sugulammaste kasvatamiseks headel tingimustel rendile. Ärilise lambakasvatuse ja villamüügiga tegelesid peamiselt mõisnikud, kel olid suured lammaste karjamaad, otstarbekohased ruumid lammastele, neil oli võimalik palgata asjatundlikke lambakasvatajaid, olemas oli villa müügikorraldus. Lambaid peeti ka taludes, kuid halvemat sorti ja peamiselt enda tarbeks. 19. sajandi keskpaigas ja hiljem ilmus aga

odav Austraalia lambavill Euroopas kohalikule villale nii suureks võistlejaks, et lambakasvatust ei tasunud enam ära. Nii oli see ka Eestis. (Mets 1924: 14 – 15)

1841. aastal loeti tolelaegse Eesti kubermangu (Põhja-Eesti) mõisates 134 lambakasvatust 93 000 lambaga ja Liivimaa kubermangus (sealhulgas ka Läti osa) 106 lambakasvatust 91 200 lambaga. Suur osa oli puhastverd meriino tõugu lambad, kuid leidis ka meriino ja kohaliku maalamba segu. (Kruus 1926: 366)

Ajaloolane Tiit Rosenberg kirjutab oma uurimuses „Baltisaksa põllumeeste seltside võrgustiku kujunemisest”: „Nii asutati seoses meriinolammaste karjade soetamise buumiga 1825. aasta paiku Liivimaa Lambakasvatavate Selts (Verein livländischer Schafzüchter), mis tegi koostööd Eestimaa sarnase seltsiga.“ (Rosenberg 2013: 36) Baltisaksa põllumeeste seltside juurde võidi asutada ka ühte või mitut piirkonda hõlmava tütareltsi. Seltsielu korralduslik külg jäi iga tütareltsi enda seada, tingimusel, et nende tegevussuunad oleksid kooskõlas Liivimaa Üldkasuliku ja Ökonoomilise Sotsieteedi (edaspidi tekstis LÜÖS) põhieesmärkidega. Viljandi Põllumajandusseltsi algatas 26. veebruaril 1840 LÜÖS-i liige kreisikohtunik Friedrich von Sivers Õisust. Asutamiskoosolekul osales 16 liiget ning vastuvõetud põhikirjas seati seltsi eesmärgiks „edendada põllumajandust oma ümbruskonnas LÜÖS püüdluste toetamiseks”. 1841. aasta septembriks oli seltsiga ühinenud 24 mõisnikku. Tütareltsidest olid aktiivsem Pärnu-Viljandi Põllumajandusselts, eesotsas Õisu ja Heimtali von Siversite ja Riidaja von Strykide esindajatega. Need mõisnikud on jätnud silmapaistva jälje Eesti põllumajanduse arengusse. (Rosenberg 2013: 39-40, 42)

Õisu mõis asub Halliste kihelkonnas. Von Strykide suguvõsale kuulusid Halliste ja Karksi kihelkondades ja nendega piirnevates kihelkondades Voltveti ja Käršu mõis (Heinrich Franz von Stryk 1793-1862) Suure-Kõpu mõis (Alexander Georg Gottlieb von Stryk 1797-1845), Polli mõis (Georg Constantin von Stryk 1797-1886), Laatre mõis ja Veelikse (Edgar Johannes von Stryk). (mõis.ee) Seega on tõenäoline, et ka Halliste ja Karksi kihelkonnas kasvatati meriinolambaid ning nende vill jõudis moel või teisel ka eesti talupojani.

1837. aastal on Tallinnas Dresseli kirjadega trükitud „Õppetuse ramat Saksama lamba karjastele“. Selle eestkõnes on kirjas:

„Seesinnane ramatokenne, mis esiste kahhe targa ja väljaõppinud maiameese, Schmaltsi ja Koppe õppetuse järele, Saksa=kele on ülespandud, annab wäggaselget ja täielist õppetust, kuidas Saksama lamba karja pidada ja temma eest hoolt kanda, nende et ta kossub, sigib ja omma peremehele täit kasso sadab. Jubba seitsmes aasta on käes

kui seda Tarto=Ma kele=murde ümber= ja trükki pandi. /.../ Nende Tallinna-Ma moi-savannematte nõutamise peäle, e seltsu läinud, et Merino-lammast meie maal sigi-tada... /.../ „(Knüpfner; G. M 1837: 3).

Tartus on juba 1830. aastal antud välja Tartu murdes meriinolammaste kasvatamise raamat. Seega olid Liivimaal ja sealhulgas ka Lõuna-Eestis talupojad, kes tegelesid kasvõi mõisas meriinolammaste kasvatamisega või anti neile meriinovilla näol tasu töö eest. Kui õpetuse järgi ei oleks nõudlust olnud, siis poleks ju ka vastavat raamatut trükitud. On säilinud ka 1840. aastal Tartus trükitud eestikeelne „Lambrise Ramat ehk Öppetus, mil wisil Merino-lambud södetakse ja üllespetakse, kuidas neid haiguste eest hoitakse ning neist parrandatakse“. Saksa keelest on selle *maakeelde* ümber kirjutanud Karl Jordan. (vt Jordan 1840)

1.6. Kontaktid Lätiga ja võimalikud vastastikused mõjutused

Halliste ja Karksi kihelkonna 19. sajandi kindaid, töövõtteid ja mustreid uurides tekkis hüpotees, et kas Läti Vidzeme regioonis ja eriti Karksi-Halliste naaberkihelkondades on samasuguseid tihedakirjalisi kindaid kootud. Sarnaseid mustreid on näha mõningatelt Läti Riikliku Ajaloomuuseumi (edaspidi tekstis LRA) avaldatud fotodelt, kuid kinnaste kudumise tehnoloogiat on neilt fotodelt keeruline tuvastada. Hüpoteesile vastuse leidmiseks tein 2022. aasta suvel kolm nädalat Riias LRA-s uurimistööd Läti Vidzeme piirkonna kinnastega. Eesmärk oli uurida töövõtteid, kasutatud lõngu (kui jämedad, mitmekordsest lõngast on kindad kootud) ja värve, mustrite tihedust - kas on ühiseid jooni, mis viitaks Põhja-Läti ja Lõuna-Eesti omavahelisele läbikäimisele.

Läti folklooris sümboliseerib kinnas maski, mille alla sai inimene oma käe peita; olgu see käsi siis viha, abituse või heatahtlikkuse väljendus. Sarnaselt eestlastele on ka Läti pärandkultuuris kinnastel oluline tähtsus kosimises ja pulmatseremoonias. Kosimise protsessis anti kosilasele kirjud kindad, seda peeti viljakuse märgiks. Kirju tähendas pigem kontrastvärve (must, valge), mis sümboliseerisid vastandeid: taevast ja maad, mehelikkust ja naiselikkust jne. Teine levinud värvikombinatsioon oli valge, must ja punane. Punane sümboliseeris päikese ja elu energiat. Kirikusse laulatusele minnes kandis noorpaar aga valgeid kindaid. Valge värv tähistab ülemineku rituaali, aga see on ka puhtuse ja heade kavatsuste värv. (Grasmane 2018: viii) Läti kinnastel domineerib geomeetiline muster: nelinurgad, kolmnurgad, nastiku-

muster, erinevad ristid, kuusemotiivid, kalasabamotiivid, tähed ja päike. Läti kinnastes esinevaid mustreid ja nende tähendust näeb lisas 1. Neist päikese ja kaheksakanna muster esineb ka Halliste ja Karksi kihelkonna kinnastes (vt fotod ja joonised 2 – 9), mustrit nimega Ūsiņš leitud näiteks Põltsamaa ja Hiiumaa kinnastel.

Etnograafilises tähenduses jaguneb Põhja-Lätis asuv Vidzeme piirkond Põhja-Vidzeme, Lääne-Vidzeme, Lielvarde, Piebalga, Krustpils ja Ida-Vidzeme piirkonnaks. Sealt kogutud kindaid iseloomustab naturaalselt värvi lambavilla kasutamine. Põhivärv on enamasti valge või hall, mustrid kootakse kontrastset värvi lõngadega. Levinuimad värvikombinatsioonid on valge ja sinine ning valge ja punane. Lääne-Vidzeme piirkonna kinnaste põhivärv on tavaliselt tume. Mustrina esinevad tähekirjad, päike ja rist. Tavaliselt on selle piirkonna värvid on valge, hall, punane, pruun, potisinine, rukkilillesinine, tumesinine, must, roheline, kollane ja oranž. Põhja-Vidzeme kinnastel on levinud väikestest ruutudest koosnevad kombinatsioonid. Kinnastes kasutatavad värvid on valge, hall, pruun, punane ja roheline. Piebalga piirkonna kinnaste mustrikombinatsiooni moodustab tavaliselt rist, kasutatavad värvid on valge, hall, pruun, punane, oranž ja lilla. Ruudupõhised on ka Lielvarde piirkonna kindad. Esineb kald- või püstvõrestikku. Tavaliselt kasutatavad värvid on valge, punane, sinine, roheline, kollane ja pruun. Krustpils kinnastel domineerib kaldvõrestikku asetatud kahevärviline põhimuster. Kaldruutude täitmiseks on kasutatud päikeseornamente või kaldriste. Piirkonnas sagedamini kasutatud värvid on valge, hall, pruun, punane, roheline, kollane ja sinine. Ida-Vidzeme piirkonna kinnaste hulgas esineb sinise-valge kombinatsioone. Põhimuster võib olla nii kaldvõrestikus kui lihtsates korduvates mustriridades. Enim kasutatud värvid on valge, hall, pruun, sinine, punane, kollane ja roheline. (Grasmane 2018: 5; 37; 47; 53; 69 ja 81) Välitööde tulemusi kajastan alapunktis 1.6.1.

1.6.1. Kinnaste uurimine Läti Riiklikus Ajaloomuuseumis ja järeldused

Minu kontaktisik LRA-s oli Una Dževečka. Koostöö oli sujuv, vaatamata mõningasele keelebarjäärile. Suhtlesime vene keeles. LRA-s tuleb uuritavad esemed ette tellida. See oli päris keeruline, sest kuna Lätis on MuIS.ee-ga sarnane süsteem nmkk.lv alles väga algusjärgus, siis ei ole võimalik teada, mida uurida. Tellisin esmalt Põhja-Vidzeme piirkonna kindad. Kohapeal sain vaadata ka kartoteeki ja sealt tulid juba järgmised esemed. Kartoteegis olevad andmed on paraku napid. On olemas küll piirkond ja paremal juhul isegi vald või küla ning aeg,

kust kindad on kogutud, aga kes kodus, kes annetas, milline lugu sellega kaasneb, on kõik puudu. Umbes pooltel kinnastel, mida ma uurisin, olid juures joonised, mõned töövõtete ja värvide kirjeldused. Teiseks ei ole muuseumisse kogutud palju 19. sajandi Vidzeme regiooni kindaid. Una Dževečka sõnul meeldisid kogujatele pigem Kuramaa piirkonna kindad, kuna need on valdavalt värvilised ja rõõmsate mustritega. Vanavara kogujad olid peamiselt mehed ja pealegi võis olla palju ka neid, kes ei soovinud kindaid muuseumile annetada. Ta märkis, et LRA prioriteet on ajalugu ja selle arheoloogiline pool ning erilist tähelepanu tekstiilidele ei pöörata ja veel vähem saavad tähelepanu kindad. (vestlus Una Dževečkaga 27.06.2022).

Kokku uurisin LRA-s 54 kinnast. Valimi aluseks oli päritolu Vidzeme piirkonnast, sarnased mustrid Lõuna-Eesti kinnastega või valmistamise aeg: 19. sajand. Üldjuhul on kindad kootud jämedamast kahekordsest lõngast. Ringil on 80, 96, vähestel ka 106 või 108 silmust. Esineb ka kindaid, kus ringil on 50 ja 76 silmust. Üldistust ei ole võimalik teha, sest silmuste arv on erinev. Kindaid, millel oleks ringil üle 108 silmuse, ma ei leidnud. Mustritihedus on umbes kuni 20 silmust, vastavalt mustriks. Pikisuunalisi mustreid nagu on Karksi ja Halliste kihelkonna kinnastel, Vidzeme piirkonna ja laiemalt Läti kinnastel ei esine, seevastu kaldvõrestikke leidub. Tulemus on, et sarnasus Halliste või Karksi kihelkonna kinnastega puudub olemasoleva materjali põhjal peaaegu täielikult. Võimalik, et seda on 19. sajandi I poolel esinenud, aga kuna LRA-s ei ole Põhja-Vidzemes 19. sajandi I poolel valmistatud labakindaid, siis jään pigem selle seisukoha juurde, et mustrid on pigem universaalsed. Sarnasusi on kinnaste kujus (lühike ranne) ja värvides (sinine ja valge).

Sellel võivad olla järgmised põhjused. Sarnaselt Lõuna-Eestiga on Põhja-Lätis hajaasustus, kuna pinnareljeef ei ole tasane nagu Põhja-Eestis (Moora, EA 1960: 69). Seetõttu oli Eesti ja Läti talupoegadel raske omavahel suhelda. Veelgi raskendas seda asjaolu, et juba 15.-16. sajandiks olid Gauja liivlased assimileerunud lätlastega ning liivi keel oli asendunud läti keelega. (Graudonis 1995: 3) Kui liivi keelt oli lõuna-estlastel veel võimalik mõista, siis läti keelt eesti talupojad tõenäoliselt ei rääkinud. 1822. aastast on säilinud dokument, et Salaca liivlased suhtlesid Pärnumaa eestlastega eesti keeles, kuid päris liivi keelest eestlased siiski aru ei saa (Cimermanis 1964: 169). Näiteks on säilinud Gustav Matto ja Peeter Särje (Särg) aruanne ainelise vanavara korjamisest Halliste kihelkonnas aastal 1911.

„Eestpoolt hakkab paistma kena talu, suunduti sinna. Tee ääres tütarlaps karjaga. Vanavarakogujad pöördusid tema poole küsides, et kuidas on selle lähedase talu nimi.

- Ei mo-oista! Vastati.

M. võttis oma Treffneri gümnaasiumis dotsent J. Endzensilt saadud lätikeele oskuse kokku, et tütarlapselt teada saada, kas talus elavad eestlased või lätlased.

- Latviešu! Tuli vastus.

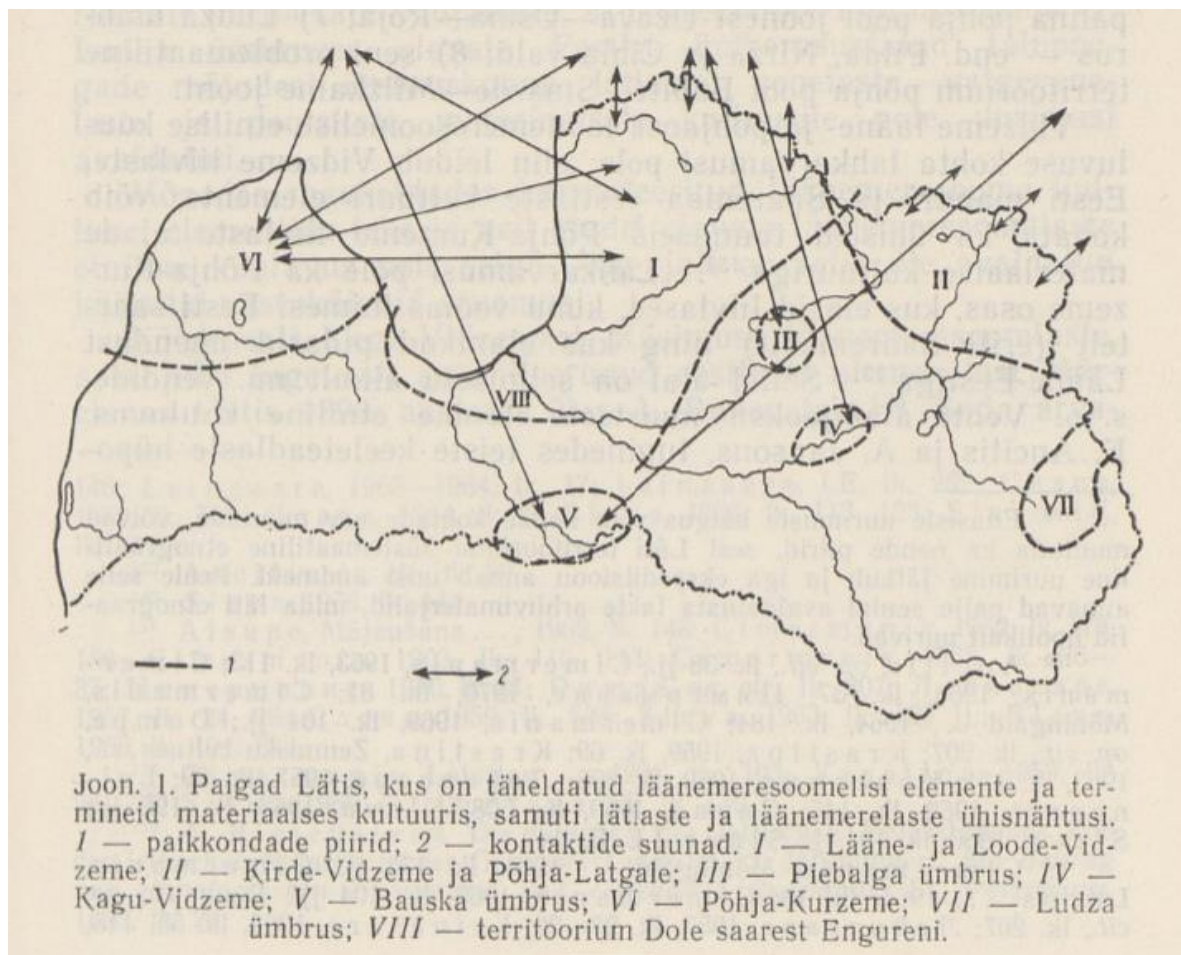
Vanavarakogujad olid jõudnud Ruhja kihelkonna maa-alale.“ (ERM TA 13/1-2: 36-37)

Läti etnograafid on Nõukogude perioodil uurinud Põhja-Vidzemes läänemeresoome hõimude paiknemisi ja on selgunud, et mitmed Läti etnograafid on oma töödes viidanud arhiivdokumentidele, varasematele käsikirjalistele materjalidele ja trükkis avaldatud kirjeldustele maakohtadele, kus 13. sajandist meie ajani on elanud eestlased (Kalmamuiža, Zeltini, Ilzene, Trapene, Gaujiena, Lejasciems, Aluksne, Veclaicene, Unguri, Vecsalaca, Salacgriva, Valmiera, Valka, Rencēni, Mazsalaca, Ruijena, Marciena, Pielbalga, Suntaži, Merdzene, Pilda, Nirza jt). (Cimermanis 1973: 224) On dokumentaalsed allikad 18. sajandist, et Vecpielbalga ümbrusesse Vackalna ja Briņģi mõisasse on asustatud Eestist ostetud talupoegi. 18. saj lõpul ja 19. saj algul olnud Briņģi mõisas kõigist talupoegadest enam kui pool Eestist toodud ja veel 19. sajandi algul moodustasid eestlased üle poole Briņģi mõisa talupoegadest. Eestlasi elas ka Väckalnis. Cimermanis nimetab seda Pielbalgaks. Ta järeldab, et Pielbalgasse ümberasustatud talupojad olid ostetud Edela-Eestist ja võib oletada, et Pielbalga elu-olu ja kultuuri paikkondlike iseärasuste kujunemisel 18.-19. sajandil etendasid teatud osa eestlased. (Cimermanis 1964: 178)

Läti NSV Ajaloo Teaduste Akadeemia etnograafide ekspeditsioonidel käigus Põhja-Vidzemes Gulbene, Valka ja Limbaži rajoonis õnnestus neil leida ka jälgi Eesti materiaalsest rahvakultuurist. Lätlased, liivlased ja eestlased elasid mitme aastasaja juures kõrvuti ja olid lähedastes kontaktides. 1867. aastal elas Valmiera ümbruses 82 260 lätlast ja 4361 eestlast. Vanemate elanike ütluste põhjal õnnestus etnograafidel välja selgitada, et 19. sajandi keskpaigas asusid Eestist Läti ümber maata talupojad. 1875. aastal elasid eestlased Salacgrivas, Valkas, Trapenes, Gaujenas, Mazsalacas, Aluksnes, Kalnamuižas. Väike eestlaste grupp paiknes ka Veclaicenes. Minkvic omakorda märgib, eestlaste paiknemine Valmiera ümbruses on aga palju laiaulatuslikum. Eestlasi võib leida 40 kohas: Rencēni, Labrenci, Arkasta, Meckile jne. Näiteks ostis Burtnieki ja Rencēni krahv Friedrich von Sivers aastal 1789 von Bockilt Abja mõisast Eesti talupoegi: 76 meest ja 77 naist, ja saatis nad Rencēni mõisasse ning see ei olnud ainus juhus. Veel 1915. aastal oli selles piirkonnas Eesti juurtega perekonnanimesid: Zoots-Soots (Soo-ots); Kok-Kokk; Joggi-Jõgi; Zuza-Susi jne (Stepermanis 1960: 225 - 227) Eesti

asustuse saarekesi leidub Vidzemes Aluksne, Ape, Valga ja Ainaži ümbruses. Suurem osa eestlasi asus sinna ümber 1860-ndatel aastatel, kui kaotati talupoegade liikumiskeeld. (Cimermanis 1964: 170) Tõenäoliselt võtsid Eestist väljarännanud talupojad kaasa ka oma vallasvara ja seeläbi materiaalse kultuuri

Läänemeresoome elementide leiukohti Lätis näitab kaart joonisel 1.

Joonis 1. Paigad Lätis, kust on leitud läänemeresoome elemente ja termineid materiaalses kultuuris.

Allikas: Etnograafiamuuseumi aastaraamat 1973: 235.

Foto 2. Ungurmuiža (Krustspils), 19. saj I pool
CVVM 15301. Päikesekiri.

Foto: Eda Kivisild

Foto 3. ERM HM E 58 Halliste.
Tõllarattakiri.

Foto 4. Kaheksakanna mustri-
ga kindad Cēsise lähedalt
19. sajandi keskpaik. CVVM 1118.

Fotod: Eda Kivisild

Foto 5. „Seitsme päält sarviku kir-
jaga“ kindad .Valka maakond, Zie-
mera kihelkond, 20. saj algus.

Joonis 6. Kindad. 1 – Cēsise ümbrusest, 19. saj keskpaik; 2 ja 4 - Madona maakond, Prauliena kihelkond, 19. saj I pool; 3 – Madona maakond, Cesvaine kihelkond, 19. saj I pool; 5 – Madona maakond, Vietalva kihelkond, 19. saj I pool; 6 – Madona maakond, Vestiena kihelkond, 19. saj I pool.

Allikas: <http://lvm.lv/?p=9447>

Foto 7. Karksi ERM 4135/ab

Foto 8. Halliste ERM 7605 ab

Joonis 9. 1 ja 5 - Riia maakond Rembate kihelkond, 19. saj II pool; 2 - Riia maakond Skulte kihelkond, 19. saj lõpp-20. saj algus; 3 - Riia maakond Vidriži kihelkond, 19. saj keskpaik; 4 - Riia maakond Lēdurga kihelkond, 19. saj keskelt; 6 - Riia maakond More kihelkond, 19. saj II pool.

Allikas: <http://lnvm.lv/?p=9447>

Kindad ei ole iseseisvad esemed, vaid moodustavad ühe osa üldisest kultuuripildist. Kinnaste kandmise tähendus võib aja jooksul muutuda, kuid on igal ajal seotud inimeste vajaduste ja moega. 19. sajandil oli kinnastel oluline osa külaühiskonna rituaalides. Peenemustrilisi ja töömahukaid kindaid kooti veimevakka, matustel pandi surnule kindad kätte. Talutööl ei olnud sellist ajamääratlust nagu tänapäeval, oluline oli, et töö saaks valmis ja oleks hästi tehtud.

19. sajandi esimesel poolel kasvasid mõisnikud Liivimaal, sh ka Halliste ja Karksi kihelkonnas meriinolambaid. Seda soodustas ka Vene riigivalitsus. 1830 – 40-ndatel aastatel avaldati ka eestikeelsed raamatud meriinolammaste kasvatamise kohta. Järelikult oli talupojal kokkupuude meriinolammastega ning kinnaste kudumisel võidi kasutada sellest materjalist kedratud lõnga, lisaks ka kohalike lammaste tallevillast valmistatud lõnga ning ostetud lõnga.

Kokkupuuted Lätiga on Karksi ja Halliste talupoegadel olnud, sarnased on kinnaste kujud ja mustrid, kuid peenekirjalisi tihedalt kootud ja piki kinnast jooksva mustriga kindaid Läti muuseumist ei leia.

1860-ndatest aastatest hakkas talupoja senine elu linnastumise ja industrialiseerimise tulemusena muutuma. Maa ja linn lähenesid, paranes teedevõrk, 19. sajandi lõpus jõudis Abja-Paluoja ja Mõisakülla raudtee ja see tegi inimestel liikumise kergemaks. naturaalmajandus vähenes. Tõusis ostukaupade tähtsus ja enam pöörati tähelepanu moele. Koos sellega ja ajafaktori muutumisega hakkasid esialgset tähtsust kaotama ka kirikindad,

2. 20. sajand ja kinnaste kudumine Karksi ja Halliste kihelkonnas

20. sajand tõi kaasa muutused nii senises ajatähenduses kui ka suhtumises senisesse elukorraldusse, maa ja linn lähenesid omavahel veelgi ja järjest kiiremalt, Käesoleva peatüki eesmärk on vaadelda, millised mõjutused toimusid kindakudumises Halliste ja Karksi kihelkonnas seoses teedevõrgu ja majanduse arenguga ning poliitiliste olukordadega.

2.1. Teedevõrk ja tõmbekeskused

Halliste ja Karksi kihelkonnad asusid halduslikult küll Pärnu maakonnas, olles Pärnumaa kõige tulunduslikumad piirkonnad. Kaubanduslikult kuulsid need siiski Viljandi maakonda. Abja ja Nuia kaudu oli Pärnumaa ühendatud Viljandi ja Tallinnaga, kaupadena liikusid lina, teravili, sealih, või, munad jne. 1920-ndate aastate lõpul oli Halliste ja Karksi piirkonnas kokku 74 kauplust. (Tammekann *et al* 1930: 117) 1920-ndatel aastatel pääses Pärnust Viljandisse kas Kirde-Pärnumaa või Kagu-Pärnumaa kaudu. Viljandisse viiv tee hargnes Voltvetis (Tihemetsas - *E. K.*) kaheks, üks viis Viljandisse üle Kõpu, teine Abjast Halliste kaudu. Kõik maanteed sõltusid maastikust, kasutati kõrgemad kohti üldiselt madalas ja soises ümbruses. Halliste kihelkonda läbis Tallinna-Pärnu kitsarööpmeline raudtee, peatused olid Õisus, Hallistes, Abjas ja Mõisakülas. Abja-Paluoja ühinesid neli suurt teeharu ja moodustasid see läbi liiklemiskeskuse. Igast suuremast talust sai maanteele eeskujulikult sillutatud teelt. (Tammekann *et al* 1930: 120-121 ja 296)

Karksi kihelkonnas oli liiklemisteede olukord ebasoodne, sest raudteed ja suuremaid keskusi ühendavad maanteed seda ei läbinud. Lähim raudtee oli Viljandi-Mõisaküla-Valga raudtee, lähimad raudteejaamad Lätis Ruhja, Piksaare ja Naukšeni, kuhu pärast riigipiiri kehtestamist oli juurdepääs raskendatud. Eesti Vabariigi piirides olid lähimad raudteejaamad Abja ja Halliste. Kohalikud keskused olid Nuia alevik ja Polli mõis, nende ümber oli teedevõrk võrdlemisi tihe, seevastu kihelkonna kagu- ja lõunaosas oli teedevõrk hõre. Karksi kihelkonnas Nuia alevikus oli 1920-ndatel iseseisvaid käsitöölisi paarikümne perekonna ümber. See oli ka kaupluste, äride ja seltsielu koondumiskoht, kust rahvas ostis tavaliselt oma tarbekaubad. Peale selle käidi ostmas ka Abjast ja Viljandist, Pärnuga oli vähem läbikäimist. (Tammekann *et al* 1930: 371 ja 375)

Eesti Vabariigi ajal tekkisid maapoed, harjuskite kaubaretked vähenesid ja pärast Eesti piiri kehtestamist lõppesid need täiesti. Ka teiste rändkaupmeeste tegevus vähenes, sest maal ja alevites avati era- ja kooperatiivkauplusi. Tähtis koht oli endiselt laatadel, kus osteti ka naiste käsitöötooteid. (Viires, Vunder 2008: 193-195). Kas ka kindaid osteti ja müüdi, selle kohta ei õnnestunud andmeid leida.

2.2. 20. sajandil I poolel aset leidnud muutused kuni II maailmasõjani

Eestlaste jaoks tähendas 19. ja 20. sajandivahetusel kultuurne eluviis elada baltisaksa mõisnike ja linnakodanike moodi. Nende eeskujust lähtusid ka maitse-eelistused. 20. sajandi algul oli Eesti agraarmaa, kuid aina enam kujundasid ilmet tööstus, kaubandus ja linnastumine. Kuna vahemaad linna ja maa vahel olid väiksed ning linna- ja maaelanike vahel olid säilinud tihedad sidemed, ei olnud linna ja maa vahel ka suuri kultuurierinevusi. Linnakultuuris leidis palju omast talupojakultuurile ja maainimesed võtsid omaks linnakultuuri. (Pärdi 2017: 223) Kasvasid linnad ja arenes tööstus. Kui 1862. – 1863. aastatel elas linnades 8,7% Eesti elanikkonnast, siis aastaks 1939 oli see kasvanud 32,8 %-ni. Linlik stiil tungis maale nii ehitistesse kui eluruumide sisustusse ning eeskujuks võeti linnade väikekodanluse ja agulielanike kodud. Et nendesse sotsiaalsetesse gruppidesse kuuluvad inimesed olid hiljuti maalt linna läinud, säilis maarahval nendega ka tihedam kontakt. (Viires 2001: 238 ja 245) Uue elulaadi tulekuga muutus talu varasemast majandusüksusest tarbimisüksuseks. Esemekultuuri üldise kommertsialiseerumisega leidsid aset muutused ka sotsiaalsetes normides ja senistes rituaalides. Teises esemete maailm, muutusid vormid ja sisuline tähendus. Selle käigus lihtsustusid või kadusid senised tähendusi kandvad talurahvakombed. (Viires, Vunder 2008: 462 – 463)

1917. aastal ühendati Põhja- ja Lõuna-Eesti esmakordselt üheks rahvuslikuks kubermanguks (Viires, Vunder 2012: 47). 20. sajandil hakkasid töö, vaba aeg ja perekonnaelu üksteisest eralduma. Lõhet avaliku ja privaatsfääri vahel suurendas töö ja kodu eraldumine teineteisest. Ühiskonnas hakkas jõudsalt suurenema ka anonüümsus ning selgelt olid eraldunud kella- ja kalendridistsipliinile allutatud avalik tööaeg ning kella sundusest vaba privaataeg. (Pärdi 2017: 223 – 224) Kasvas seltsiliikumine ning seda just eriti aastatel 1920-1920. Seltsid kujunesid Eesti ühiskondliku elu suunamisel nii linnades kui maal mõjukaks jõuks. Organi-

seeriti isetegevuslikku kunsti, pidusid, teatriõhtuid, näitusmüüke ning ka see oli üks viis, kuidas linnaelu kandus maale. Seltside vahendusel levis ka rahvakunst, eelkõige naiste käsitöö ja rahvuslikud mustrid. (Viires 2001: 247-248)

Linlik elulaad levis alates 19. sajandi lõpus ka maale ning 20. sajand kiirendas seda protsessi. Sellega kaasnes rahvarõivaste taandumine igapäevarõivastusena. 1923. aastal toimus esimene I maailmasõjajärgne üldlaulupidu ja ajakirjanduses kutsuti üles kandma sel puhul rahvarõivaid. Paraku oli sel peol rahvarõivast näha suhteliselt vähe. Rahvarõivapropagandale astus vastu Rasmus Kangro-Pool, kes väitis, et edumeelse eesti intelligentsi hulgas on rahvarõivaste romantika õhutamise taunitav. Talle oponeeris aga Ilmari Manninen, kelle sõnul oli just rahvarõivas märk, mis liidab selle kandjad ühiseks pereks. (Viires 2001: 266)

1920-ndate aastate lõpul valitses rahvarõivaste kandmises suur segadus. Rahvarõivaid sooviti moderniseerida ja tekitada seeläbi rahvusrõivas. Põhjenduseks toodi, et rahvarõivas on pärit vaesest orjaajast ja seda ei kõlba kanda nii nagu vanasti. Asjatundlikud õpetused rahvarõivaste kandmiseks ja valmistamiseks puudusid. 1933. aastal leidis aset avalik diskussioon, kus Tallinna kunsti- ja käsitööringid eesotsas Adamson-Ericuga ja Anni Varmaga soovitasid rahvarõivaste moderniseerimist, muuseumitöötajad aga eesotsas Ferdinand Linnusega traditsioonilist rahvarõivast. 1933. aasta laulupeol oli rahvarõivapilt segane ja kirju. Alles 1937. aastal pääses läbi riikliku propaganda mõjule seisukoht, et laulupidudel kantav rahvarõivas olgu võimalikult originaaltruu ja koorid esinegu oma piirkonna rahvarõivastes. Ajakirjades oli seni avaldatud peamiselt rahvuslikke lillkirjalisi mustreid, ent pärast seda hakati avaldama ka geomeetrilist kirja. (Viires 2001: 270 – 271)

Suurt tähelepanu pöörati maitse arendamisele. Käsitööoskuse kasvule ja meisterlikkuse tõusule aitasid kaasa kodumajanduskoolid ja naiskutsekoolid. (Konsin 1965: 107-108)

1930-ndate aastate teisel poolel korraldati kodukaunistamise kampaania, mille põhieesmärk oli majade väljanägemise ja üldise kodukultuuri parandamine. Avalikkus pidas maarahva arhailist elulaadi, aga ka linlaste üldiselt nigelaid elutingimusi peaaegu et ühiskonna üldise progressi takistuseks. Moodsas kodus pidi iga tegevuse ja toimingu jaoks olema kindel koht ja sellepärast tuli hakata ehitama teistsuguseid maju ka taludes. Toad said nimed: võõrastetuba, külaliste tuba, saal – need nimetused kinnitasid sotsiaalset staatust ja oli oluline ruum ka kehvemates taludes. Moodsa kodu süda oli köök. See ei tohtinud enam täita talu eeskoja, kolikambri või karjaköögi otstarvet, vaid kaasaegne köök pidi olema valge, puhas ja otstarbekalt

sisustatud. (Pärdi 2017: 205-207) Märksõnaks sai „moodne“. Sellest annavad tunnistust kõik naistele mõeldud ajakirjad: Taluperenaine, Maret, Eesti Naine, Käsitöö, Ajakiri Kõigile.

2.3. Käsitöölehed ja -ajakirjad ning nendes avaldatud kindamustrid ja kudumissoovitused kuni II maailmasõjani

Enne II maailmasõda ilmus Eestis vähemalt viis naiste- ja kodukujunduse ajakirja, mille üks osa oli mood ja käsitöö. Varrastel kootud mustriks kindad ei kandnud enam rituaalset tähendust, vaid need olid kaitseks külma eest ja said kindla koha talispordi- rõivastuses (vt foto 10).

Foto 10. Suusatajad Uue-Karistes enne 1929. aastat.

Allikas: FB grupp Alistekund, Ado Tuuga

Tänavarietusena kandsid daamid koos mantliga sõrmkindaid, nahkkindaid või muhvi, mehed võisid kanda ka kirikindaid (vt fotod 11 ja 12).

Foto 11. Vana-Karistest pärit kolonel Jaan Maide naise ja tütreaga. Foto on tehtud enne II maailmasõda.

Foto 12. Suurendus kolonel Maide kinnastest.

Allikas: Eesti Sõjamuuseum-kindral Laidoneri muuseum; KLM FT 1067:3 F

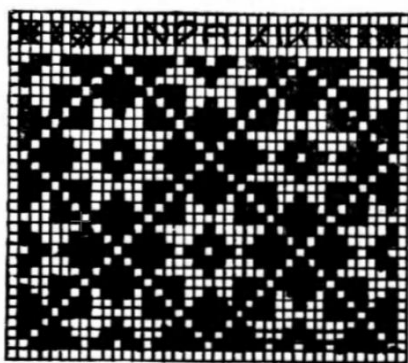
Valisin enne II maailmasõda Eestis ilmunud naiste- ja koduajakirjadest välja neli, mis sisu ja tiraaži järgi otsustades olid mõeldud laiemale lugejaskonnale: Käsitööleht, Taluperenaine, Maret ja Ajakiri Kõigile. Kõik numbrid on vabalt kättesaadavad digar.ee-st.

2.2.1. Käsitööleht

Eesti Põllumajanduse Seltsi leht „Käsitööleht“ ilmus aastatel 1907-1926 üks kord kuus. Tavaliselt oli see 8-leheküljeline, kord-paar aastas 25-leheküljeline ning siis olid kaasas ka lõike- ja mustrilehed. Kajastatavad teemad olid enamasti mood ja kodukujundus. Palju oli nõuandeid tikkimiseks (lilltikand) ja kangakudumiseks. Kindakirju avaldati väga harva, paar korda aastas ajavahemikul 1912-1916.

Avaldatud kindakirjade juures viiteid, kust kindamuster pärit on, märgitud ei ole. Küll on aga kirjas, et on muistsed mustrid. Näiteks 1914. aasta Käsitöölehes on avaldatud üks kindakiri, mis on sarnane Karksi kindakirjale ERM 4135/ab (vt joonis 11 ja foto 13). Käsitöölehes on nõuanne:

„Muistse Eesti kindakirja järgi on see kindakiri kokkuseatud. Oleks väga soovitatav sarnast kirja kinnastele kududa, iseäranis peokinnastele, sest peokindad või käpikkindad on talvel suure külmaga õige tarvilised asjad, iseäranis spordi juures, uisuteel ja suusaväljal, muidugi ka reisi pääl. Ärgu koetagu mistahes mustrit või täpikest kinda sisse vaid tarvitatagu parem muistset kinda kirja, see teeb kinda mitu korda armsamaks ja omasemaks, hoopis teistsugu tujuga kannad oma rahvusliku kirjaga tarbeasju. Seda mustrit, mis pilt nr 11 pääl selgesti näha on, võib kergesti järele kududa ja ta on üks meeldivamatest kindakirjadest. Musta kindale koetagu valge, sinise või kollaka pruuni lõngaga muster. Seda mustrit võib tarvitada kingapäälistele ristpistel tikkimiseks ja jalapingile katte õmblemiseks“. (Käsitööleht 1914, 29. okt: 2)

Joonis 11. Kindakiri 1914. aasta Käsitöölehest.

Allikas: Käsitööleht 1914, 10, mustileht.

28. oktoobri 1915. a Käsitöölehes on kindakiri, mida on kasutatud ka Halliste kihelkonnas. (vt foto 14) Selgitusena on kirjas:

„See on muistne Eesti kindakiri, mida pilt näitab, ta on ka nüüd kinnastele määratud ja näevad sarnased kindad õige kodused välja. Neid võib kududa mustast villasest lõngast valge või sinise kirjaga, ka tume pruun kollasega on kena ja hallikas sinine valgega läheb hästi kokku. Kinda ülemine äär ja sõrmed tulevad ühevärvilised kududa, peo pesad ja käe selg koetakse kirjaga. Seda väikest kirja võib ka telgedel kudumiseks tarvitada, käterättidele ja salvrättidele.“ (Käsitööleht 1915, 28. okt: 2)

Sama mustriga kinnas on joonisel 12.

Kr. 9. Kindakiri (kirjeldus nr. 9).

Joonis 12. Kindakiri 1915. aasta Käsitöölehest.

Allikas: Käsitööleht 1915, 10 2)

Foto 13. Kinnas Karksi kihelkonnast.

ERM 4135/ab

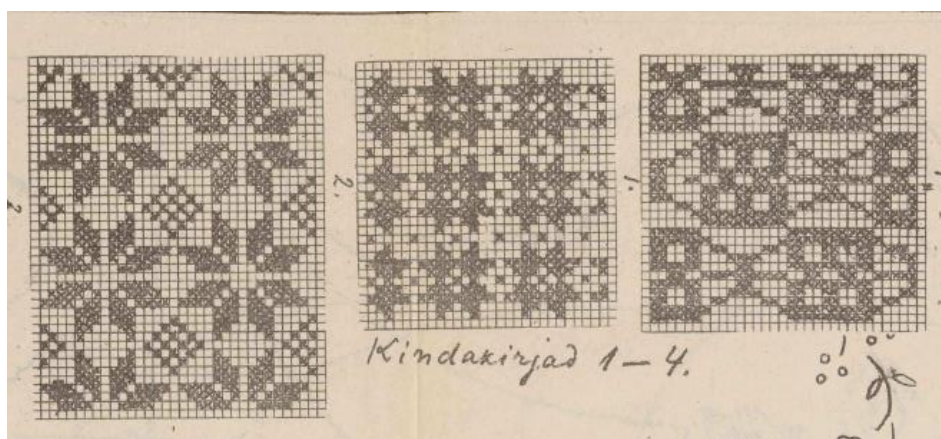

Foto 14. Kinnas Halliste kihelkonnast.

ERM 1741/ab

2.2.2. Käsitöölehe teine tulemine

1931. a detsembrist 1935. a augustini ilmus naiste käsitöö ja kodukaunistamise ajakiri Käsitööleht, mis määratles end kui naiste käsitöö ja kodukaunistamise ajakiri. Vastutav toimetaja oli Maret Sõerd. Toimetus asus Tallinnas, ajakirja trükiti esimestel aastatel Haapsalus ning hiljem Tallinnas. Ajakirjas ja muustrilehel kindakirju küll avaldati, kuid ka siin puudusid enamasti viited kihelkonnale. Näiteks 1935. aasta 11.-12. koondnumbris on toodud neli kindakirja, millest näitan alloleval joonisel kolm (vt joonis 15).

Joonis 15. Kolm kindamustrit Käsitöölehest

Allikas: Käsitööleht 1935, 11-12, muustrileht

Esimese mustriga sarnaselt on kootud Heimtali muuseumis olev Halliste kandist pärit kindapaar. Need on muuseumile annetanud 2014. aastal Aate-Heli Õun (sünd. 19.07.1940) ja kindad on kudunud tema vanaema. (vt foto 15) 19. sajandi Halliste kihelkonna kinnastelt aga sellimustrit ei leia. Sarnane muster on ka 1942. aastal Saarde kihelkonnast Kikepera külas kootud kinnastel (vt foto 16).

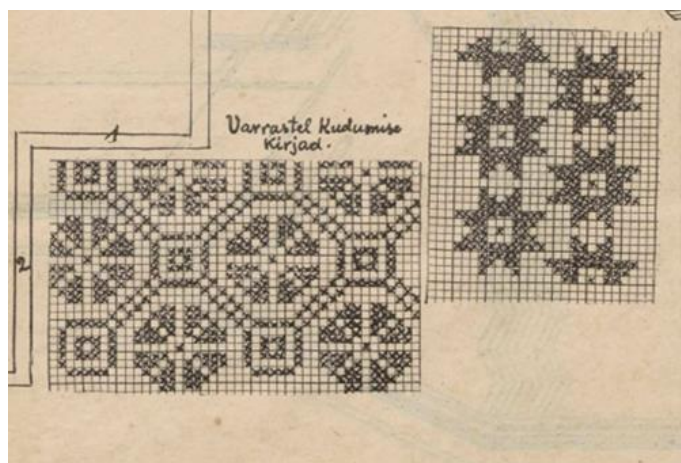

Joonis 15. Aate-Heli Õuna vanaema kootud kindad. ERM HM E 1390/ab.

Joonis 16. Saarde khk Kikepera k Aliide Kosenkranuse kootud kindad. ERM A 564: 1614.

1934. aasta novembrinumbris on toodud Tõstamaa roositud kindad. See on üks väheseid numbreid, kus kinnaste juures on ka viide kihelkonnale. 1931. aasta 12. numbrilehel on kindakiri (vt joonis 17), mis on sarnane Halliste kihelkonnast kogutud kahest kindast kokkuõm-meldud kinda kirjaga (vt foto 18). Eraldi juhendit, kuidas kududa või milliseid värve kasutada, ei ole. Samasuguse kirjaga kinnas on ka fotol 3.

Joonis 17. Tõllarattakirjaga sarnane kindakiri Käsitöölehest.

Allikas: Käsitööleht 1931, 12, mustri-leht.

Foto 18. Halliste kihelkonnast kogutud kindad. Dateeritud aastasse 1933. Paigatuna kasutati puulõhkumisel. ERM A 578:15

1935. aasta veebruarinumbris õpetatakse kinnast kuduma. Õpetus on antud spordigar-
nituuri labakinnastele, mille randmeosa on pikem ja laienev: varrastele luua 72 silmust, ku-
duda randmemuster ja viimasel 72 silmusega real kahandada nõnda, et igale vardale jääb 14-
18 silmust. (Käsitööleht 1935, 2: 28) 1932. aasta oktoobrinumbris avaldatakse 12 kindakirja
kihelkondade viidetega: Väike-Maarja, Hiimaa, Kihelkonna, Kadrina, Harju-Madise, Keila,
Puhja, Pärnumaa ja Setumaa ning nimetu autor kirjutab:

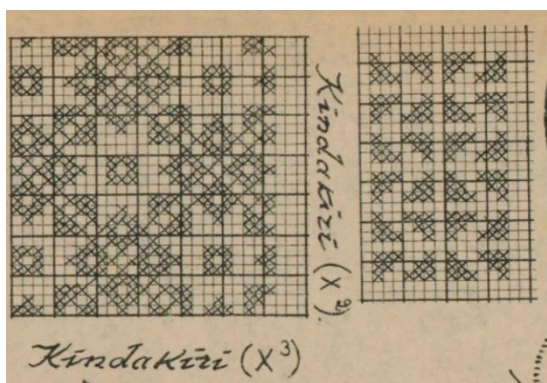
„Rõõmustaval kombel on meil ka viimastel aastatel omakootud kirjaliste villaste kin-
naste kandmine suuresti moodi läinud, mille tagajärjel iga talve tulekul suure õhinaga
on hakatud kinda kirju skitseerima. /.../ Muuseumi kirjad on tänuväärne materjal, neid
võib tarvitada otsekohe ja ka tarvitada ainena uute kirjade loomisel. (Käsitööleht
1932,10: 203 – 205, 210)

1932. aasta 5. numbris kutsub peatoimetaja lugejaid vastama küsitlusele, millisena
soovib lugeja Käsitöölehte näha. Järgmises numbris olevas kokkuvõttes annab ta teada, et
vastajaid oli 286, neist rahul oli 241 ja otsustatakse samamoodi edasi minna. (Käsitöö 1932, 5:
112, 1932 ja Käsitöö 1932, 6: 137)

2.2.3. Taluperenaine

Peamiselt maal elavatele naistele mõeldud kodumajanduse ja kodukultuuri ajakiri Taluperenaine ilmus aastatel 1926-1941. Ajakirjas olid olemas kindakudumise juhatused ja need ilmusid harilikult talvel ilmunud numbrites. Kindamustrid on kas rubriigis „Käsitöö ja rõivastus“ või mustrilehel. Sarnaselt Käsitöölehele puuduvad ka nende kindakirjade juures viited mustri päritolu kohta. Kudumisõpetus, sealhulgas kindakudumise õpetus on avaldatud 1930. novembrikuu numbris, autor Salme Viirsoo. Juhendi kohaselt luuakse normaalkindale varrastele 14-16 silmust ja suuosa kootakse kaks silmus parempidi, kaks pahempidi. Kui 19. sajandi kindanastel oli valdavalt tahiline kahandus, siis selle õpetuse järgi nimetatakse kahandust koonduseks: „See on kiirkoondus, kus kõik silmused kiirte taoliselt lõpp-punkti koondatakse.“ (Taluperenaine, 1930, 11: 312-314) Kirjeldatud kindakudumise õpetus viitab juba sellele, et üle Eesti kooti kindaid jämedama lõnga ja varrastega kui 19. sajandil Karksi või Halliste kihelkondades ja ka kahandamine toimus teistsuguste võtetega.

1928. aasta novembrinumbris ilmuvad mustrilehel ERM-ist pärit mustrid (vt joonis 19), taas puudub viide kihelkondadele. Mainitakse, et mustrid on muuseumi kirjad ja mõeldud kahe värviga kudumiseks, värvid võib valida oma maitse järgi, kuid mitte väga kärejad. (Taluperenaine 1928, 11: 379) Nende mustrite järgi Halliste või Karksi kihelkonnas kootud kindaid mul leida ei õnnestunud.

Joonis 19. ERM-ist pärit kindakirjad Taluperenaises.

Allikas: Taluperenaine 1928, 11, mustrileht.

Varrastel kudumist on Taluperenaises võrreldes muude käsitööliikidega vähem. Rohkem on juttu rõivastusest, õmblemisest, kangakudumisest, aga ka heegeldamisest ja tikkimisest. 1938. aastast hakkab Helmi Kurrik avaldama rahvarõivaste komplektide juhendeid. Kirjeldatakse seelikut, särki, käiseid, peakatteid, põlle, kuid sukkade ja kinnaste kudumiseni ja nende käsitlemisele rahvarõiva osana ei jõuta. Samal ajal hakkavad ilmuma ka etnograafiliste kleitide moed.

2.2.4. Eesti Naine

Ajakiri ilmus enne II maailmasõda aastatel 1924-1940, kirjastaja Naiste Karskusliit. Ajakirjas pöörati sarnaselt teiste naisteajakirjadega ka tähelepanu moesuundadele ja käsitööle. Esimese aastakäigu novembrinumbris on artikkel lastele kuduma õpetamisest:

„Kuduma õppimine on lapsele suureks mõnuks, sest see on just niisugune töö, mida ema ja tädid just samal viisil teevad. See on muidugi alguses raske, kui peab lõnga läbi silmuse tõmbama ja seda ei mingil tingimisel maha kukkuda laskma. Alguses väsivad sõrmedki ära püüdes kõige jõuga vardaga lõnga läbi silmuse tõmmata, aga mõne vähese katse järel on töö selge ja rõõm suur. Väikesed poisid võistlevad sellest kunstis tüdrukutega väga hääde tagajärgedega. Paks puuvillane lõng ja jämedad vardad, mille teises otsas on munakene, on esimese töö tarvis käsitada ja tagajärge on kohe näha. Esimeseks tööks võib olla näituseks nõudepesemise lapi või nuku tolmulapi valmistamine.“ (Eesti Naine 1924, 11: 18-19)

1925. aasta oktoobrinumbris saab ülevaate käsitöönäitusest. Nenditakse, et Eestis on külma kliima tõttu soojad asjad hädatarvilikud ja naised võiksid rohkem kudumise ja niplamise tehnikast huvitatud olla. Tõstetakse esile, et lugu hakatud pidama „kirjudest eesti kinnastest, mis vanade kirjade järel moodsamaks ja ajakohasemaks muudetud.“ (Eesti Naine 1925, 10 : 22) Lugeda saab ka seda, et kõige kurvemat pilti pakkus näituse kriitikule kooli käsitöö.

„Neid töid vaadeldes oli selge näha, kuivõrd puudulik on meie algkoolide käsitööõpetajate ettevalmistus oma alale. Võhiku käega valitud värvid, moonutatud mitmedki meie paremad mustrid, mis tunnistab õpetajate segast arusaamist mustrist, kõnelemata õpilastest. Otse õudne oli vaadata neid hobuse päid kohutavate ratassilmadega küll

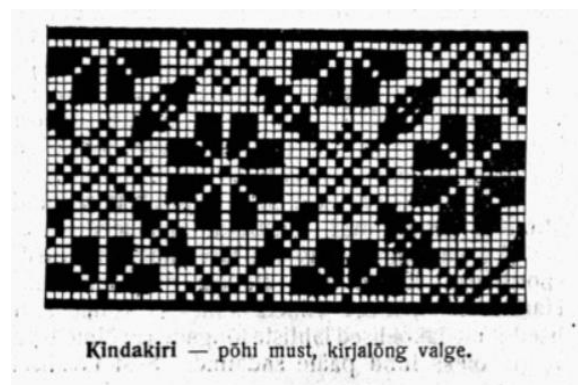
õmmelduna, küll aplikatsiooni töös. Teatavaid raskusi sünnitab algkoolides materjali muretsemine, iseäranis maal, kuid sellest peab üle saama, muidu toome käsitööd õpetades enam kahju kui kasu.“ (samas)

Ajakirjas pakutakse rahvuslikke ja sellel põhinevaid kindamustereid, kuid ka selles väljaandes ei viidata kihelkondadele. Muustrite sarnasuse põhjal võib oletada, et inspiratsiooni on saadud tõllarattakirjast (vt joonis 20 ja 21).

Joonis 20. Kinda- ja muustrinäidis.

Allikas: Eesti Naine 1927, 12: 290.

Joonis 21. Kindakiri.

Allikas: Eesti Naine 1930, 10: 316.

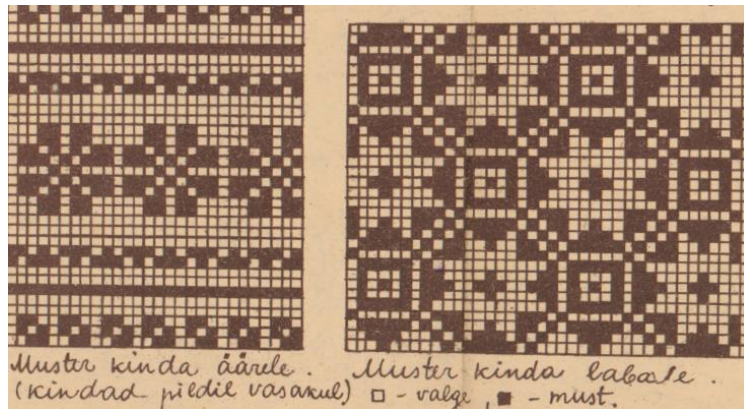
2.2.5. *Maret*

Ajakiri *Maret* ilmus Tallinnas aastatel 1935-1940 ja selle sihtgruppi kuulusid peamiselt linnanaised. Kirjutati seltskonnauudistest, romaanidest, filmidest, filminäitlejatest, majapidamisest, kodusisustusest, aiandusest, toidutegemisest, avaldati kohalike kuulsuste ja ühiskonnaelu tegelaste laste pilte rubriigis “Meie perekondade väikesi käskijaid”. Eraldi oli lastenurk. Igas numbris olid ka moe- ja käsitööleheküljed. Kindamustreid leiab *Maret*ist vähe, vaid paaris numbris ühe aasta jooksul. Need on pigem kunstnike looming, mis on saanud inspiratsiooni rahvakunstist. (vt joonis 21 ja 22). Juhin tähelepanu, et joonisel 22 vasakpoolne muster on inspireeritud Halliste sukakirjast.

Joonis 21. Kindad. Vasakpoolse paari kavandi autor K. Sild, keskmise paari kavandi autor A. Darsch, parempoolse paari kavandi autor S. Arens.

Allikas: Maret 1939, 1: 20. Kindad.

Joonis 22. Kindakirjad mustrilehel.

Allikas: Maret 1939, 1, mustrileht.

Selliste Maretis avaldatud mustritega kindaid, nagu on toodud joonisel 23, kooti Eestis nii 20. ka 20. sajandi teisel poolel ja 21. sajandi alguses. Erandiks ei olnud ka Halliste kihelkonna naised (vt foto 24).

Joonis 23. Ajakirjas Maret avaldatud kindavalik.

Allikas: Maret 1940, 1: 22.

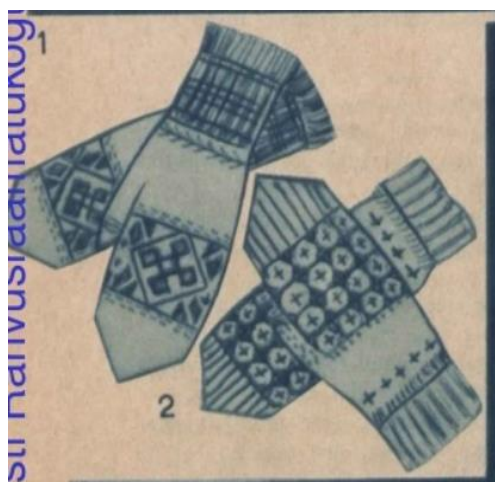

Foto 24: Anna Kartuse kootud kindad. Muster saadud Eesti-aegsest ajakirjast. (Liivi Kikkase erakogu). Foto: Eda Kivisild.

2.2.6. Ajakiri Kõigile

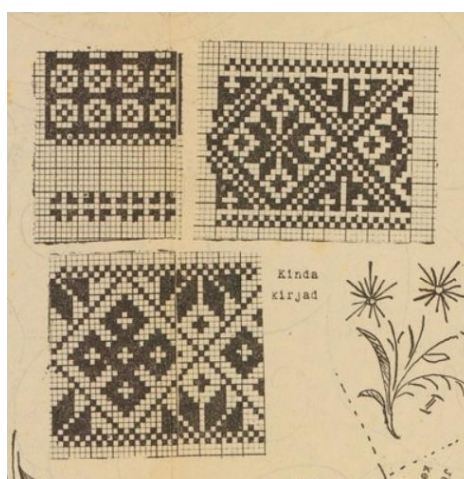
Perekonna ja kodude kuukiri Ajakiri Kõigile ilmus Tallinnas aastatel 1936-1940, esimesed kaks aastat kuus korda aastas ja hiljem iga kuu, eesmärgiga pakkuda veelgi paremat lugemisvara. Esile tuuakse moeosa, kus lisaks naisemoodidele antakse nõu ka meeste- ja lastemoodide alalt, „unustamata nõudeid tänapäevase kultuurinimese pesu alalt“. (Ajakiri Kõigile 1936, 1: 1)

Kindamustreid leidub aeg- ajalt sügise- ja talvenumbrites. Välimuselt ei erine need üldisest moest ja teistes ajakirjades avaldatud mustritest. Kindamustrid ei ole ka selles ajakirjas kohapõhised, vaid pigem kunstnike looming suunitlusega ennekõike sportlikule tegevusele (vt joonis 25 ja 26).

Joonis 25. Kindanäidised.

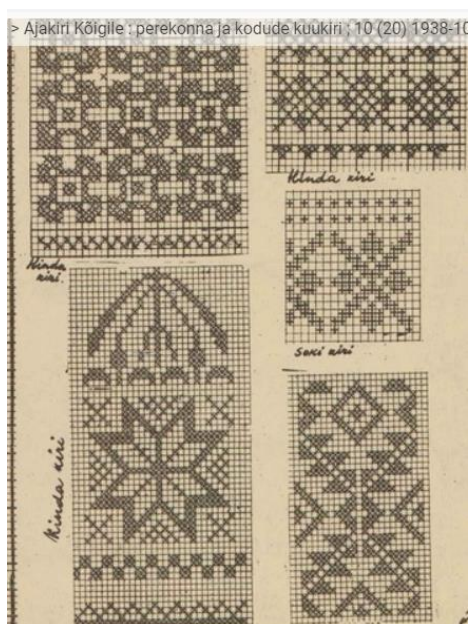
Allikas: Ajakiri Kõigile 1936, 12: 52

Joonis 26. Kindamustrid.

Allikas: Ajakiri Kõigile 1938, 12, mustrileht.

Ajakiri Kõigile 1938. aasta oktoobrinumbris kirjutatakse, et lähenemas on talv ja peab hakkama varakult mõtlema „villaste sportesemete soetamisele, et varuda ennast külmade ilmade vastu“ (Ajakiri Kõigile 1938; 10: 465).

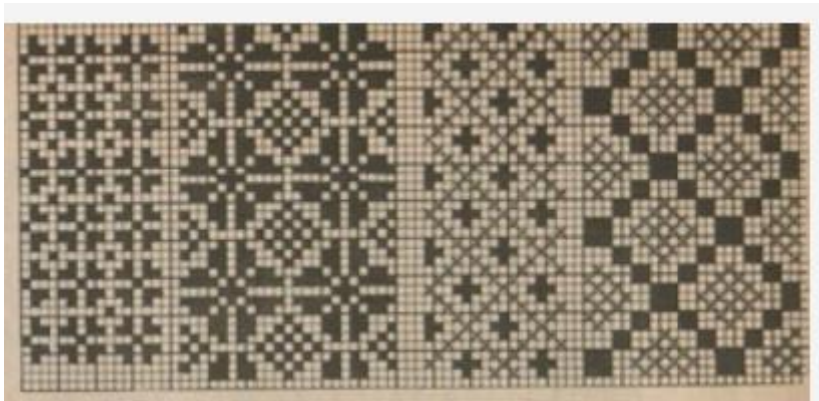

Joonis 27. Kindamustrid Ajakiri Kõigile.

Allikas: Ajakiri Kõigile 1938, 10, muustrileht

Pika triibulise 2/2 soonikus kootud randmeosaga spordikindaid pakub ka 1938. aasta detsembrinumber. Käeseljal on üks lai muster, peopesal on väike muster ja põidlal kolmas variant. Selgituses kirjutatakse, et tegemist on labakinnastele mõeldud rahvuslikku laadi kindakirjadega (vt joonis 28). Nr 1 on kassikäpakiri, mida soovitatakse kududa kolme erinevat värvi lõngaga - must põhi, hall ja valge kiri või pruun põhi, beež ja valge kiri; nr 2 nimetatakse tähekirjaks ja seda soovitatakse kududa laste labakutesse, kasutades beeži ja valget või halli ja punast lõngakiri nr 3 kannab nime lumeräitsakakiri ja nr 4 kanavarakiri. Viiteid, millisest kihelkonnast kindakirjad pärinevad või kes on mustrite autor, puuduvad. (Ajakiri Kõigile 1940, 10: 461)

Joonis 28. Kindamustrid.

Allikas: Ajakiri Kõigile 1940, 10, mustrileht.

Enne II maailmasõda Eestis ilmunud kodu- ja naisteajakirjades ilmunud kindamustrid olid pigem väikese mustrikorruga ja viide kihelkonnale puudus. Seega pole sageli võimalik kindlaks teha, kas muster oli ajalooline. Muuseumist pärit mustritel on mõnikord mäрге juures, kuid see on väga üldine ning sellepärast pole Halliste ja Karksi kihelkondadest pärit kindakirjade mustreid tuvastada. Kunstnike koostatud mustrite juurde tavaliselt autorit ei märgitud ning enamikel juhtudel puudus ka tööjuhendi koostaja nimi. Kindakudumise õpetused (14-16 silmust vardal) soosivad jämedamate varraste ja lõnga kasutamist. Kindad ei olnud enam rituaalsed esemed, vaid kaitseks külma vastu ja eriti soositud sportliku tegevuse juures.

3. Kindakudumine 20. sajandi II poolel, Eesti NSV Liidu koosseisus

1939. aastal sõlmisid Saksamaa ja Nõukogude Liit Molotov – Ribbentropi pakti ja samal aastal algas II maailmasõda. 1940. aasta juunis okupeeris Nõukogude Liit kolm Balti riiki ja juulis loodi Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik. Likvideeriti Eesti ühiskonnaelu tugisambad ja seltside süsteem. Industrialiseerimine tõi kaasa linnastumise kiire kasvu, 1989. aastal elas 51,1% eestlastest linnades. Linnadesse liikus ka rahvakultuuri raskuskese. (Viires, Vunder 2008: 46-49) Kuna linnastumine ja industrialiseerimine saavutasid võrreldes varasema perioodiga väga kõrge taseme, muutus ka eestlaste suhtumine aega. Nõukogude võim tõi kaasa põllumajandusliku suurtootmise, kus rakendusid tööstusega sarnased põhimõtted ja kella järgi pidiid tööle hakkama ka maainimesed. Kellaga sundis arvestama ka üldine elukorraldus, sest maakohtades mõjutas elurütmi näiteks ühissõidukite sõiduplaan. Bussiliinide võrk oli toona tihe, bussid käisid korralikult ning piletihinnad hoiti madalal. 1960-ndatest aastatest hakkas maainimeste suhteliselt "kellavaba" elurütmi mõjutama ka televisioon. Populaarne oli vaadata "Aktuaalset Kaamerat" ja kultuurisaateid, hiljem, sajandi lõpus ka Lääne päritolu "seebikaid". Nõukogude Liidus ei kehtinud tegelikkuses kapitalismi kuldreegel "aeg on raha", vaid Nõukogulik töökorraldus põhines rangel distsipliinil ja karmidel karistustel. See süsteem lagunema pärast Stalini surma. Leonid Brežnevi valitsemise ajal muutus arvukate ettekirjutuste täitmine järjest formaalsemaks ning "ametlik" ja tegelik elu kaugenesid teineteisest pidevalt. Logiseva "vene värgi" taustal veendusid eestlased üha enam, et kultuuriliselt on nad osa eurooplastest, muuhulgas väljendus see ka suhtumises aega ja ajakasutusse. Kokkupuudetes teiste Nõukogude impeeriumi rahvastega tulid erinevused aja mõistmisel ka üsna selgesti ilmsiks. (Pärdi 2001: 15-16)

Eesti rahvusele ja rahvakultuurile olid II maailmasõja aastad ning 1941. ja 1949. aasta küüditamised jätnud tuntava jälje. Halliste kihelkonnast õnnestus Nõukogude võimuesindajatel kätte saada ja represseerida kaheksa protsenti kogu kihelkonna rahvastikust: 396 meest ja 341 naist, kellest arreteeriti 169 meest ja 28 naist. 399 meest ja 313 naist arreteeriti, saadeti asumisele või mõrvati kohapeal. (Piir 1991: 14-15) Karksi kihelkonnast küüditati üle kuue protsendi elanikkonnast: 90 meest ja 150 naist. Arreteeriti ja saadeti Siberisse sunnitööle 88 meest ja 14 naist. (Piir 1997: 20 ja 23) Arreteeritud ja küüditatud olid edukamad taluperemehed ja -naised, ettevõtjad, sõjaväelased, riigitegelased, haritlased.

3.1. Poliitilised suunised ja rahvakunst

Nõukogude aeg tõi kaasa kolhooside moodustamise ja sellega lõhuti talu, mis oli maakäsitöö loomuliku arengu keskus. Käsitöö tegemine koondus peamiselt linnadesse, kusjuures pärast sõjaaegsetel aastatel lähtuti veel Eesti Vabariigi aegsest käsitöökultuurist. 1950 – 1960-ndate aastate vahetusel tõrjuti käsitöö kõrvale, kuna tarbekunstis olid moes dekoorita pinnad. Alles 1960-ndate aastate lõpul tõusis taas huvi käsitöö vastu. (Viires, Vunder 2008: 421)

Esimestel sõjajärgsetel aastatel olid käsitööharrastusel puhtpraktilised eesmärgid, kooti villaseid kindaid, sukki, sokke, kampsuneid, veste ja salle. Naiste käsitööd suunavaid ja arendavaid organisatsioone ei olnud ja selle vastu tundsid huvi vaid mõnede külanõukogude naiskomisjonid ning nende algatusel hakati kohalikel põllumajandusnäitustel välja panema ka käsitööesemeid. Käsitöönurgad põllumajandusnäitustel oli vana traditsiooni elustamine. (Konsin 1988: 108)

1940.-1950. aastatel valitses riietuses stalinismiajastule omane rangeõitu klassitsistlik joon. Murrangulisteks said 1950-60-ndad aastad kui toimus väga kiire moderniseerumisprotsess, mis haaras ka maarajoonid. Tekkisid uut tüüpi poed, need tõi kaasa uue tarbimisstiili ja selle tulemusena levis maale mood. Maainimeste välimusse ja riietusse hakkas kanduma uusi ja seni harjumatu asju. (Pärdi 2017: 87-88)

1988. aastal viis Reet Piiri läbi uurimuse maarahva riietuse kohta Viljandi rajoonis, kasutades allikana 1981. aastal Hallistes läbiviidud küsitlusi ja varasemaid küsitlusi Karksi kihelkonnas. Selle kohaselt on silmkooesemetel olnud maarahva rõivastuses kindel koht. Kodus kooti mütse, kindaid, sokke ja kampsuneid, kusjuures noored naised kudusid rohkem mütse ja kampsuneid ning vanemad põhiliselt sokke ja kindaid. Lõnga saadi põhiliselt oma lammaste villast. Mõned vanemad naised kraasisid villu ja ketrasid lõnga ise, tavaliselt aga vahetati villad vahetuspunktis lõnga vastu. Kellel lambaid polnud, hankisid villa või lõnga naabritelt. Noored kasutasid kudumismaterjalina vahel ka poest ostetud mohäärlõnga ja suvepluuside tegemiseks kunstkiust lõnga. (Piiri 1988: 88) Kokkuvõttes selgus, et maa- ja linnainimeste rõivastus on oma üldilmelt suhteliselt ühtlaseks muutunud ning eelkõige juba seetõttu, et oluline osa rõivastest ostetakse valmisriietena (Piiri 1988: 93).

3.2. Kodu- ja naisteajakirjad 20. saj II poolel

20. sajandi teisel poolel oli Eestis kaks laiemat levikuga ajakirja, kus käsitleti moodi, käsitööd ning juures olid ka mustrilehed. Kinnaste kudumiseks avaldati palju autorite loodud mustreid, mõningal määral ka ERM-is leiduvaid rahvuslikke mustreid. Ajakiri Käsitöö Album oli pühendatud tervenisti käsitöö erinevatele vormidele, Nõukogude Naine aga avaldas käsitöörubriiki ühel-kahel leheküljel numbri kohta. Sageli olid kindamustrid vaid mustrilehtedel ja ajakirjas endas võimalike kinnaste pilte ei esinenudki. Kihelkondlikkusest ja laiemalt rahvuslikkusest üldse saab 20. sajandi II poolel rääkida rohkem 1980-ndate aastate teisel poolel enne taasiseseisvumist. Siis tõusis päevakorda juurte juurde tagasitulek ning ühes sellega ka kihelkondlikud eripärad.

3.2.1. Nõukogude Naine

Nõukogude Naine oli enne II maailmasõda ilmunud Eesti Naise järeltulija. Pärast sõda ilmus ajakiri veel 1949. aasta Eesti Naise nime all, 1950.-1988. aastatel Nõukogude Naise nimega. Alates 1989. aastast kannab ajakiri taas nime Eesti Naine ja on seega kõige kauem ilmunud naisteajakiri Eestis.

Nõukogude Naise numbreid uurisin Viljandi linnaraamatukogus. Ajakirja sisukorras on tavaliselt märges ka mustrilehtede kohta ja info sealt leida võivate kindakirjade kohta. Paraku on umbes kahe kolmandiku ajakirjade vahelt mustrilehti kadunud, nii et kõikide kinnaste mustrite kohta polnud võimalik teavet saada, kuid tõenäoliselt oli rahvuslike mustrite pilt suhteliselt sarnane 20. sajandi I poolega ja lisaks avaldati palju kunstnike loodud kindamustreid. Sellise järelduse võib teha säilinud mustrilehtede põhjal.

1949. aasta Eesti Naise 1. numbris on avaldatud L. Masari artikkel „Märkmeid meie tekstiilialase käsitöö mustri loomingust.“ Selles nendib autor, et see, mida pakuvad professionaalid ja mida nõuab lugejaskond, ei ole üksteisele vastavad.

„Lugejaskonnale väga sageli ei meeldi professionaalide loodud kavandid – kunstnikud töötavad mööda rahva maitset. Lugejaskonnale meeldib selline mustri looming, mis

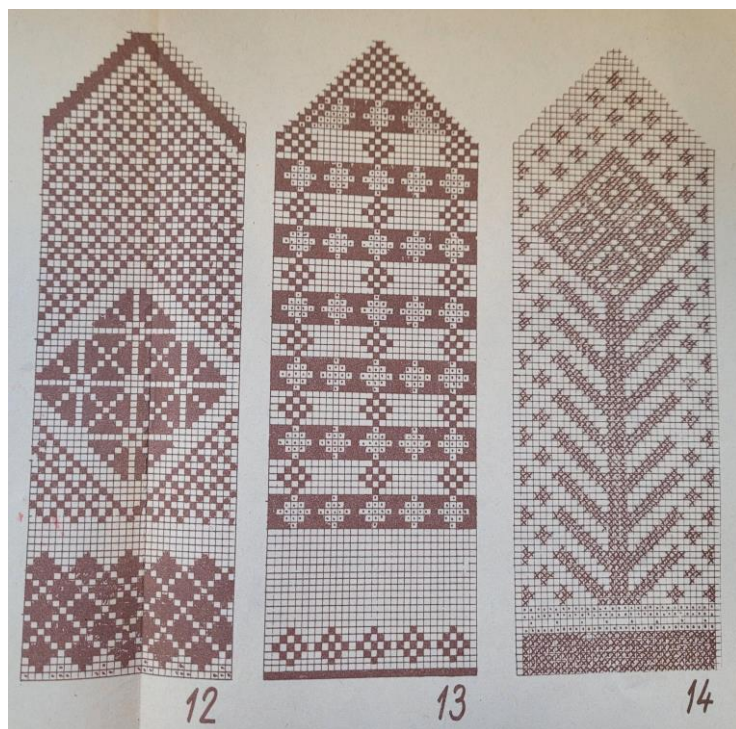
on materjali, motiivide ja värvide terviklik kompositsioon, nii nagu see väljendub rahvakunstile omases loogikas, rütmis ja suurejoonelisuses lihtsuses. Rahvas nii linnas kui maal soovib näha ka kaasaegses muustriloomingus uut meie aega kajastavat, kuid tal on meeles veel rahvakunsti õiged loominguseadused, mille alusel tuleb läbi viia ka käesoleva aja muustrilooming.“ (Eesti Naine 1949, 1: 25)

Sama aastakäigu 8.-12. numbris õpetab Claire Hallik varrastel kudumise võtteid. Ta käsitleb silmuste loomist, pahempidist ja parempidist kudet ning patentkudet, silmuste kasvatamist, kahandamist, nõõpaugu ja nuppude kudumist, palmikuid, pikkade aasadega kudumist, vikeldamist, lapilist kudet, narmaste kudumist ja värviliste pindade kudumist. (Eesti Naine 1949, 8-12)

Rahvuslikke kindamustreid on avaldatud 1954. a novembrinumbris, kus muustrilehel olevaid rahvuslikke kindakirju soovitatakse kududa tumesinise ja valge lõngaga. (Nõukogude Naine 1952, 11: 32) 1955. aasta 11. numbris annab R. Klement õpetuse kinnaste kudumiseks: luua igale vardale 30 silmust (kokku 120), kududa 24 rida ja siis kahandada kuni vardale on jäänud 19 silmust (Nõukogude Naine 1955, 11: 31). Märgin ära, et 20. sajandi teisel poolel oli silmuse nimetus ka „silm“ ning silmuskudumist nimetati ka „varraskudumiseks“. 1960-ndatel avaldatakse Nõukogude Naise muustrilehel palju autoriseeritud kampsunite- ja kindakirju: 1961. aastal on peaaegu igas numbris Emmi Vahelaiu ja Saima Loigu kinnaste ja kampsunite mustrid, 3. ja 9. numbris on M. Põlluaasa mustrid. (Nõukogude Naine 1961, 1; 3; 4-7; 9-12) 1966. aasta oktoobrinumbris õpetab kinnast kuduma Piia Järvila. Ta ei anna ette silmuste arvu, vaid kirjutab, et luua „silmad“ ja jagada need neljale vardale. Kahandust nimetab ta *ahendus* ja annab juhised poole-, ühe- ja kahetahiliseks „ahenduseks“. (Nõukogude Naine 1966, 10: 32)

1969. aastal möödus esimesest üldlaulupeost sada aastat ja juba 1968. aasta Nõukogude Naiste numbrites hakatakse avaldama rahvariiete komplekte ning stiliseeritud rõivaid. Kinnastele ja sukkadele kui rahvarõiva komponentidele pole tähelepanu pööratud. Augusti- ja septembrinumbrite muustrilehtedel on pakutud kindakirju.

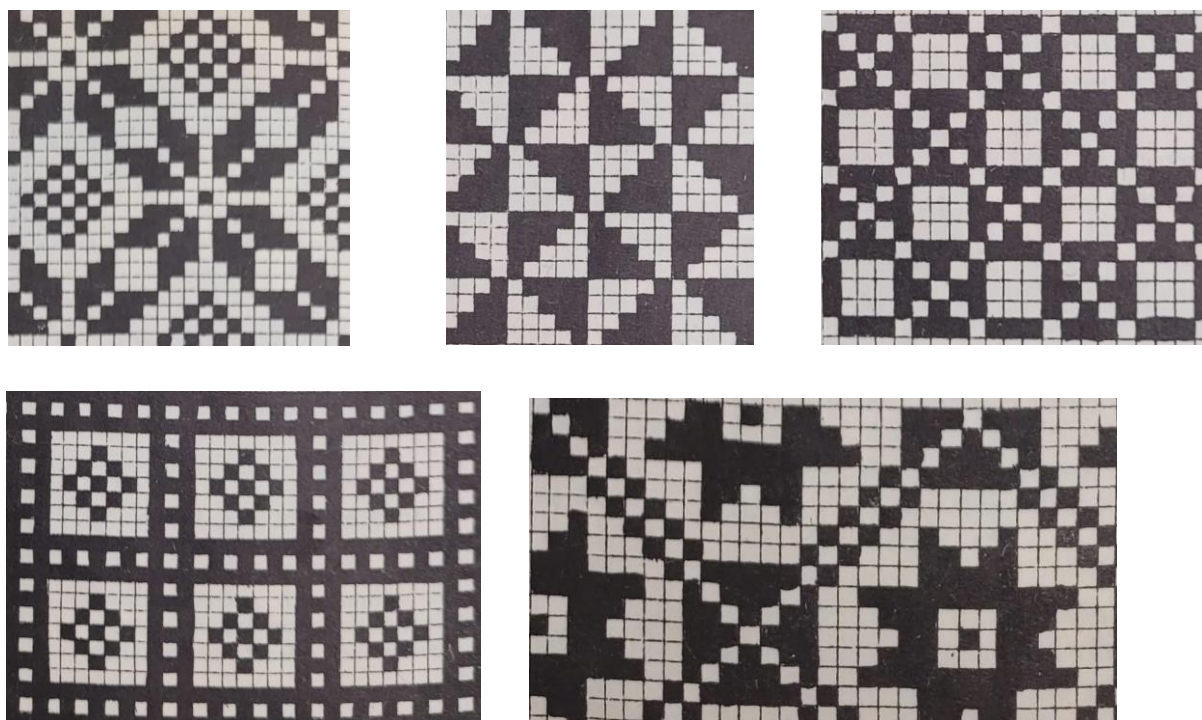
Sarnane pilt on ka 1970-1980-ndate Nõukogude Naistes: kindamustrid on muustrilehtedel, need on enamasti kunstnike looming ja ilma kihelkondliku kuuluvuseta. Joonisel 29 on tüüpilised Nõukogude Naises ilmunud 1960-ndatel ja 1970-ndatel avaldatud kindakirjad.

Joonis 29. Kindamustrid 1970. aastal.

Allikas: Nõukogude Naine 1970, 12 mustrileht.

1977. ja 1978. aasta numbrites õpetab Oivi Vare erinevaid kudumisvõtteid: soonik, narmad, pikad silmused jms. Silmuskudumist nimetab ta varraskudumiseks. (vt Nõukogude Naine 1977, 1: 24 – 25; 3: 23-24; 1978, 3: 24 – 25; 5: 31 – 32; 12: 22 – 23) Vaaremade kindakirjadest annab 1978. aasta veebruarinumbris ülevaate Kalju Konsin. Mustrite päritolu ei ole autor märkinud, kuid selgelt eristuvaid Halliste või Karksi kihelkonna kindakirju mustrijoonistelt ei leia. Mõned näited on joonisel 30. (Nõukogude Naine 1978, 2: 24)

Joonis 30. Kalju Konsini mustri näited artikli “Vaaremade kindakirjad” juurde.

Allikas: Nõukogude Naine 1978, 2: 24

Rahvuslikest kinnastest on juttu ka 1981. aasta oktoobrinumbris, teema on pühendatud UKU Muhu osakonnale ja sellest johtuvalt on mustri lehel Muhu kindamustrid. (Nõukogude Naine 1981, 10: 8)

1986. aastal leidis ajakirja 500. numbri ilmumise puhul aset Nõukogude Naise käsitööringi näitus ja seal esitleti ka rahvuslike kindaid, mille olid näitusele organiseerinud naistenõukogud. Oktoobrinumbris tegi näituse kohta vastukaja Kai Vaarandi, kes märkis, et näitusel võis näha ka rahvuslike kindaid. Artikli juures olevalt fotolt ei ole Halliste ja Karksi kihelkondade päritoluga kindaid näha. (Nõukogude Naine 1986, 7: 30 – 31; 10: 32 – 33).

1987. aastal leidis aset Nõukogude Naise käsitöönäitus suunitlusega rahvuslikule käsitööle ja septembrinumbris ilmus kokkuvõtte Veevi Pajupuult. Ta märkis, et igal näitusel on olnud ka rahvuslike kindaid, mida on saanud üle Eesti, ainult mitte Tallinnast. Autor soovib, et tallinlased, kes on Eesti igast kandist siia kokku tulnud, kooksid oma juurtele vastavaid sõrm- või labakindaid ja tooksid toimetusse. (Nõukogude Naine 1987, 9: 32) Koidu Saun (81) meenutas oma intervjuus, et 1986. või 1987. aastal käis ta Halliste rahvamajas Valve Alamaa

juhendatud käsitööringis (Intervjuu Koidu Saunaga). Kuna eelpool mainitud näituse vastukajaks on autor ära toonud ka Viljandi(maa) käsitöölise loomingu ja Valve Alamaa nime, on tõenäoline, et näitusel olid esindatud ka Halliste kihelkonna naiste käsitöö.

1988. aastal hakkas Virve Tuubel avaldama Eesti kindaid maakondade kaupa koos viidetega kihelkondadele. Jaanuarinumbris artikli “Eesti kinnas” juures oleval fotol nr 2 on Halliste kihelkonna kindad, kuid sellekohane viide ja ka viide ERM-ile puudub. Autor kirjutab, et *hilisemal ajal kooti kindaid potisinise ja valge lõngaga*. (Nõukogude Naine 1988, 1: 32 – 33) Viljandimaa kindaid kirjeldab Tuubel oktoobrinumbris, märkides, et Mulgimaa lääneosas Halliste ja Karksi kihelkonnas kasutati väga peent lõnga ja vaheldumisi kahest või rohkemast eri motiivist koosnevat keerulist kirja, mis kulges pikisuunaliste ridadena ning et Mulgi vane mad kirikindad on kahevärvilised, tavaliselt sinised valged. Foto nr 4 on Halliste kindad, kuid ERMi viited puuduvad. Sama numbri mustrilehelt leiab Viljandimaa kindakirju. (Nõukogude Naine 1988, 10: 32)

Nõukogude Naine sai endise nime Eesti Naine tagasi alates 1989. aastast. 1990. aastast hakkasid ajakirjas ilmuma artiklid erinevate maakondade rahvarõivastest ja nende valmistajatest, eelkõige UKU-st, Arsist ja Kodust. 1991. aasta esimesest kuni 1992. aasta kolmanda numbrini ilmus igas ajakirjas ühe maakonna rahvarõivaste kirjeldus. Kindaid veel rahvarõivaste osaks ei loetud. 1992. aastast Eesti Naise mustri- ja lõikeleht kadus, selle asemel hakkas ilmuma Eesti Naise käsitööalbum Sirje.

3.2.2. Käsitöö Album

Ajakiri Käsitöö Album alustas ilmumist 1955. aastal ja ilmus üks kord aastas. Esimestel aastakümnetel avaldati kunstnike Hilja Kullese (Kulles) Elgi Reemetsa (Reemets), Saima Loigu, H. Parmase (Parmas) ja Inge Nurmoja kujundatud labakinnaste mustreid. Joonisel 31 on 1957. aasta Käsitöö Albumis ilmunud kindamustrid, autorid nr 2 Hilja Kulles, nr 3 ja nr 4 Emmi Vahelaid.

1968. aasta Käsitöö Albumis jagab rahvusliku ornamendiga kirikinnaste kudumise õpetusi T. Mürk. Ta soovitab selleks võtta peenike lõng ja peenemad vardad. „Sinisel kindal on randmel vikkelkude valgel pinnal, põial kududa nagu sõrmed. Oranžil kindal kududa põial

peene kärbsekirjaga, mis on mustri ruudustikus.“ (vt joonis 32). (Käsitöö Album 1968: 32 - 33)

Joonis 31. Käsitöö Albumis avaldatud kindamustrid

Allikas: Käsitöö Album 1957: 30.

Joonis 32. Kindamustrid.

Allikas: Käsitöö Album 1968: 32.

1979. aasta mustrirehel on Muhi kinnaste moodi sõrmikute ja rahvuslike sugemetega labakute kudumise õpetus, mille kohaselt peaks kindad kuduma kahekordsest maavillasest või neljakordsest peenvillasest lõngast, luues vardale 14-18 silmust. (Käsitöö Album 1979: 44 – 45). UKU jaoks kinnaste kudumist neljakordsest peenvillasest lõngast meenutab oma intervjuus ka Eve Kuuse, nii et ilmselt oli see neil aastail tavapärase. (Intervjuu Eve Kuusega, Mulgi Ukuvakk)

3.2.3. Käsitööajalehed ja -ajakirjad 1990-ndatel aastatel

1991. aasta 20. augustil taastati Eesti Vabariik. Turumajanduse tuules hakkas ilmuma erinevaid käsitöölehti ja -leheksi, millest suurem osa küll peagi ilmumise lõpetas. Käsitööväljaanded sellel perioodil pakuvad silmuskudumise valdkonnas enamasti ideid kampsunite kudumiseks

Eesti Naise käsitööalbum **Sirje** ilmus aastatel 1992-1996 neli korda aastas. Silmuskudumise osas on suurem tähelepanu pööratud kampsunite kudumisele, kindakudumise mustreid esineb harva. 1992. aasta 1. numbris on Ellen Kase ja Lea Valteri kindamustrid (Sirje 1992, 1: 15 – 17). 1994. aasta neljandas numbris on avaldatud Tallinna Kergetööstustehnikumi õpilaste kootud rahvuslikel ainetel kindad, mille jaoks on inspiratsiooni saanud muuhulgas ilmselt ka Muhu- ja Saaremaalt (Sirje 1994, 4: 26 – 27). 1995. aasta neljandas numbris on toodud sama kooli õpilaste kootud 15 kindapaari ja nende juhendid. Kindad on rahvuslikel ainetel musta-valge mustriosaga, kuid viidet konkreetset kihelkonnale pole võimalik välja lugeda. Silmuste arv vardal varieerub erinevatel kindamustritel 15-21. (Sirje 1995, 4: 6-7; 16 ja mustrileht)

Käsitöölehte andsid välja AS Heili Kirjastus koos AS-ga Värten. Ajakiri ilmus aastatel 1991-1999. Ka Käsitöölehes leiab kinnaste kudumine vähe tähelepanu. 1995. aasta talvenumbris on Mare Sihvre kasutanud tõenäoliselt Halliste või Karksi kihelkonna mustrit (Käsitööleht 1995, talv: 10), Halliste karukäpa kindamustrit on ta kasutanud pontšol (Käsitööleht 1997 talv: 2). 1996. aasta talvenumbris on Kadri Rebase kujundatud käpikud, nende kudumise juhendiks on 14 – 15 ja 16 – 18 silmust vardal (Käsitööleht 1996, talv: 11).

Ajaleht **Ilutegija** ilmus aastatel 1991.-1999. a maikuuni. Leht koosneb kaheksast leheküljest ja nende hulgas on ka silmuskudumise juhendeid. Rahvuslike kinnaste või rahvuslike kinnaste ainelisi juhendeid leiab 1997. aasta jaanuaril leheküljelt kaks, kus oma loomingut esitleb Kadri Rebane (Ilutegija 1997, 1: 2). Sama aasta detsembrinumbri leheküljelt 5 on Ivi Villemson avaldanud kindakirja, mis põhineb Halliste kihelkonna “seitsme päält sarviku” kirjale. Autor soovib vardale võtta 15 silmust ja värvidena kasutada pruuni ja valget lõnga. (Ilutegija 1997, 12: 5)

1998. aastal ilmus ka Heili Kirjastuse OÜ väljaanne „Mulgi kindad“, kus on avaldatud ka Halliste ja Karksi kihelkondade kindamustreid, kuid tugeva suurendusena. Näiteks Halliste kindakiri ERM A 509:2786 on mustriks vähemalt poole suurem (vt fotod 33 ja 34). ERM-i viiteid mustritel juures ei ole, on viide kihelkonnale. (Mulgi kindad 1998: 16)

Foto 33. Halliste kindad. ERM A 509:2786.

Foto 34. Halliste kindad, muster raamatust „Mulgi kindad“ lk 18. Kindad kudus Lembi Tani (80). Foto: Eda Kivisild.

3.3. Rahvakunstimeistrite koondis UKU

20. sajandi teise poole kindakudumist käsitledes ei saa välja jätta ka 1966. aastal asutatud rahvakunstimeistrite koondist UKU. Koondises valmistati suveniire, mille eeskuju saadi pärandist (rahvakunstiesemeid-suveniire) ja vanade rahvakunstimeistrite kõrval töötas UKU-s arvukalt isetegevuslikke kunstnikke. 1966. aastal tegi UKU-s kaastööd 500 meistrit. Tarbekunsnike kõrval tegutsesid ka tööstuskunstnikud ja rahvakunstnikud eesmärgiga teha inimeste elu kaunimaks ning suunata ja kasvatada tema head maitset. (Kuma 1968: 29)

Koondist ajendas looma asjaolu, et 20. sajandi II poole kodukäsitöö oli kaotanud sidemed rahvakunstiga ja moeoolu mõjutas professionaalne tarbekunst. Konsin nendib, et vaid Muhu ja Kihnu saarel ja üksikutes kohtades mandril, nagu Haapsalu ja Avinurme, oli kodukäsitöö osaliselt püsinud rahvakunstis. Sellepärast sai UKU koosseisuliste kunstnike ja konsul-

tantide ülesandeks eeskujudeks vajalike etnograafiliste esemete väljavahetamine, nende valmistamiseks juhendite koostamine ja uute kavandite loomine. Nad kasutasid selleks ERMi fonde ja kogusid materjali ka spetsiaalsetel komandeeringutel. (Konsin 1972: 149, 152)

Enamiku UKU toodangust oli kunstiliselt kujundatud tarbeesemed. Nende kujundamisel kasutati põhiliselt etnograafilisi eeskujusid ning kutseliste kunstnike ja käsitöömeistrite enda kavandeid. UKU kunstinõukogu oli 10-liikmeline ja istungid toimusid kaks korda kvartalis. Enim valmistati varrastel kootud rahvapäraste kirjadega laba- ja sõrmkindaid, sukki, sokke, salle, rätikuid. UKU toodangus oli suur osa Saaremaa, Muhu ja Kihnu rahvakunstimeistritel, Mandri-Eestist toodi esile Haapsalu, Avinurme ja Võru meistrid. (Konsin 1972:154,156,161) Ilmneb, et Mulgimaa, sealhulgas Halliste ja Karksi kandi rahvakunstil ei olnud UKU algusaastatel mingisugust tähtsust.

Konsin märgib, et nõudlust võiks suurendada silmkoetehnikas kinnaste, sukkade ja mütside tehnilise teostuse, samuti värvilahenduste suhtes. Ta teeb ettepaneku võtta tööle etnograaf ja vältida selle abil libastumisi.

„Elektri- ja valkjassinised, luitunud punased ja õrnrohelist toonid ei ole eesti rahvaskultuuri silmkoole iseloomulikud ja muudavad vanad tuntud ornamendimotiivid võõraks. Samuti peaks olema rahvakunstimeistrite esmane ülesanne range vahettegemine tõelise rahvakunsti ja pseudorahvakunsti vahe.“. (Konsin 1972: 166)

Kindad kooti jämedamast lõngast ja jämedamate varrastega. Abja-Paluoja oli rahvakunstimeistrite tootmiskoondise Uku tsehh, kus kooti ka kindaid. Valve Raabe kodus UKU Viljandi osakonnale kindaid 1960-ndate lõpus ja tema mälestuste põhjal sai ta kahevärviliste kinnaste kudumiseks lõnga UKU-st. Kindapõhi tuli kududa tumeda ja muster heleda lõngaga. Päevanorm oli kududa poolteist kinnast ja kolme päevaga pidi ära kuduma kaks paari. See oli norm, mille eest maksti 30 rubla kuus. Kuduma pidi iga päev, ka laupäeval ja pühapäeval. Algses läks tal kudumine aeglaselt, sest muster polnud peas, hiljem läks juba kiiremini. (Intervjuu Valve Raabega)

Viljandi rajoonis tegutsesid Uku haruorganisatsioonidena Viljandi ja Abja jaoskond. Uku Viljandi jaoskond loodi 1966. aasta novembris, Abja jaoskond 1968. aastal Abja-Paluoja alevis. 1982. aastal töötas jaoskonnas 215 inimest. Viljandi rajooni rahvakunstimeistrite tööd jälgis Kalju Konsin 1982. aasta suvel ja ta nentis, et Abja jaoskonnas tegelevad kõik eranditult silmus- ja kangakudumisega. Varrastel kuduvad kudusid rahvapäraste muustritega kirikindaid

ja 1970-ndate aastate lõpus, 1980-ndate alguses oli juba kasutusele võetud ka kohalikke kindakirju: tõllaratta-, karukäpa-, oakirja jms. Naistekinnaste kudumise eest maksti 1982. aastal 3,75 rubla, meestekinnaste töötasu oli 4,20 rubla, varem oli 3 rubla. UKU oli plaanilise toodanguga ettevõtte ja tuli arvestada toodete ökonoomsust. Käsitöö kõrge hind oli teada juba sel ajal ja teatud käsitöömeistrite tööoperatsioonid püüti mehhaniseerida. Küll aga jättis Konsini arvates soovida paikkondliku rahvakunsti liialt vähenenud kajastumine rahvakunstimeistrite loominguks. Ta pidas loomulikuks, et iga jaoskonna toodangus leiduks ainult sellele piirkonnale ainuomane rahvakunstitoode. (Konsin 1988: 80; 83-84)

UKU Abja osakonnas meistrina töötanud Eve Kuuse ja Õie Pertelson meenutasid, et jaoskonnal olid oma normid ja kõik töötajad hoolitsesid selle eest, et normid saaksid tehtud. Toimus ka osakondadevaheline võistlus, kellel on parim toodang. Abjast viidi kaup kaks korda kuus bussiga Tallinnasse ja samamoodi bussiga toodi ka materjalid. Kindamustrid tegi ette Tallinnas asunud kunstinõukogu. Kudumiseks kasutati lõnga jämedusega 12/3 ja 16/2, seda võeti kahekordselt. Tavaliselt kooti 16/2 lõngast masinaga. Oli ka 32/2 lõng, seda võeti kinnaste kudumiseks neljakordselt. Kudumiseks kasutati vardaid nr 2. (Intervjuu Eve Kuuse ja Õie Pertelsoniga, Mulgi Ukuvakk)

UKU erastati 1994. aastal ainsana pakkumise teinud investeerimisfirmale Tagaberg (omanikud Imre Freiberg ja Raul Tagaväli) 10,5 miljoni krooni eest. UKU võlg koos viivis- tega oli ligi miljon krooni ja see jäi uue omaniku kanda. Kui 1990. aastal oli UKU-s 1200 põhikohaga töötajat, siis 1996. aastaks oli neid jäänud 250. 60-70% ostjatest olid turistid ja sellepärast müüdi enamik kaupa Tallinnas. Eesti ostja oli UKU toodete jaoks liiga vaene. (Viljandi, Postimees 1996) Aktsiaselts UKU kutsutati äriregistrist aastal 2008 (teatmik.ee). Nii ERM-i kui Viljandi muuseumisse on kogutud UKU-s kootud Halliste ja Karksi kihelkonna ainelisi kindaid (vt lisa 3).

3.4. Kinnaste kudumine Halliste ja Karksi kihelkonnas 20. sajandil

20. sajandil üldiselt ei erine Halliste ja Karksi kihelkonnas kinnaste kudumise traditsioon muust Eestist. Käsitöö oli aga au sees. 77-aastane Karksis pärit Ann Kadak kirjutab 1961. aastal etnograafiamuuseumile:

„Oleme harjunud juba noorest põlvest käsitööd tegema ja see on kasvatanud armastust käsitöö vastu. Meie kandis teevad kõik vanemad inimesed käsitööd, koovad sukki ja kindaid.“ (Ann Kadak ERM/Varia V KV:17/3508-3518: 2)

ERM-i ja Viljandi muuseumisse on kogutud 20. sajandil kindaid Halliste ja Karksi kihelkonnast või Halliste ja Karksi kihelkonna mustrite järgi kootud kindaid mujalt Eestist. Need on lisas 4. Iseloomulik on, et kinnaste kudumine üle Eesti on ühtlustunud, kindlat piirkonda ei ole enam võimalik eristada. Oma osa on selles ka naiste- ja koduajakirjadel, mille mustrite järgi kindaid kooti. Olulist rolli mängis ka materjal: peamiselt oli kasutuses kahe- või kolmekordne maavillane lõng, mida kas osteti või vahetati oma lammaste villa vastu. (Intervjuud Viivi Metste, Lembi Tani ja Koidu Saunaga)

Välitöödel kohtusin Halliste kihelkonna inimestega, kes rääkisid, kuidas nad kindaid kuduma õppisid, kust on saanud mustrid, millist lõnga, vardaid ja kinnaste kudumise võtteid nad on kasutanud. Magistritöös kasutan Viivi Metste, Koidu Sauna, Leila Tani, Anneli Aasna ja Ingrid Tukaga (Tukk) tehtud intervjuusid. Kinda loodus tehti tavaliselt pöidla eest ja vardale võeti 14-16 silmust. Kudumiseks kasutati vardaid nr 2 või 2,5. Ranne oli kootud enamasti 2/2 soonikkoes, vahel harva ka 1/1 soonikkoes. Enne labaosasilmuseid juurde ei kasvatatud, vaid vardale võeti luues kohe nii palju silmuseid, kui laba kudumiseks vaja. Oluline oli, et mustrikord jookseks kinda küljel kokku. (19. sajandi kinnastel ei olnud mustri kokkujooks tähtis, vt näiteks ERM 19156, ERM 1821.)

Halliste kihelkonnas Päigiste külas Muku talus näitas Liivi Kikkas oma äia ema Anna Kartuse (sünd 25.01.1899) kootud kindad. Kahe kindapaari mustrid vastavad 1930-ndate aastate ajakirjades avaldatud mustritele. Kindad on kootud halli ja musta kahe kinnaste kude on tugev (vt fotod 35 ja 36).

Foto 35 – 36. Anna Kartuse (s. 1899) kootud kindad.

Fotod: Eda Kivisild

Kindad fotol 35 on kootud kolmekordsest hallist ja mustast lõngast. Loodus on pöidla eest, ringil on 64 silmust, ranne on kootud 2/2 soonikus. Ühel cm-l on 4 silmust. Sinised tähed ja beežid täpid on silmatud. Pöidla tagakülge on sarnane peopesa mustriga. Kindad fotol 36 on kootud kahekordsest mustast ja hallist lõngast. Loodus on pöidla eest, ringil on 72 silmust ringil, ranne on kootud 2/2 soonikus. Ühel cm-l on viis silmust. Beežid täpid on silmatud. Kindad (vt foto 36 ja joonis 37) on väikese mustriga, kootud kahekordsest mustast ja pruunist lõngast. Pöidla- ja labaku ots on silmatud beeži lõngaga. Loodus on pöidla eest, ringil on 80 silmust ja loodusele järgneb 2/2 soonik. Ühel cm-l on 4 silmust.

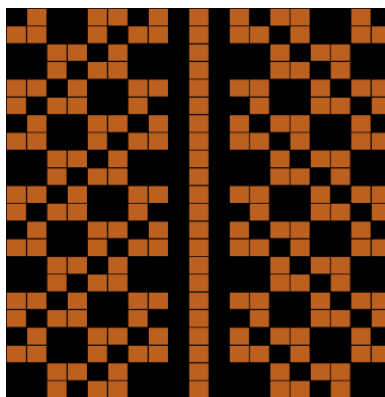

Foto 37. Anna Kartuse kootud kindapaar. Joonis 38. Kindamuster.

Foto: Eda Kivisild

Mustreid saadi ajakirjadest, põhiliselt „Nõukogude Naisest“. Samuti jälgiti ka teiste käes olevaid kindaid. Koidu Saun (81) meenutas:

„Neid kindaid (vt foto 39 ja joonis 40) nägin bussis ühe mehe käes. Muster hakkas meeldima ja kohe kui koju jõudsin, joonistasin mustri üles ja kudusin kindad valmis“.
(Intervjuu Koidu Saunaga)

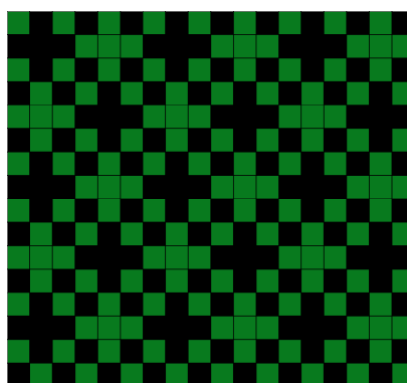

Foto 39. Koidu Sauna kootud kindapaar. Joonis 40. Kinda muster.

Foto: Eda Kivisild.

Halliste kihelkonnas vaadatud kinnastel on üks läbiv joon, mis seob neid 19. sajandi kindakudumise võtetega: põial on kootud mustrisse ja sellel on külgedel kahetahiline kahan- dus. Samuti on valdavalt kahetahiline kahandus ka kinda otsas. Lisaks on tugevam ka tradit- sioon kududa labakindaid, mitte sõrmkindaid. Anneli Aasna märkis: „Mäletan, et meil kooti ikka ja ainult labakindaid, sõrmkindaid mitte kunagi.“ (intervjuu Anneli Aasnaga). Samuti on ainult labakindaid kudunud Koidu Saun ja Viivi Metste.

Kindamustreid jagati ka töö juures ja sõbrannadega. Viivi Metste: „1980-ndatel tööta- sin sigalas ja siis oli moes kududa mustal põhjal toon-toonis vahtralehtedega kindaid.“ (vt joo- nised 41-43) (Intervjuu Viivi Metstega).

Joonised 41-43. Kindamustrid Viivi Metste kogust, mille järgi ta kudus kindaid 1980-ndatel aastatel.

Foto: Eda Kivisild.

Seda, et Halliste kandi inimesed eelistasid ka 1970-1980-ndatel aastatel kirjatud laba- kindaid sõrmikutele, illustreerib foto 44.

Foto 44. Hallistest pärit seltskond Haapsalus. Allikas: FB Alistekund, Ado Tuuga.

20. sajandi II poolel oli Eesti NSV koosseisus kuni 20. augustini 1991. Maa- ja linna- rahva rõivastus lähenes veelgi, ajafaktor oli muutunud lineaarseks. Ajakirjadest ilmusid Nõu- kogude Naine ja Käsitöö Album, kus avaldati ka kindakirju. Sageli olid need kunstnike loo- ming. Kindakudumiseks soovitati sarnaselt 20. sajandi I poolega võtta vardale 14-16 silmust. Suur osatähtsus oli rahvakunstimeistrite koondisel UKU, mille üks osakond tegutses ka Abja- Paluojal. 1980-ndatel aastatel hakati ka UKU Abja osakonnas kuduma kohalikke rahvuslike mustriga kindaid. Kindaid kooti nr 2 varrastega ja 12/3 lõngast. Halliste kihelkonna naised kudusid ja sealkandis kasutati põhiliselt labakindaid ning neid kanti nii sportimisel kui ka tä- navarõivastuses.

4. 21. sajand ja kindakudumise traditsioonide taaselustamine

21. sajandi Eestit on mõjutanud pidev majanduslik areng koos tõusude ja mõõnadega ning globaliseerumine. 2004. aasta 29. märtsil sai Eesti NATO liikmeks ja sama aasta 1. mail Euroopa Liidu liikmeks. Schengeni viisaruumiga, kus liidusiseselt on kaotatud piirikontroll, liitus Eesti 2007. aastal.

2005. – 2007. aastal oli Eesti majandusele edukas. Inimestes ja ka riigijuhtides kinnistus arusaamine, et majanduskasv ja sissetulekute kiire suurenemine on normaalne ja see kestab igavesti. 2008. aastal sai Ameerika Ühendriikidest alguse ülemaailmne finantskriis ja see ei jätnud puutumata ka Eestit. Ehkki veel 2009. aasta riigieelarve võeti vastu ülioptimistlikuna, nähes ette 20%-list majanduskasvu, tuli Riigikogu liikmetel peagi kokku kutsuda kärpekomisjon. 2009. aastal langesid palgad, mida polnud juhtunud 15 aastat. Rohkem kui 10 000 inimest jäid tööta. (riigikontroll.ee)

2011. aasta 1. jaanuarist võeti Eestis krooni asemel kasutusele euro. Majandus hakkas taas ülesmäge minema, kasvas tööviljakus ja eelkõige ettevõtlussektori tööjõukulud. Rahunema hakkas majandus eurotsoonis 2017. aastal, Eestis 2019. aastal. (eestipank.ee) Keskmine brutopalk oli kasvas 2011. aasta 839 eurolt 2021. aastaks 1548 eurole. Regioniti oli see erinev. (stat.ee)

2020. aasta alguses tabas maailma Covid-19 pandeemia, mis muutis sellega kaasnevate piirangutega kogu senist harjumuspärast elu. Töötama hakati võimalusel kodukontorites, õppeasutused viisid tunde läbi veebi teel. See, mis veel 2020. aastal oli uus, on tänaseks muutunud uueks normaalsuseks ja ühes sellega on muutunud ka inimeste ajakasutus.

Eesti majanduslikku edu on aga varjutanud aasta-aastalt süvenev ääremaastumine ja riigi nõrk regionaalpoliitika. Ühelt poolt on see tingitud vananevast ühiskonnast, teiselt poolt ka ainult paberitele jäänud lubadustest. Riigikontrolör Janar Holm kirjutas 2020. aastal Postimehes:

„Oleme jõudnud aega, kus tuleks ausalt tunnistada: kõikjal riigis harjumuspäraselt, ühetaoliselt ja ühtlase kvaliteediga avalike teenuste pakkumine käib meile üle jõu. Ühetaolist kättesaadavust ei ole juba ammu võimalik tagada. Selle põhjus ei ole mitte ainuüksi raha, vaid ka inimeste puudus.“ (Holm 2020: 2-3)

Situatsioon on kahtlemata keeruline, sest mida vähem jääb inimesi maapiirkonda, kus pole sageli ka tasuvat tööd, seda enam tõmbavad riik kohalik omavalitsus seal kulusid koomale. See omakorda viib järgmiste lahkumiseni. Nii ongi tekkinud nokk kinni – saba lahti olukord.

4.1. Kudumisostkusest üldiselt, sotsiaalmeedia ja kirjandus

21. sajandil on käsitöö ja käsitöö tegemine jätkuvalt moes. Sellest annavad tõendust nii käsitööfoorumid, näiteks Delfi Naisteka käsitööteemaline foorum (vt <https://foorum.naistekas.delfi.ee/list.php?76>), kui ka Perekooli foorumis aeg-ajalt esile kerkivad käsitööteemad. Samuti on käsitöögrupid sotsiaalmeedias. Facebookis on grupid Käsitöö, Käsitöömeistrid, Kudumisklubi, Kindakudujate klubi, Kudujate koopiaklubi ja ilmselt ei ole siinne loetelu lõplik. On veel Instagram, LinkedIn, Twitter, käsitööliste seas väga populaarne Raverly, Pinterest ja YouTube. Sotsiaalmeedia hulka võib lugeda ka erinevad käsitööblogid.

21. sajandil jätkasid ilmumist nii Eesti Naine kui Käsitöö. Eesti Naises oli käsitöö ja kindakudumise õpetused olematud, seevastu Käsitöö kui kindlale sihtgrupile suunatud väljaanne läks aasta-aastalt järjest laiapindsemaks, kaasates tegemistesse ka Viljandi kultuurikolledži/kultuuriakadeemia üliõpilasi. Turule olid tulnud uued ja efektsed lõngad ning nende katsetamist pakuti erinevate kampsunite, pluuside, sallide jne näol (vt Käsitöö 2005, sügis: 11, 13). Aastatel 2007 – 2012 ilmus kuus korda aastas ajakiri Minu käsitööd, mida andis välja leedukate UAB Septyni Menai ja kus eestikeelsete tekstide kõrval olid ka venekeelsed. Ajakirjas oli esindatud erinevad käsitööliigid: silmuskudumine, heegeldamine, tikkimine. Rahvuslikkusest või rahvuslikust käsitööst selle ajakirja puhul rääkida ei saa.

Teisel kümnendil hakati rahvariieetest ja ka rahvuslike kinnaste kudumisest rohkem rääkima. Leidis see aset seoses Eesti Vabariigi 100. aastapäevaga. Nii ongi 2018. aasta Käsitöö detsembrinumbris Tiina Jürgeni artikkel Halliste-Karksi mõrsjarõivastest ja leheküljel 48 on ka foto Viljandi muuseumise olevatest Halliste kihelkonna põrgutulbakirjaga kinnastest VM 2019. (Käsitöö 2018, dets: 44 - 49). Samas numbris on karukäpakirjaga kinnaste kudumise õpetus. Kiri omistatakse küll Otepäele, kuid samasuguse kirjaga kindaid on kootud ka Halliste kihelkonnas, 16-sarvilise kirja nime all (ERM 1810) ja pokakirja nime all (ERM A 447:247). (Käsitöö 2018, dets: 28, tööjuhend: 8-9)

21. sajandil on ilmunud ka kudumisteemalisi raamatuid. Kindakudujate jaoks on olulisim, kuna sisaldab detailiseid juhendeid originaalmaterjali põhjal, 2021. aastal ilmunud Kristi Jõeste „Eesti silmuskudumine 3. Labakindad“, ja vähem tähtis ei ole ka 2014. aastal ilmunud Anu Pingi, Kristi Jõeste ja Siiri Reimanni „Eesti silmuskudumine 1. Tavad ja tehnikad“ (mõlemad Saara Kirjastus). Selle aasta maikuus ilmub parandustega uuustrükk. 2012. aastal nägi ilmavalgust Kristi Jõeste ja Kristiina Ehini „Kirjatud teekond“ (Saara Kirjastus).

Peale nende on ilmunud Elo Lutsepa (Lutsepp) ja Irina Tammise (Tammis) „Eesti kindakirjad“ (Tammerraamat 2011) ning samadelt autoritelt „Eesti kindakirjad ja sokikirjad“ (Tammerraamat, 2013). Neist viimases on ka Halliste ja Karksi kihelkondade kindakirju, kuid puuduvad viited kihelkondadele. Näiteks lk 41 on Halliste kindakiri ERM A 509:2786 (vt joonis X), leheküljel 46 aga Karksi kihelkonna kuldsõlekiri, millel samuti viide puudub. Näiteid on veelgi. (Lutsepp, Tammis 2013: 41 ja 46).

Reet Piiri sulest on 2013. aastal avaldanud raamat „Suur kindaraamat. Eesti kihelkondade mustrid“, mis sisaldab 6 Halliste ja Karksi kihelkonnast pärit kinnaste fotot ja kudumiseks vajalikke mustrijooniseid. (OÜ Hea Lugu). Parandatud korduustrükk ilmus 2015. aastal. Mitmed kindaraamatud on kirjutanud Aino Praakli. Autor on rekonstrueerinud ERM-i kindamustrid ja avaldanud need oma teostes. 2003. ja 2005. aastal ilmusid pehmekaanelised „Kirikindad“ I ja II, 2011. aastal „Eesti labakindad ilmalaande laiali“ (kirjastus Elmatar) ja 2016. aastal „Eesti mustrid ilmalaande laiali“ (kirjastus Tänapäev). Praakli kootud kinnas on näiteks joonisel X Halliste kihelkonnast etnograafilise joonise ERM EJ 176:11 järgi. Vardal on 18 silmust ja ringil kokku 72 silmust, mis tähendab, et ta on lähtunud suurendamisprintsipist, mitte originaalandmetest. Samuti on ta värvidesse mõnevõrra vabalt suhtunud (vt. foto 45) (Praakli 2003: 8 ja Praakli 2011: 31)

Foto 45. Aino Praakli kootud kinnas ERM A 869:21/ab ERM EJ 176:11 järgi.

4.2. Kinnaste kudumine Halliste ja Karksi kihelkonnas 21. sajandil

Kinnaste kudumine on ka käesoleval sajandil Karksi ja Halliste kihelkonnas au sees. Tõsi, peenikeste, nr 1 varrastega ja tihedalt kootud peenemustrilised kindad on pigem väga erandlikud. Ingrid Tukk lausus, et ta proovis kududa Tamme talust kogutud kindaid 12/2 lõnga ja nr 1 varrastega, aga ikkagi on midagi teisiti, sest ta pidi tegema ühe mustrikorra vähem kui originaalil (ERM A 564:535). Ta arvas, et ilmselt koob liiga lõdvalt. (Intervjuu Ingrid Tukaga)

Üks aktiivsemaid tegutsejaid Karksi ja Halliste kihelkonna kindakudumise hoidjana on MTÜ Mulgi Ukuvakk. MTÜ asutati 2007. aastal ja paljud liikmed on endised UKU Abja jaoskonna käsitöölised. UKU-s tehtud kinnaste mustreid kasutavad kudujad veel praegugi. Kinnastel on tõllarattakiri, kuldsõlekiri, sajalalgse kiri jms. (vt fotod 46-48). Mulgi Ukuvakk viib läbi õpitubasid, kooskudumisi ning teeb Mulgi pärandkuuri tutvustamisel koostööd Abja gümnaasiumi ja lasteaiaga. (Intervjuu Õie Pertelsoni ja Eve Kuusega). 2020. aastal oli Mulgi Ukuvaka kinnaste müügihind 12 eurot. Nii Mulgi Ukuvakast kui ka laiemalt Mulgimaa kindakudujatest on valminud 2020. aasta märtsis film „Mulgi kirikinnas – mustrid, meistrid, lood ja jutud“. (TaaVID Meedia)

Fotod 46 – 48. Mulgi Ukuvaka Halliste ja Karksi kihelkonna mustritega kindad.

Fotod: Eda Kivisild

2011. aasta aprillis-mais toimus ERM-i näitusemajas näitus „UKU ja Mulgi Ukuvakk“. Selle eesmärk oli heita tagasivaade rahvakunstimeistrite koondise UKU tegevusele ja Mulgi Ukuvaka rahvusliku käsitööpärandi kasutamisele (vt foto 49).

Foto 49. Näitus „UKU ja Mulgi Ukuvakk“.

Allikas: ERM Fk 3017:101; autor: Anu Ansu ja Merylin Suve.

Halliste kihelkonnas läbi viidud välitöödel rääkisid intervjuueeritavad kindamustritest, lõngavalikust, varrastest ja kindakudumise võtetest. Lembi Tani (80) hakkas kindaid kuduma pensionieas. Ta kasutab kudumisel vardaid nr 2 ja lõnga 8/2. Eelistatuimad lõngavärvid on mustja valge ning vahel ka sinine. Vardale loob ta 14 silmust ja kasutab kahe lõngaga paari-kaupa loomise võtet. Mustreid võtab ta raamatust „Mulgi kirikindad“ (OÜ Heili). Lembi Tani koob kindaid enamasti müügiks hinnaga 15 – 20 eurot paar. Lisaks kindakudumisele tegeleb ta ka tikkimise ja heegeldamisega ning juhendab Uue-Kariste käsitööringi. Lembi Tani kindaid näeb fotodelt 50 – 52. (Intervjuu Lembi Taniga)

Fotod 50 – 52. Lembi Tani kootud kindad.

Fotod: Eda Kivisild

Koidu Saun (81) hakkas kindaid kuduma umbes 20-aastaselt, kui ta tuli pärast Olustvere sovhoostehnikumi lõpetamist elama ja tööle Vana-Karistesse. Koolis käis ta Kosksillal, kus käsitööd ei õpetatud, vaid tehti puu- ja metallitööd. Kindakudumiseks kasutab Koidu Saun tänapäeval vardaid nr 1, 75;2 või 2,5, vastavalt lõngale. Lõnga ja varda „proovi“ teeb ta nii, et torkab vardaga paberisse augu ja kui lõng sellest lahedalt läbi läheb, on varda ja lõnga suhe õige. Lõng on Koidul vanadest varudest, sellest ajast, kui Abjas veel villa lõnga vastu vahetati. Talle meeldib kindakudumisel kasutada ka lõngajuppe. Vardale loob ta põidla eest võttega 15 – 16 silmust, vastavalt mustriks. Mustreid on ta saanud ajakirjadest, põhiliselt Nõukogude Naisest, aga on ka ise mustreid välja mõelnud. Üks enam meeldivaid kirju on Koidu

jaoks „kordmaokiri“ (kõrdmaokiri). Ennast ta meisterlikuks kudujaks ei pea, koob rohkem enda lõbuks. (Intervjuu Koidu Saunaga) Koidu Sauna kindaid näeb fotodelt 54 – 57.

Fotod 54 – 57. Koidu Sauna kootud kindad.

Fotod: Eda Kivisild.

Viivi Metste (77) kudus esimesed kindad 13-aastaselt koolis. Muster oli maleruudukiri. Tänapäeval kasutab ta kudumiseks vardaid 1,5 või 2, need on ta saanud oma emalt. Vardale loob ta 15 silmust pöidla eest võttega või vastavalt muustrile. Poolikuid muustriga kindaid

Foto 61. Viivi Metste.

Foto: Eda Kivisild

Foto 62. Viivi Metste kootud kindad.

Foto: Eda Kivisild.

4.3. Vanade oskuste uurimine, taaselustamine ja koolitused

1994. aastast on Viljandi kultuuriakadeemias (varasema nimetusega Viljandi kultuurikolledž) võimalik õppida pärandtehnoloogia õppekava rahvusliku tekstiili erialal, mille üks aine on silmuskudumine, sh kindakudumine. Tekstiilkäsitööd saab õppida kutsetasandil Räpina Aianuskoolis, Olustvere Tehnika- ja Maamajanduskoolis, Tallinna Kopli Ametikoolis, Haapsalu Kutsehariduskeskuses, Kuressaare Ametikoolis ja venekeelse õppekavaga Ida-Virumaa Kutsehariduskeskuses. Lõpetajad saavad tekstiilikäsitöölise IV taseme kutse. Õppekava üks moodul on ka silmuskudumine ja selle käigus tuleb omandada kindakudumise võtted (kutseregister.ee).

Peale selle on korraldatud ka Mulgi kinnaste koolitusi ja õpitubasid. 2013. aasta 31. augustil ja 7. septembril leidis Raadil aset õpituba „Kristi Jõeste meistriklass“, kus õpetati etnograafilisel moel kinnaste silmuste ülesloomist ja erinevate kindarandmete kudumist (vt foto 63).

Foto 63. Kristi Jõeste meistriklass ERM-is.

Allikas: ERM Fk 3046:512, foto: Nele Tammeaid.

Kristi Jõeste on omanimelist meistriklassi nii ERM-is kui Tallinnas Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liidu (ERKL) juures läbi viinud umbes kümme korda. 11. juulil 2020 leidis ERKL-is aset koolitus, kus Kristi Jõeste õpetas ka Halliste ja Karksi kinnaste kudumisvõtteid. Koolituse oli mõeldud kogenumatele kudujatele. (folkart.ee) Peale selle on ta teinud Mulgi kinnaste õpitube Viljandi kultuuriakadeemias, Mulgi rahvarõivakooli raames 2020. aastal ja viimati õpetas ta Viljandimaa kindaid TÜ VKA rahvarõivakoolis.

21. augustil 2013. lõi Anu Pink Facebookis grupi „Kudujate koopiaklubi“, kuhu pääsevad inimesed, kes on tõestanud oma kudumise oskust. 2023. aasta maikuu seisuga on grupis 291 liiget. Grupil on eraldi album Mulgi kirikinnaste jaoks, milles Karksi või Halliste kihelkonna peenemustrilisi kirikindaid on kümme konda.

2021. aasta oktoobris leidis Kristi Eversti ettevõtmisel aset üle-eestiline Mulgi kinnaste kudumise aktsioon Anu Raua keskuse toetuseks. Algne mõte oli koopiakindad maha müüa ja teenida sel viisil keskuse loomiseks raha, kuid Anu Raua seisukoht oli, et kindakollektsioonil on mõte just nii, et kõik kindad on koos. Nii jäid kindad müümata ja käivad külakorda mööda Eestit näitusel (vt foto 64). (Kudujate koopiaklubi)

Foto 64. „Meie raudvara on kindad“. Anu Raua keskusele kootud Mulgi kindad.

Allikas: FB „Kudujate koopiaklubi“. Anu Pink.

21. sajandil ja eriti alates selle teistest kümnendist on olnud aktuaalne teema vanade oskuste uurimine ja nende taaselustamine. Suur osatähtsus on selles Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia rahvusliku tekstiili üliõpilastel ja pärandtehnoloogia/kultuuripärandi loovrakenduste magistrantidel, kes uurimistöõde käigus avastavad üha uusi nüansse. Nende teadmiste toel on Saara Kirjastus teinud märkimisväärseid samme raamatute kirjastamisel ja sobivate lõngade maaletoomisel. On lootus, et kunagi on ka Eestis võimalik toota nii peenikesi lõngu ja saab osta nr 1 ja alla selle vardaid, et meisterkudujad saaksid ette võtta ühe väljakutsuvama ülesande – kududa ehtsad peenekirjalised ja tihedad Karksi või Halliste kihelkonna kindad.

21. sajand kui sajand, mis taastab üle-eelmise sajandi oskused, vajaksid põhjalikumat uurimist. Hea oleks intervjuuerida kõiki praeguseid käsitöömeistreid ja õpetajaid. Neil on kindlasti väärtuslikke kogemusi ja nõuandeid, mida säilitada. Tänavapildis võib juba samuti näha uhkeid kirikindaid, mis teevad au nii kudujale kui kandjale. See on luksuskaup, mida ei saa endale lubada kaugeltki mitte igäüks.

Kokkuvõte

Halliste ja Karksi kihelkonnad asuvad Lõuna-Eestis ja kuuluvad Mulgi kultuuriruumi, moodustades Lääne-Mulgi osa. Need kihelkonnad erinevad naabritest rahvarõivaste poolest ja äratuntavad on ka selle piirkonna kirikindad. Kirikindad kooti peenest kahekordsest lõngast.

Kinda alustamiseks loodi keskmiselt 120-148 silmust ning labaosas kasvatati silmuseid kuni 200-ni. Kuigi Mandri-Eestis on ka teistest, peamiselt Karksi ja Halliste naaberkihelkondadest kogutud peenekirjalise mustriga tihedalt kootud kindaid, võib selle keskuseks pidada ikkagi Karksi ja Halliste kihelkonda.

Uurimistöös püstitatud küsimus, kas Halliste ja Karksi kinnaste ainulaadselt peen kude ja muster viitab kinnaste ainulaadsele rollile nende kihelkondade rahvakultuuris ja kui palju on see säilinud läbi kahe sajandi, sai järgmised vastused.

Olemasoleva materjali põhjal ei õnnestunud kindlaks teha, miks Karksi ja Halliste kihelkonnas peenemustrilisi ja tihedaid kindaid kooti. Võib vaid oletada, et kuna tegemist oli majanduslikult eduka piirkonnaga, siis said neid ja noorikud näidata, et ei pea tegema põllutööd, vaid võivad oma aega mujale kulutada ning kududa peeneid ja aeganõudvaid kindaid. Teine põhjus võiks olla sarnasuse ja samal ajal ka erinevuse taotlus. Inimesed ja eriti naised ei puutunud välismaailmaga palju kokku ja sellepärast peeti oma moest kõvasti kinni ning püüti olla üksteise sarnased.

19. sajandil oli teistsugune ka suhtumise aega. Töö tulemust vaadati rohkem kui kella. Talurahva jaoks sõltus aeg kõige rohkem looduskeskkonnast, inimesed ei valitsenud loodust, vaid allusid selle rütmidele ning tööaasta langes kokku looduse aastaga. Talupojal oli peaaegu alati üheaegselt käsil mitu tööd ning aja mõõdupuuks oli töö, mitte vastupidi nagu tänapäeval. Öeldi, et kui jumal lõi aja, lõi ta seda piisavalt. Ilmselt on meil 21. sajandi alguses end keeruline asetada samasse ajasüsteemi, milles elas 19. sajandi talupoeg, aga Karksi ja Halliste kihelkonna kinnaste töövõtetest on näha, et kudujate jaoks oli selleks tööks aja võtmine oluline.

Peenekirjalisi tihedaid kindaid oli võimalik kududa ka seetõttu, et tõenäoliselt kasutati materjaliks kas korralikult sorteeritud tallevillast valmistatud lõnga või meriinolammastelt saadud lõnga. 19. sajandi esimesel poolel kasvatati Eesti ja Liivimaa mõisates meriinolambaid ning 1830-40-ndatel aastatel ilmusid ka eestikeelsed meriinolammaste kasvatamise õpetuse raamatud. Järelikult puutusid meriinolammastega kokku ka eesti talupojad, kasvõi mõisa

kaudu, sest ilma nõudluseta poleks eestikeelseid raamatuid välja antud. Meriinolammaste pidamine lõppes 1865. aasta paiku, kuna Euroopasse ja ka Eestisse jõudis Austraaliast odav vill, mis tegi kohaliku meriinovilla tootmise ebaotstarbekaks.

Tekkis ka küsimus võimalikest sidemetest Lätiga, sest Karksi ja Halliste kihelkonnad on piirikihelkonnad ja kuni Eesti riigipiiri kehtestamiseni oli kõik üks Liivimaa. Eestlased on liikunud Läti nii vabatahtlikult kui ka tehingute tulemusena ja Vidzeme piirkonnast leiab sarnaseid kindakirju Lõuna-Eestiga. Siiski Halliste ja Karksi kihelkonna kinnastele iseloomulikke piki kindaid jooksvate tihedate mustritega kindaid Lätis ei leidu ning pole alust arvata, et selle piirkonna erinevast rahvusest talupojad omavahel suhtlesid. Selle tegi keeruliseks ka keelebarjäär, sest lätlased ja eestlased teineteise keelt üldjuhul ei mõistnud.

20. sajandil sai alguse linnastumine ja ühes sellega ka linnakultuuri jõudmine maale. Hakkasid ilmuma erinevad kodu- ja naisteajakirjad, mis kutsusid üles olema moodsad, sisustama kodu teiste põhimõtete alusel kui seni ja andsid nõu ka moesuundades. Kinnaste kudumise oskus säilis, kuid ei kasutatud enam ainult rahvuslikke mustreid, vaid ka neist tuletatud mustreid. Kinnaste kudumine lähtus pigem vajadusest kaitsta end külma vastu ja kuna ausse tõusis sport, siis hakati kuduma pikema randmega kindaid. Mustrid olid väikese mustrikorraga ja vardal oli 14-16 silmust, mis näitab, et keskmisele naisekäele mõeldud kindaid kooti pigem jämedast lõngast ja jämedamate varrastega. Mustrite seosed kihelkondadega kadusid. Ajakirjades avaldatud mustritel puudusid nii autorid kui ka viited kihelkondadele. 20. sajandil oli muutunud ka aja tähendus, selgelt eristus töötegemise jaoks mõeldud avalik aeg ning enda ja perekonna tarbeks mõeldud kella sundusest vaba privaataeg.

Nõukogude võimu kehtestamisega kindakudumise oskuses midagi ei muutunud, pigem vastupidi: pärast II maailmasõda oli tarbekaupade saamine keeruline ja kindakudumise oskus kulus marjaks ära. Seda õpiti nii kodus (vana)vanemate kõrvalt kui koolis. Alates 1949. aastast hakkas uuesti ilmuma ajakiri Eesti Naine, mis 1950. aastast kandis nime Nõukogude Naine. 1955. aastast hakkas ilmuma ka Käsitöö Album. Mõlemas ajakirjas avaldati kinnaste kudumiseks nõuandeid ja mustreid, kuid suur osa neist oli kunstnike looming. Rahvuslikust kindakirjast küll kirjutati, kuid kihelkondadele ei viidatud.

1966. aastal asutati rahvakunstimeistrite koondis UKU, millel oli osakond ka Abja-Paluojaal. UKU normid kindakudujatele olid suured: kolme päevaga pidi valmis kuduma kaks paari kindaid. On selge, et sellise tempo juures ei ole peenemustriliste kinnaste kudumine

mõeldav. Abja kindakudujad kodusid UKU kunstnike tehtud ja kirjeldatud mustreid, kooti jämedast lõngast ja jämedate varrastega. 1980-ndate aastate alguses võeti kasutusele ka Halliste ja Karksi kihelkonnast pärit kindamustreid, kuid vähenesid kirjakorrad ringil või piirduti piki-kirjalise mustri ühe motiiviga. On selge, et UKU nõutud tempo kinnaste kudumisel viis peenemustriliste kinnaste kudumise oskuse veelgi kaugemale, sest tegemist oli ettevõttega, mis pidi teenima raha.

1980-ndate aastate lõpul hakati mõtlema ja rääkima iseseisvuse taastamisest. Populaarseks sai oma kihelkondlike juurte otsimine, ausse tõusid rahvarõivad ja ajakirjades hakati tutvustama kindaid koos kihelkondliku kuuluvusega. Iseseisvuse esimestel aastatel jagati veel kudumisõpetusi ajakirjas Eesti Naine, kuid naisteajakirjad ja käsitööajakirjad said omaette väljundid ja nii on see tänapäevani. Seoses välismaa ajakirjade kättesaadavusega hakkas rohkem ilmuma sealt võetud mustreid. Kinnaste kudumise oskus säilis, kuid eelkõige olid moes pitskindad.

Halliste ja Karksi kihelkondadele iseloomulik peenemustriliste tihedate kinnaste kudumise teema tõusis päevakorda 21. sajandi teisel kümnendil. Suur osa on selles meisterlikel kudujatel, sest selliste kinnaste kudumine nõuab endiselt aega ja kannatust. Oma panuse on selleks andnud TÜ VKA ja tekstiiliõppe osakondadega kutsekoolid. Sotsiaalmeediaportaalis Facebook on moodustunud grupp Kudujate Koopiaklubi, kes samuti annab innustust ette võtta töömahukate kinnaste kudumist. 2021. aastal leidis aset Mulgi kinnaste kudumise aktsioon eesmärgiga toetada Anu Raua keskust ja sealgi oli mitmeid Halliste ja Karksi kihelkondade kindaid. Samuti on tugev panustaja ja etnograafiliste kinnaste kudumise mõjutaja Saara Kirjastus, mis kirjastab vastavaid raamatuid ja toob Eestis keskmisest peenemaid lõngu Norrast ning Taanist.

21. sajandi kindakudumise uurimine on omaette mahukas uurimisteema, mille käigus võiks intervjuuerida kõiki entusiaste ja selle teema eestvedajaid. Kindlasti avaldaksid nad palju huvitavaid detaile. Uurimisainest pakuks ka osalusvaatlus mõnel kindakudumise kursusel. Ning fakt on ka see, et ise selle sees olles on kõike seda väga keeruline kirjeldada.

Summary

Halliste and Karksi parishes located in Southern Estonia are part of Mulgi cultural area, forming West-Mulgimaa. These parishes differ from their neighbours in terms of folk costumes, patterned mittens of this region are also easily identifiable. Mittens were knitted using fine 2 ply yarn. An average of 120-148 stitches were cast on in the beginning, and stitches were increased up to 224 when knitting the palm section. Although there are also tightly woven mittens with a delicate colour-work pattern collected from other parishes in mainland Estonia, mainly from the neighbouring parishes of Karksi and Halliste, these two parishes can still be considered the centre of this practice.

The question raised in the research is: do the uniquely fine knitting and patterns of Halliste and Karksi mittens indicates their unique role in the folk culture of these parishes and how much it has been preserved over two centuries, received the following answers.

Based on the available material, it was not possible to determine why finely patterned and densely knitted mittens were knitted in Karksi and Halliste parishes. We can only assume that since it was an economically successful region, girls and young women were able to show that they did not have to work on fields, but could spend their time elsewhere, like knitting fine and time-consuming mittens. Another reason could be the desire for both similarity with and difference from others. People, especially women, did not have much contact with the outside world and that's why they stuck to their fashion and tried to be like their neighbours.

In the 19th century, the attitude towards time was also different. There is a saying from Halliste: "As for time, the result of the work was looked at more than the clock". For the peasantry, time depended on the natural environment, people did not rule nature, they obeyed its rhythms, and the working year coincided with the year dictated by nature. A peasant almost always had several jobs at hand at the same time, and the measure of time was work, not the other way around as it is today. The saying went: "If God created time, he created enough of it". At the beginning of the 21st century, it might be difficult for us to place ourselves in the same time system in which the peasants of the 19th century lived, but it can be seen from the techniques used when knitting mittens of Karksi and Halliste parishes, that taking time for this was important for the knitters.

It was also possible to knit tight, elaborately patterned mittens because the material was probably either yarn made from well-sorted lamb's wool or yarn obtained from merino sheep. In the first half of the 19th century, merino sheep were bred in Estonian and Livonian manors, and in the 1830s and 1840s, Estonian-language materials on breeding merino sheep were published. Consequently, Estonian peasants also encountered Merino sheep, if only through the manor, because without the demand, books in Estonian would not have been published. The keeping of merino sheep ended around 1865, because cheap wool from Australia reached Europe and Estonia, this made local merino wool production impractical.

There was also the question of possible connections with Latvia because the parishes of Karksi and Halliste are border parishes, and until the Estonian state border was established, everything was one Livonia. Estonians have moved to Latvia both voluntarily and as a result of transactions, and in the Vidzeme region you can find similar knitting patterns to South Estonia. However, mittens with tight patterns running along the mitten characteristic of Halliste and Karksi parishes are not found in Latvia.

In the 20th century, urbanization began, and with it, urban culture reached the countryside. Various women's magazines began to appear, which called on women to be fashionable, to furnish the home based on new principles as well as gave advice on fashion trends. The skill of knitting mittens was preserved, but new patterns derived from old national ones started to be used alongside traditional ones. Mittens were knitted to protect oneself against the cold, and as sports became more popular, mittens with longer cuffs were knitted. The patterns had a small repeat and there were 14-16 stitches on the needle, which shows that the mittens intended for an average female hand were knitted with coarse yarn and thicker needles. The connections between the patterns and the parishes disappeared. Patterns published in journals lacked the name of the authors and references to parishes. In the 20th century, the meaning of time had also changed, there was a clear distinction between public time intended for work and private time for oneself and family, free from the constraints of the clock.

When Soviet power was establishment, nothing changed in the skill of mitten knitting, rather the opposite: after World War II, it was difficult to get consumer goods, and the skill of knitting mittens was important. It was a skill learned both at home from (grand)parents and at school. From 1949, the magazine "Eesti Naine", or "Nõukogude Naine" from 1950s onwards began to be published again. Starting from 1955 the "Handicraft Album" was also published. Both magazines published advice and patterns for knitting gloves and mittens, but much of it

was the creation of artists. The national mitten patters were written about, but different parishes were not mentioned.

In 1966, Folk Art Masters' Association "Uku" was founded, with a branch in Abja-Paluoja. UKU's standards for mitten knitters were high: they had to knit two pairs of mittens in three days. It is clear that at this rate, knitting finely patterned mittens is unthinkable. The mitten knitters of Abja used coarse yarn and thick needles with patterns designed and outlined by UKU artists. In the early 1980s, mitten patterns from the parishes of Halliste and Karksi were also introduced, but the circular patterns were reduced or limited to a single motif of a longer pattern. Clearly, the pace and speed required by UKU pushed the skill of knitting finely patterned mittens even further into the past, it was, after all, a business that needed to make money.

At the end of the 1980s, people began to think and talk about restoring our independence. Searching for one's parish roots became popular, folk costumes rose to prominence, and magazines began to introduce mittens with parish affiliation. In the first years of Estonian independence, knitting instructions were still distributed in "Eesti Naine" magazine, but women's magazines and craft magazines became their own outlets, as it is to this day. Due to the availability of foreign magazines, more patterns taken from them began to appear. The skill of knitting mittens and gloves was preserved, lace gloves were especially fashionable.

The topic of tightly knitting finely patterned mittens, characteristic of Halliste and Karksi parishes, came to the fore in the second decade of the 21st century. Master knitters have an important part in this, because knitting such mittens still requires time and patience. Viljandi Cultural Academy and vocational schools with textile education departments have contributed to this. On the social media platform Facebook, a group Kudujate Koopiaklubi (Knitters' Replica Club) has been formed, which also inspires to take up the laborious task of knitting copies of old mittens. In 2021, the Mulgi glove and mitten knitting campaign took place with the aim of supporting the Anu Raud Center, and there were also several mittens from Halliste and Karksi parishes. Another strong contributor and influencer of ethnographic mitten knitting is Saara Kirjastus, they publish relevant books and brings finer than average yarns from Norway and Denmark to Estonia.

Kasutatud kirjandus

- Cimermanis, S. (1964). Mõningaid Läänemeresoome ja Läti kultuuri ühisjooni Vidzeme talu rahva kodustes tarbeesemetes. *Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XIX*, 167 – 187. Tallinn, Eesti Teaduste Akadeemia.
- Cimermanis, S. (1973). Läänemeresoomlaste probleem Nõukogude Läti etnograafide töödes. *Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXVII*, 219 – 253. Kirjastus “Valgus”.
- Dieva Zime Latvija. [ZILAIKALNS | ZILAIKALNS \(wordpress.com\)](https://www.zilaiskalns.com/) (14.04.2022)
- Eesti Pank. (2019). Eesti Panga prognoos: täistuuridel töötanud majandus kaotab hoogu. <https://www.eestipank.ee/press/eesti-panga-prognoos-taistuuridel-tootanud-majandus-kaotab-hoogu-17122019>
- Ehin, K.; Jõeste, K. (2012) *Kirjatud teekond*. Saara Kirjastus.
- Entsyklopeedia.ee/artikkel/viljandimaa_(ajalooline_maakond) (2. mai 2023)
- Grasmane, M. (2018). *Läti kindad*. Saara Kirjastus.
- Graudonis, J. (1995). *Livs of the river Gauja*. Turaida muuseum and reserve.
- Gurevitš, A. (1922). Keskaja inimese maailmapilt. Tallinn, Kunst.
- Hansson, H. (2015). Majandusprognoos aastaks 2016. Eesti Pank. <https://www.eestipank.ee/press/ardo-hansson-majandusprognoos-aastaks-2016-30092015>)
- Jordan, K. (1840). „*Lambrise Ramat ehk Õppetuse, mil wisil Merino-lambud södetakse ja üllespetakse, kuidas neid haiguste eest hoitakse ning neist parrandatakse*“. Tartu.
- Jõeste, K. (2021) *Eesti silmuskudumine 3. Labakindad*. Saara Kirjastus
- Jürgen, T. (2015). *Mulgi rahvarõivad*. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia.
- Knüpffer; G. M. (1837). *Õppetuse ramat Saksama-lamba karjastele*. Tallinn.
- Konsin, K. (1965). Käsitööringide ja isetegevusliku tarbekunsti näituste osa naiskäsitöö arengus Nõukogude Eestis. *Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XX*, 107 – 126. Tallinn, Eesti NSV Teaduste Akadeemia.

- Konsin, K. (1972). *Silmkoeesemed*. Tallinn, kirjastus Kunst.
- Konsin, K. (1988). Viljandi rajooni rahvakunstimeistrite tegevusest. *Etnograafiamuuseumi aastaraamat* 36, 80 – 85. Tallinn, Valgus.
- Kruus, H. (1926). *Eesti Maa. Rahvas. Kultuur*. Haridusministeeriumi kirjastus.
- Kuma, H. (1968). Tarbekunst. *Kunst*, 1, 26-29.
- Kutsestandardid. <https://www.kutseregister.ee/ctrl/et/Standardid/vaata/10689498> (1.05.2023)
- Läti kindad. <http://lnvm.lv/?p=9447> (13.04.2022)
- Mägi, J. (1924). Angeli tõugu karja arendamise loost Eestis. *Agronoomia*, 14-24. K.-Ü. Agronoom.
- Masar, L. (1949). Märkmeid meie tekstiilialase käsitöö mustriloomingust. *Eesti Naine* 1(12), 25.
- Mulgi kindad. (1998). OÜ Heili kirjastus.
- Mulgi kindad, koolitus. <https://folkart.ee/uritused/suvekoolitus-mulgi-kindad/> (28.04.2023)
- Mõisaportaal mois.ee <https://mois.ee/> (31.01.2023)
- Piir, E. (1991). *Sakalamaa ei unusta. Halliste kihelkond*. Memento Viljandi osakond, Muinsuskaitse Seltsi Viljandimaa Ühendus. Viljandi trükikoda.
- Piir, E. (1997). *Sakalamaa ei unusta. Karksi kihelkond*. Memento Viljandi osakond. Muinsuskaitse Seltsi Viljandimaa Ühendus. Viljandi trükikoda.
- Piiri, R. (1988). Viljandi rajooni maaelanike rõivastusest. *Etnograafiamuuseumi aastaraamat* 36, 86 – 94. Tallinn, Valgus.
- Piiri, R. (2013). *Suur kindaraamat. Eesti kihelkondade mustrid*. OÜ Hea Lugu.
- Pink, A., Reimann, S., Jõeste, K. (2014). *Eesti silmuskudumine 1. Tavad ja tehnikad*. Saara kirjastus.
- Pink, A. (2018). *Eesti silmuskudumine 2. Sukad ja sokid*. Saara Kirjastus.
- Praakli, A. (2003). *Kirikindad I*.
- Praakli, A. (2005). *Kirikindad II*. Kirjastaja Elmatar.
- Praakli, A. (2011). *Eesti labakindad ilmalaande laiali*. Kirjastus Elmatar.

- Praakli, A. (2016). *Eesti mustrid ilmalaande laiali*. Kirjastus Tänapäev.
- Pärdi, H. (2001). Eestlaste maailmapilt XX sajandil: talupoegliku ajakäsituse murenemine. *Akadeemia*, 1(142) 3 – 21.
- Pärdi, H. (2017). *Eesti argielu. Teekond moodsasse maailma*. Kirjastus Tänapäev.
- Reiman-Neggo, H. (2013). *Kolm suurt õnne*. Kirjastus Ilmamaa.
- Rosenberg, T. (2013). Baltisaksa põllumeesteseltside võrgustiku kujunemisest. *Teadusinnovatsiooni tee praktikasse*, 31-66. Kirjastus Tartu Ülikooli Ajaloo Muuseum.
- Saks, L. (1960). *Mulgi kirikindad ja kirisukad*. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus.
- Stepermanis, M. (1960). Некоторые итоги последних экспедиций этнографов Академии Наук Латвийской ССР в северном - Видземе, *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XVII*, 225 – 233 Tartu, Eesti NSV Teaduste Akadeemia.
- Sepp, H. (1929.) *Pärnumaa ajalugu*. Postimehe kirjastus.
- Statisikaamet.ee <https://www.stat.ee/et/avasta-statistikat/valdkonnad/tooelu/palk-ja-toojoukulu/keskmise-brutokuupalk> (5.05.2023).
- Taavid Meedia (2020). Mulgi kirikindad - mustrid, meistrid, lood ja jutud. (2020). [Video] YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=SUaY9hgpfU&ab_channel=TaaVIDMeedia
- Teatmik.ee <https://www.teatmik.ee/et/personlegal/10036996-Aktsiaselts-UKU> (7.05.2023)
- Tammekann, A. Kõpp, J. ja Kant, E.. (1930). „Pärnumaa: maateaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus“. Tartu, Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus.
- Tampere, H. (1941). *Vana Kannel IV Karksi vanad rahvalaulud I*. RK Teaduslik Kirjandus Tartu 1941.
- Tööelublogi.ee <https://toelublogi.ee/2020/09/02/vordle-kuidas-sul-tooturul-laheb/> (5.05.2023)
- Vahtre, L. (1991). *Eestlase aeg. Uurimus eesti rahvapärase ajaarvamise ajaloost*. Eesti teaduste Akadeemia kirjastus.
- Viilmaa, U. (2022) Kõne aasta isa 2022 tiitli üleandmisel (<https://e-kirik.eelk.ee/2022/peapiiskop-urmas-viilma-pidas-tanasel-aasta-isa-tiitli-uleandmisel-kone/>) (3.05.2023)
- Viires, A. (2001). *Kultuur ja traditsioon*. Kirjastus Ilmamaa
- Viires, A.; Vunder, E. (2008). *Eesti rahvakultuur*. Tallinn, Eesti Entsüklopeedia Kirjastus.

Villandi, V. (1996, 26.03) Postimees [Viire Villandi, Postimees, 26.03.1996](#) (25.03.2023)

Voolmaa, A. 1968. Rõivastuse areng Sindis, Kilingi-Nõmmel ja Abja-Paluojaal ajavahemikus 1880-1940. *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXIII*, 289 – 314. Kirjastus Valgus.

Ajakirjad:

Ajakiri Kõigile 1936, 1; 12; 1938, 10; 12; 1940; 10.

Eesti Naine / Nõukogude Naine 1924, 11; 1925, 10; 1927, 12; 1930; 10; 1949, 1; 8 – 12; 1954, 11; 1960, 5; 1961, 1; 3; 4 – 7; 9 – 12; 1966, 10; 1969 1 – 12; 1970, 12; 1977, 1; 3; 1978, 2; 3; 5; 12; 1981, 10; 1986, 7; 10; 1987, 9; 1988, 1; 10.

Ilutegija 1997, 1 ja 12.

Käsitöö 2005, sügis; 2018, detsember-jaanuar.

Käsitöö Album 1968, 1979.

Käsitööleht 1914, 10; 1915, 10; 1931, 12; 1932, 5 – 6; 1934, 11; 1935, 2; 11 – 12; 1995, talv; 1996, talv; 1997, talv.

Maret 1939, 1; 1940, 1.

Sirje 1992, 1; 1994, 4; 1995, 4.

Taluperenaine 1928; 11; 1930, 11;

ERM-i arhiivid:

Etnograafiline arhiiv: ERM TA 13/1-2, lk 36-37

Etnograafilised joonised: ERM EJ 176 1-5; 10; 11; 13 – 17; 19 – 21; 23; 25.

Korrespondentide vastused: Varia V KV:17/3508-3518: 2, Ann Kadak

Sanitaar-topograafiline arhiiv: ERM STA Läänemaa 1926: 1430-1435 Vormsi

Intervjuud:

Anneli Aasna, 4. mai 2023, Heimtali.

Eve Kuuse ja Õie Pertelson, Mulgi Ukuvakk, 20. november 2020, Abja-Paluoja.

Ingrit Tukk, 28. aprill 2023, Vana-Kariste.

Koidu Saun, 28. aprill 2023, Vana-Kariste.

Lembi Tani, 28. aprill 2023, Kulla.

Valve Raabe, 18. jaanuar 2022, Viljandi.

Viivi Metste, 28. aprill 2023, Vana-Kariste.

Vaadeldud esemed:

ERM Karksi kindad (14)

ERM Halliste kindad (34)

Heimtali muuseum Halliste kindad (10)

Viljandi muuseum Halliste kindad (3)

Eraisikute valduses olevad kindad (23)

Läti Riiklikus Ajaloomuuseumis uuritud kindad (54)

LISA 1 Läti kinnastes esinevad mustrid ja nende tähendused

Nastikukiri – tarkuse ja uudishimu sümbol

Ūsiņš- elu ja valguse sümbol, avab suveväravad. Esineb ka Eesti kinnastel (nt Põltsamaa, Hiiumaa)

Jumis – katus. Elu alguse, maa ja viljakuse sümbol. Esineb Saaremaa mustrites.

(Kaheksaharuline) täht – sümboliseerib valguse võitu pimeduse üle. Esineb ka Karksi ja Halliste khk kinnastel.

Päike – igavese liikumise, elu ja harmoonia sümbol. Esineb ka Halliste khk kinnastel.

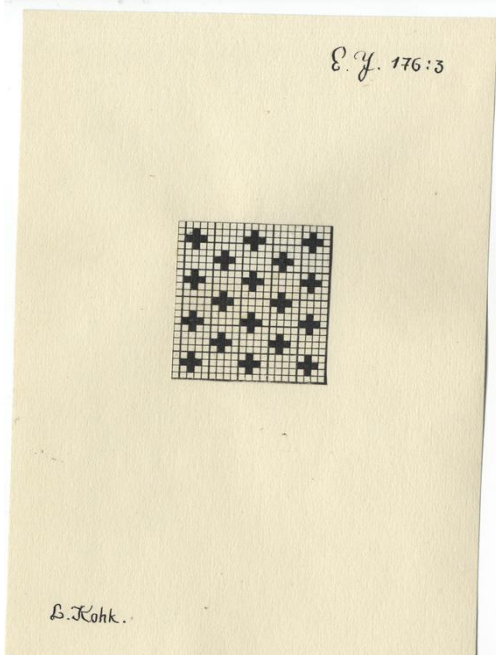
Perkoni märk – elu, tugevuse ja õnne sümbol.

Läti kinnastel esinevad sümbolid, mustrid ja nende tähendused.

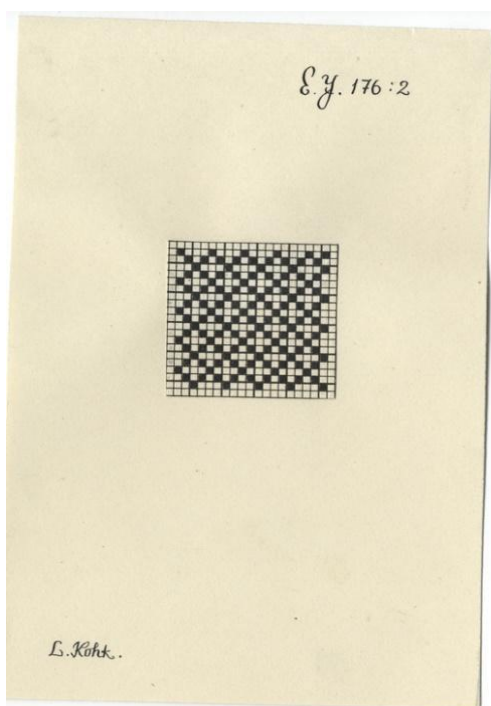
Allikas: <https://ztzks.wordpress.com/>

LISA 2 ERM-i kogutud Halliste kindakirjade joonised

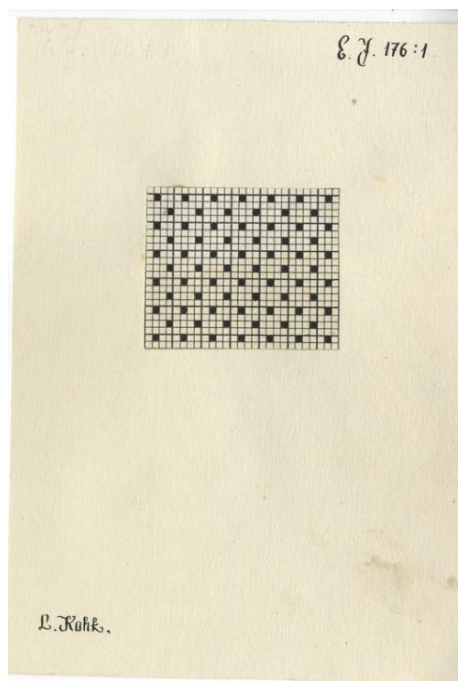
Jooniste autor on Linda Kohk. Mustrid on pärit Halliste kihelkonnast.

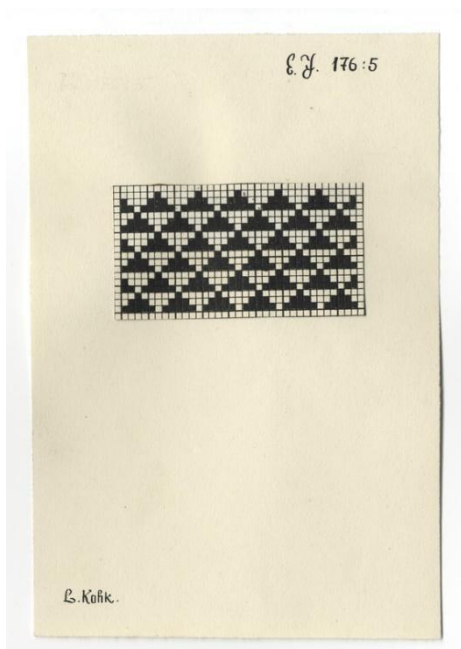
ERM EJ 176:3. Kiri „ristiline“ (kavand, joonis eskiis aastast 1956 suvel, Kaubi küla).

ERM EJ 176:2. Kiri „ristiline“. Kaubi k.

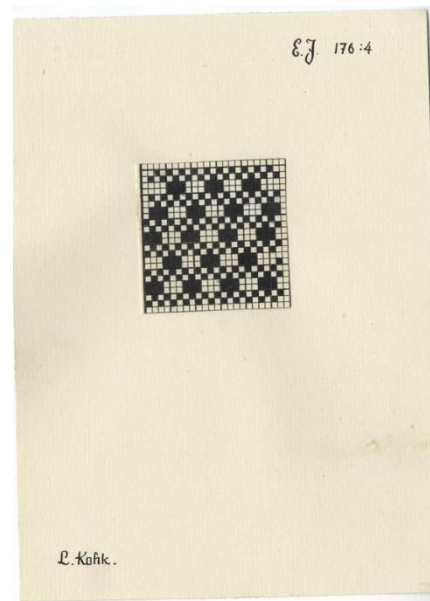

ERM EJ 176:1. Kiri „tähtlik“. Kaubi k.

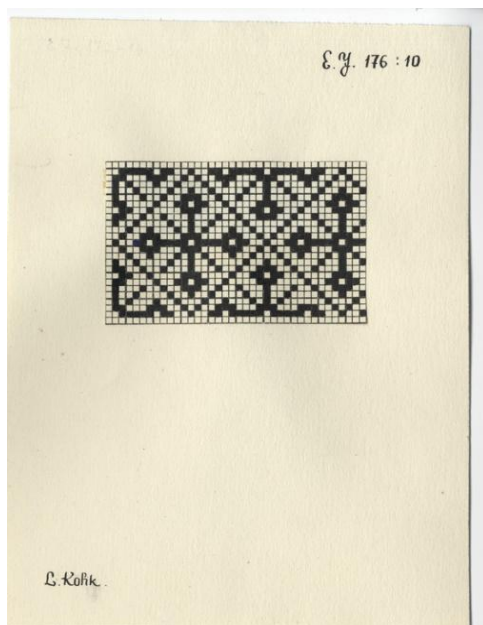

ERM EJ 176:5. „Leväötskese kiri“.

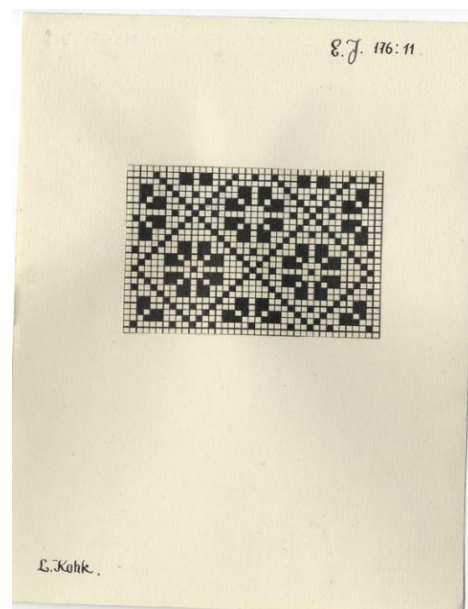
Kulla k.

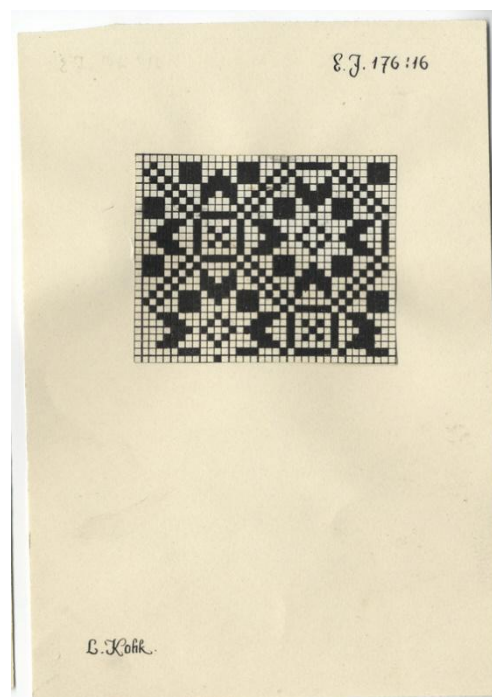
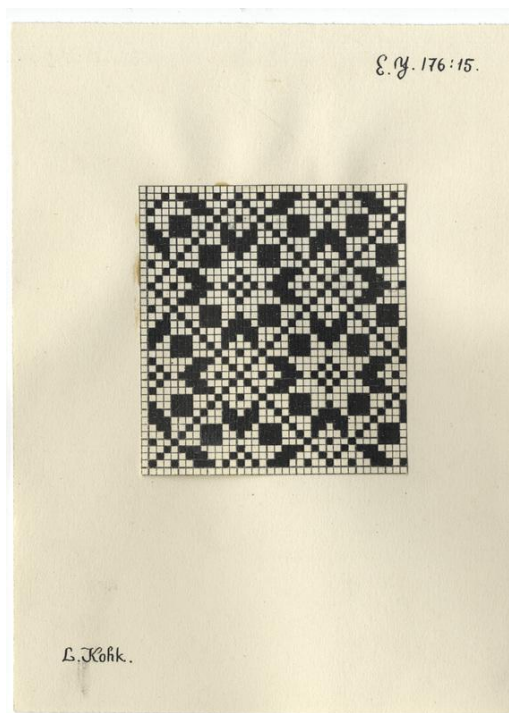
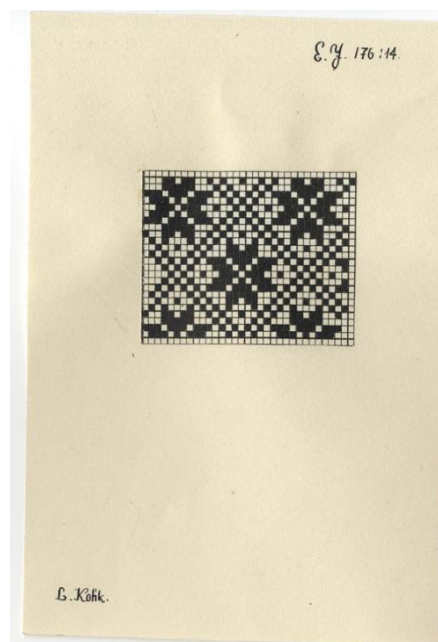
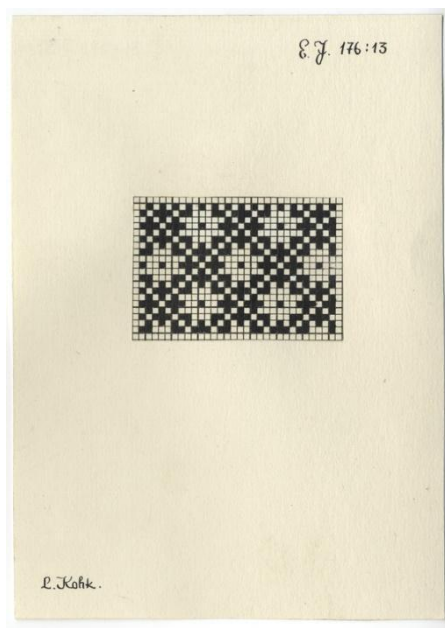
ERM EJ 176:4. Kaubi k.

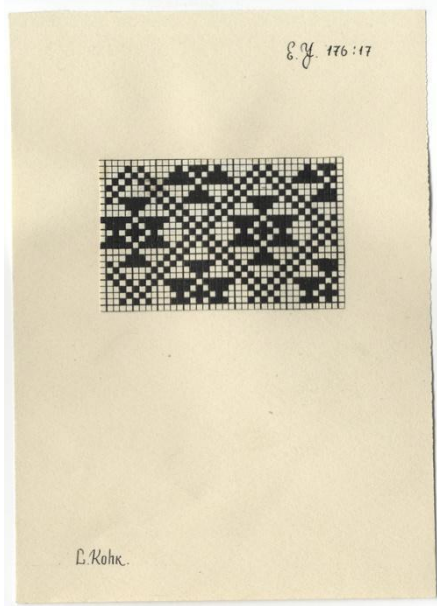

ERM EJ 176:10. „Niitsipuukiri“. Kaubi k.

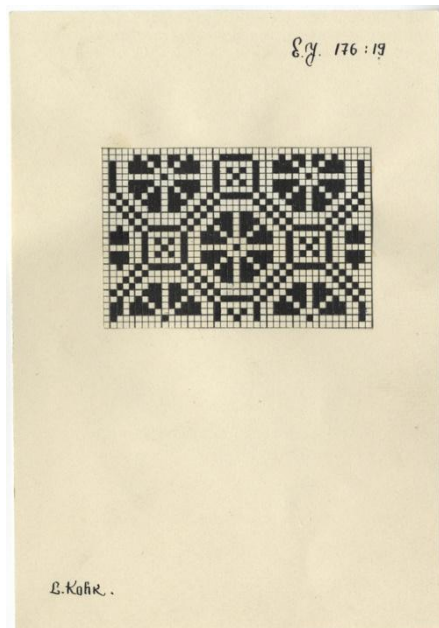

ERM EJ 176:11. „Kassikäpakiri“. Kaubi k.

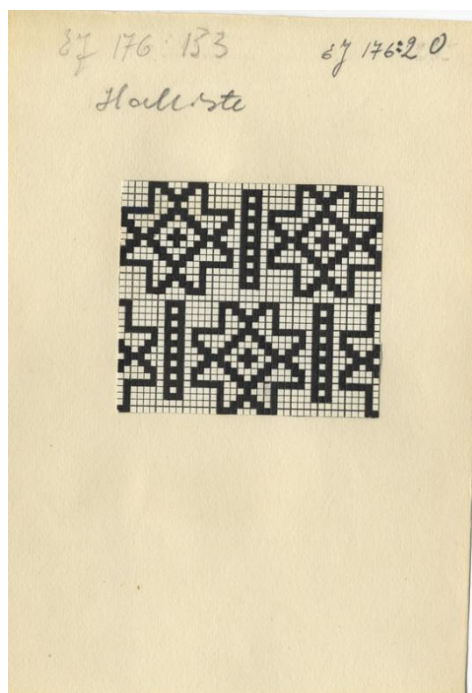
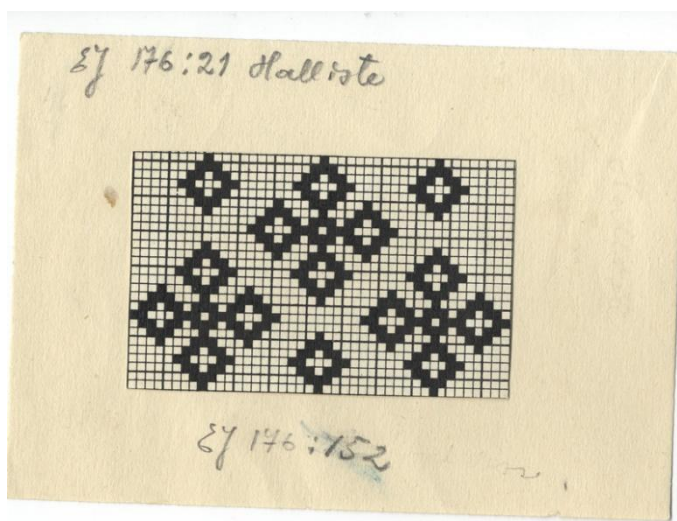

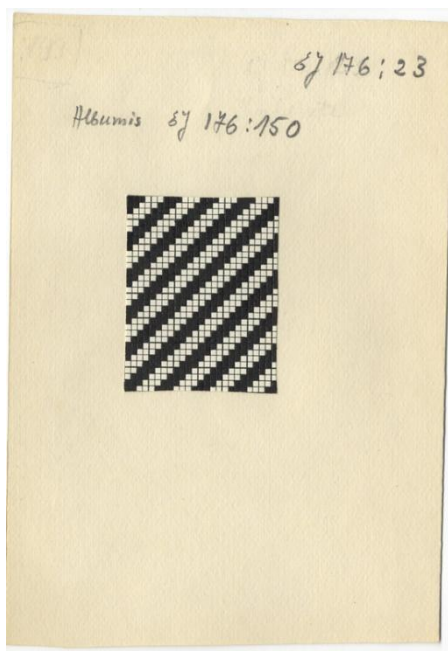
ERM 176:17. „Vahtralehekiri“. Pulli talu.

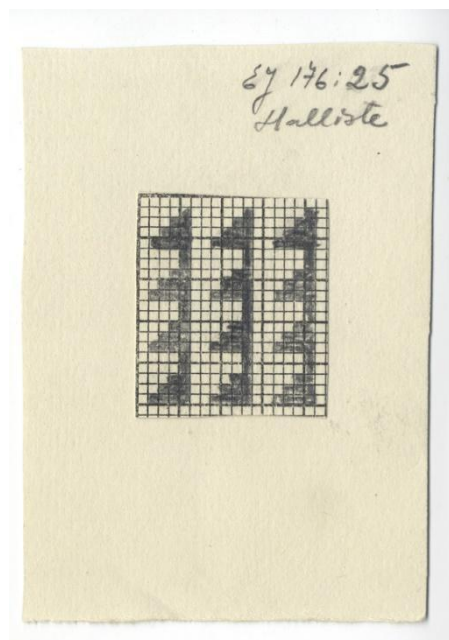
ERM 176:19. „Tõllarattakiri“. Pulli talu.

ERM EJ 176:20. „Põrgutulbakiri“,
„Pessutulbakiri“. Pulli talu.

ERM EJ 176:21. Pulli talu.

ERM EJ 176:23. „Tarassaiakiri“. Kaubi k.

ERM EJ 176:25. „Saehambakiri“. Kaubi k. Kiitsaku talu

LISA 3 Rahvakunstimeistrite koondises UKU valmistatud Halliste ja Karksi kihelkonna-ainelised kindad.

ERM A 851:1871/ab

Kindad on käsitsi parempidises koes kootud. Kirjatud kindad, musta põhjaga; kindaseljal ja -pihus must kaldruudumotiividega "ohvrikirstukiri", põial on kirjatud geomeetrilise motiiviga. Kinnastel puudub päraosa. Kootud Jõgeval 1976. Valmistaja K. Meri.

ERM A 851:1877/ab

Kindad on parempidises koes käsitsi kootud. Kirjatud kindad, punase põhjaga; kindaselja ja -pihus ning põidlal must kaldruudumotiividega geometriline kiri; valge ja musta geometrilise motiiviga randmekirjaga. 1993.

ERM A 851:1878/ab

Kindad on parempidises koes kootud. Kirjatud kindad, pruuni põhjaga; kindaseljal ja -pihus ning põidlal sinine kaldruudu motiividega geometriline kiri; oranži ja sinise geometrilise motiiviga randmekirjaga. 1993.

ERM A 851:1899/ab

Kindad on parempidises koes käsitsi kootud. Kirjatud kindad, musta põhjaga; seljal, pihus ja põidlal valge kaldruudumotiividega geometriline ornament. Pära on valge ja palmikkoes. 1986.

ERM A 851:1898/ab

Kindad on parempidises koes käsitsi kootud. Kirjatud kindad, musta põhjaga; seljal, pihus ja pöidlal valge kaldruudumotiividega geometriline ornament. Pära on punase-musta kalasabamustriga saki-lises koes. Nii seljal kui pihus on pära ja mustriosa vahel valge kiri-HALLISTE. 1985.

ERM A 851:2007

Labakinnas, parema käe kinnas, parempidises koes masinal kootud. Pruunil põhjal valge geometriline kiri. Pära kahekordne, parempidises koes. Eesti Harjumaa, Tallinn. Valmistaja Laine Jõe.

ERM A 851:2775/ab

Labakindad mustast ja valgest (päras ka helepruunist) villasest lõngast parempidises koes käsitsi kootud, kirjatud. Loodus must, sellele järgneb 1,8 cm laiune soonikkude (1 silmus parempidi, 1 silmus pahempidi). Soonik allosas must, ülääres kahe valge üherealise triibuga, mille vahel vaheldumisi kootud musta ja valgega. Sooni-käärele järgnevad pruuni ja mustaga pahempidises koes kootud (pruuni lõnga ülejooksuga) 1 cm laiused triibud, mille vahel parempidikes must-valge kiri (kaldjooned). Labal, ahendusel ja pöidlal

musta ja valgega geometriline kiri. Teostaja: H. Schubbe. Karukäpakiri. 1981.

ERM A 851:2779/ab

Labakindad valgest, hallist ja lillast villasest lõngast käsitsi parempidikes kootud, kirjatud. Loodus hall. Pära alguses 5 rida ripskoos. Seejärel parempidi koos hallil põhjal üks triip nn lillat kärbskirja, mille lõpetab üks rida pahempidist kudet. Järgnevad parempidises koos vaheldumisi püsttriibud. Sellegi kirja lõpetahall pahempidi koos rida. Labal ja ahendusel hall-valge geomeetiline kiri. Pöidal kootud vaheldumisi halli ja valgega, moodustub tihe täpiline kiri. Valge ja lillaga kootud.

ERM A 851:2785/ab

Labakindad villasest lõngast käsitsi kootud, kirjatud. Valge pära sakilise servaga, kootud vikkelloos. Kinda labal, ahendusel ja pöidlal valgel põhjal helehalli, halli ja sinisega geomeetiline kiri.

ERM A 851:2818/ab

Kindad villasest lõngast käsitsi parempidises koos kootud, kirjatud. Loodus lambapruun. Pära kootud soonikkoos: 1 silm parempidi, 1 silm pahempidi. Pära lambapruunil põhjal 2 valget, 2 tumepruunast ja üks helepruunane triip. Soonikääre lõppedes kootud üks rida pahempidises koos vaheldumisi valge ja lambapruuni lõngaga. Samade värvidega kootud geomeetiline kiri. Allosas 2,3 cm laiune triip: valgel põhjal pruun kiri, mille keskel kitsas helepruunane joon. Ülejäänud labal ja ahendusel pruunil põhjal valge kiri. Pöial kootud vaheldumisi pruuni ja valge lõngaga tihedalt täpiline.

VM VM 9503:9/1 E 666

Kindad, labakud, kootud villasest lõngast, sinise-valge kirjalised kirikindad. Kiri pöidlal ja labal ühesugune. Vars 4 cm pikk, sinisel põhjal kaks kollast triipu. Loomus sirge. 1969. Valmistas UKU Abja osakonna meister Kaljurand.

VM VM 9503:9/2 E 667

Kindad, valgest ja mustast villasest lõngast kootud kirikindad. Labakindad, millel labal, pöidla peamisel pool kiri ühesugune. Pöidla alumine pool musta-valge põikitriibuline. Laba pikkus 17,5 cm, pära pikkus 5 cm. Randmeosa kootud kinda pikisuunale kaldu kulgevate soonte ja triipudega. Ääred tipulised. 1968. Kodus UKU Abja osakonna meister A. Pulk.

VM VM 9506:7 E 1969. aasta

Halliste sõglakiri. Valmistas UKU meister M. Aru. Viljandi.

LISA 4 20. sajandil muuseumitesse kogutud Halliste ja Karksi kihelkonna mustriga labakindad

VM VM 10299:5 E 1709

Halliste kindad

ERM A 685:40/ab

Karksi khk, Polli vald

1900. – 1910. a valmistaja Tiina Mägi.

ERM A 661:30/ab

Karksi khk, Karksi v., Saaremäe talu.

Valmistaja Elena Animägi, 1925

ERM A 661:31/ab

Karksi khk, Karksi v., Saaremäe t.

Valmistaja Elena Animägi, 1925.

ERM A 661:32/ab

Karksi khk, Polli v., Oti talu

Valmistaja Elena Animägi, 1930 – 1940.

ERM A 642:85/ab

Halliste khk, Abja v., Mulgi küla, Kiviristi talu.

Valmistaja Linda Kanter, 1973.

Kinda lõngad on oma värvid, värvid oma kombineeritud, muster on „Nõukogude Naisest“.

ERM A 642:86/ab

Halliste khk, Abja v., Mulgi küla, Kiviristi talu.

Valmistaja Linda Kanter, 1973.

ERM A 642:88/ab

Karksi khk, Pöogle v., Pöogle k., Aksi talu.

Valmistaja: Alma Vallas, 1973.

ERM A 642:89/ab

Karksi khk, Pöogle v., Pöogle k., Aksi talu.

Valmistaja: Alma Vallas, 1973.

ERM A 642:93/ab

Karksi khk., Polli v., Allaste k., Viira talu.

Valmistaja: Leena Kits (s.: 1900), 1969-

Varemalt on kudunud kampsuneid, ka külarahavale. Nüüd koob ainult kindaid ja sokke. Kinda muster on oma tehtud.

Peokindad

ERM A 642:124/ab

Karksi khk; Karksi v., Karksi k., Saaremäe talu.

Valmistaja: Elena Animägi, 1973.

ERM A 642:125/ab

Karksi khk; Karksi v., Karksi k., Saaremäe talu.

Valmistaja: Elena Animägi, 1973.

ERM A 642:126/ab

Karksi khk; Karksi v., Karksi k., Saaremäe talu.

Valmistaja: Elena Animägi, 1973.

ERM HM E 44/ab

Koopia valmistamine umbes 1990. aastal, kodus Hilja Lumiste.

ERM HM E 95/ab

Kodus Helmi Kalmus 1980-1990

ERM A 764:6/ab

Halliste khk, Uue-Kariste v. Valmistaja Salme Tui, 1987.

Salme Tui on Uue-Kariste käsitööringi liige.

ERM A 794:97/ab

Kootud ERM-ile kas oksjonil müügiks või fondi võtmiseks.

Harjumaa, Tallinn.

Valmistaja Els Roode, 1989.

Halliste saehambakiri

ERM A 794:135/ab

Kootud ERM-ile kas oksjonil müügiks või fondi võtmiseks.

Harjumaa, Tallinn.

Valmistaja Els Roode, 1989.

Halliste kassikäpakiri

ERM A 794:203/ab

Viljandi. Valmistatud Viljandi Koduloomuseumi käsitööringis.

Valmistaja: Aliide Lillak, 1989.

VM VM 10107:6 E 1704

Valve Alamaa kollektsioon, 1987.

26x11,5, 7x4,5. Tihe kude 5 silmust sentimeetril laiuti ja kõrguses. Loodus pöidla eest <<< 2värviline. Vars 1,8 cm pikendatud silmustega soonik 2:2. Kahandus 3-tahiline malelauakirjas, pöidlal sama.

Lihtlitsents

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Eda Kivisild

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Karksi ja Halliste kihelkondade kinnaste kudumise traditsioon 19. sajandist tänapäevani, mille juhendaja on Kristi Jõeste, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Eda Kivisild

9. mai 2023.a